

Истражување
на опсегот на
**родово засновано
насилство**
врз жени и девојки
на јавниот простор
во **Општина Тетово**

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

364.63-055.2]:711.61(497.751)(047.31)
305.5-055.2(497.7)(047.31)

ЦВЕТКОВИЌ, Ирена

Истражување на опсегот на родово засновано насилство врз жени и девојки на јавниот простор во општина Тетово / [автори Ирена Цветковиќ, Драгана Дрндаревска, Јана Коцевска]. Скопје : Коалиција Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници, 2019. - 110 стр. :

илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 109

ISBN 978-608-4803-11-9

1. Дрндаревска, Драгана [автор] 2. Коцевска, Јана [автор]

а) Насилство врз жени - Јавен простор - Општина Тетово - 2018 - Истражувања б) Родова еднаквост - Жени - Македонија - Истражувања
COBISS.MK-ID 110469386

Овој документ беше подготвен во рамките на проектот "Сеопфатна студија за родово засновано насилство во јавниот простор во Општина Тетово" имплементиран од Коалицијата Маргини, во рамки на Регионалната програма на ЕУ и UN Women „Спречување на насилството врз жените и девојките во Западен Балкан и Турција: Имплементирање на норми – промена на ставови“.

Овој документ беше изработен со финансиска поддршка на Европската Унија. Сите содржини во него се одговорност на Коалиција Маргини и не нужно ги одразуваат ставовите на Европската унија. Содржината на овој документот не нужно ги одразува ставовите на UN Women, Извршениот одбор или земјите-членки на Обединетите нации. Ознаките во овој документ не подразбираат мислење за правниот статус на која било земја или територија, или нејзините органи или за ограничување на границите. Текстот не е уреден според официјалните стандарди за објавување и UN Women не прифаќа никаква одговорност за грешки.

Поддржано од:

Истражување на опсегот на
родово засновано насилство
врз жени и девојки на
јавниот простор
во Општина Тетово

Главна истражувачка:

Ирена Цветковиќ

Истражувачки:

Драгана Дрндаревска

Јана Коцевска

Содржина

I. Вовед	9
II. Состојбата со родовата еднаквост и родово заснованото насилство во Република Северна Македонија	11
II.1. Правна и институционална рамка	11
II.1.1. Донесување на Законот за еднакви можности на жените и мажите	11
II.1.2. Забрана за дискриминација во законодавството	15
II.1.3. Законска рамка за спречување и заштита од родово засновано насилство	16
II.2. Политики за унапредување на родовата еднаквост	20
II.3. Состојбата со родовата еднаквост во Северна Македонија	22
II.3.1. Учество на жени во донесувањето одлуки	22
II.3.2. Родот во образованието	23
II.3.3. Жените во работните односи	26
II.3.4. Родовата еднаквост и здравството	27
II.3.5. Родот во медиумите	29
II.3.6. Родово засновано насилство	30
II.4. Состојбата со родовата еднаквост во Тетово	33
III. Методологија	38
III.1. Методи и собирање податоци	39
III.1.1. Улична анкета	39
III.1.2. Полуструктурирани интервјуа со засегнатите актери	40
III.1.3. Фокус групи	41
III.1.4. Прошетки за оценување на безбедноста	41
III.1.5. Набљудување	43
IV. Резултати од студијата	44
IV.1. Свкупна оценка на безбедноста на жените во јавните простори	44
IV.1.1. Перцепции за безбедноста и влијанието врз мобилноста на жените	44

IV.1.2. Ранливост на жените	51
IV.2. Форми на насилство	53
IV.2.1. Институционално и структурно насилство	56
IV.2.2. Насилство на пазарот на труд	60
IV.2.3. Насилство кај млади	62
IV.2.4. Силување	65
IV.3. Маргинализирани жени	67
IV.3.1. Жени со попреченост	67
IV.3.2. Ромки	69
IV.3.3. Жени жртви на семејно насилство	71
IV.3.4. Сексуални работнички	72
IV.4. Насилство со фокус на Град Тетово	73
IV.4.1. Перцепции за безбедноста во Тетово	73
IV.4.2. Општа оценка од прошетките за оценување на безбедноста	75
IV.5. Места и простори	77
IV.5.1. Жена парк / Спортскиот центар / Градска автобуска станица	79
IV.5.2. Паркинг	80
IV.5.3. Кафулиња	80
IV.5.4. Јавен транспорт – комбиња и такси	80
V. Реакции на насилството	82
V.1. Механизми за самозаштита	85
V.2. Институционална заштита	88
V.3. Полиција	91
VI. Главни наоди и препораки	100
VI.1. Главни наоди	100
VI.2. Препораки	106
VII. Библиографија	110

I. Вовед

Јавните простори се повеќе од само физички простори низ кои минуваат луѓе, односно, тие имаат своја економска вредност, промовираат социјална кохезија и често нудат бенефиции за животната средина и културата. Со други зборови, постои корелација меѓу урбаниот јавен простор и општеството. Употребата на јавните простори е форма на социјална активност и затоа архитектите и урбанистите, како креатори на овие простори, мора да ги земат предвид специфичните потреби за активности и специфичните начини на социјализација на различните групи на луѓе, а особено на жените и девојките. Безбедени, раздвижени и добро одржувани се трите клучни карактеристики на јавните простори според Организацијата на Обединетите Нации за домување (UN Habitat). Токму затоа, прашањата за безбедноста, чувството на сигурност и можноста за непречено користење на јавниот простор беа клучни теми со кои се занимаваше нашата студија.

Општина Тетово се соочува со бројни инфраструктурни проблеми. Сите овие проблеми ги засегаат сите граѓани на општината, но земајќи ги предвид различните улоги меѓу мажите и жените, кои се јавуваат како резултат на вкоренетите патријархални норми, овие проблеми непропорционално повеќе влијаат врз благосостојбата на жените и доведуваат до зголемување на родовата нееднаквост. Ние веруваме дека оваа студија е добар почеток за отворање на прашањето за родово заснованото насилство во Тетово.

Резултатите од Студијата беа презентирани пред јавноста во Тетово, каде ги проследија претставници од релевантни институции, воедно и директни учесници во истражувачкиот процес. Работата со институциите, конкретно Полицијата и Општините, сметаме дека може да помогне да се утврдат ризичните точки во градовите и да посветат поголемо внимание во изнаоѓање на најадекватни механизми за промена на состојбите. Исто така, резултатите добиени од истражувањето беа искористени за креирање на предлог мерки во двогодишниот Предлог-акциски план на Општина Тетово за 2020-2021 година за спречување и заштита од родово засновано насилство, кој беше изработен во рамки на овој проект. Овој Предлог-акциски план беше презентираан на средба со претставници од Општина Тетово каде беше разгледувано прашањето за негово усвојување.

Конечно, студијата е од полза и на локалните женски здруженија на граѓани и нивните напори за елимирање на родово заснованото насилство во своите општини. Процесот на изготвка вклучуваше дводневни работни сесии на кои учество

земаа претставници на Коалицијата Маргини, НВО Женски форум Тетово, регионалната канцеларија на Народниот Правобранител, Центарот за социјална работа Тетово, и Координаторката за еднакви можности при Општина Тетово.

Оваа студија беше подготвена во рамките на проектот “Сеопфатна студија за родово засновано насилство во јавниот простор во Општина Тетово” имплементиран од Коалицијата Маргини во партнерство со Женски Форум Тетово. Проектот е во рамките на регионалната програма на ЕУ и UN Women „Спречување на насилството врз жените во Западен Балкан и Турција: Спроведување на норми, промена на ставови”. Проектот е финансиран од Европската Унија. Студијата е изработена со финансиска поддршка на Европската унија.

II. Состојбата со родовата еднаквост и родово заснованото насилство во Република Северна Македонија

II.1. Правна и институционална рамка

Правната и институционалната рамка за родова еднаквост во Република Северна Македонија, во современа смисла, почнува да се развива од почетокот на 2000те години. Почетоците се одликуваат со преземање чекори кон законски измени за поголемо учество на жените во процесите на донесување на одлуки како воведување на родовите квоти на пратеничките листи, формирањето на Клубот на пратенички во 2003 година и законски измени за регулирање на семејното насилство во Кривичниот закон¹ и Законот за семејство². Овие први чекори се постигнаа преку интензивното застапување на женските организации и тогашните пратенички, но и благодарение на почетокот на процесите за пристапување кон Европската Унија.

II.1.1. Донесување на Законот за еднакви можности на жените и мажите

Првиот Закон за еднакви можности се донесе во 2006 година³, по кој се формираше собраниската Комисија за еднакви можности меѓу жените и мажите и Секторот за еднакви можности во Министерството за труд и социјална политика (МТСП). Во МТСП со закон се воведоа и правен застапник за нееднаков третман по основ на пол, кој има надлежност да одлучува по претставки од граѓаните.

1 Во 2004 година со измените на КЗ се дефинираше семејното насилство и се предвидоа посторги казни по повеќе кривични дела сторени во контекст на семејно насилство и гонење по службена должност на сторителите

2 Законот за семејство беше менуван во 2004 и 2006 година, со што се воведоа, а потоа се доуредија привремените мерки за заштита.

3 Службен Весник на Република Северна Македонија бр.66/06

Во 2008 година се донесе Закон за еднакви можности⁴, а во 2012 се донесе и нов Закон за еднакви можности⁵, со малку унапредена терминологија и проширени надлежности на институциите надлежни за спроведувањето. Законот е афирмативен, има за цел да воведо системски решенија со кои родовата еднаквост континуирано ќе се унапредува во сите области, преку креирање политики за родова еднаквост, спроведување афирмативни мерки за заголемување на пристапот на жените во различни области, спроведување активности за покренување на свеста и едукација. Законот го претставува принципот на еднакви можности и недискриминација со што се адресира потребата за фактичка родова еднаквост и отстранување на бариерите за еднакво учество, пристап и уживање на правата под еднакви услови. Со законот се одговара и позитивно на обврските од Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените (CEDAW) која бара од државите да ја гарантираат и унапредуваат положбата на жените врз принципот на суштествена еднаквост⁶.

Со законот се воведо и т.н. родова машинерија, систем од институции и тела кои треба да преземаат мерки во различни области и да се грижат за почитување на принципот на еднакви можности. Освен собраниската Комисија и Секторот за еднакви можности во МТСП, се наметна обврска органите на државна управа и секоја единица на локална самоуправа да назначи координатор и заменик координатор за еднакви можности. Во советите на општините е предвидено да се формираат Комисии за еднакви можности составени од советници. Владата на Република Северна Македонија има обврска да формира Интер-ресорска група за еднакви можности како советодавно тело. Собранието на предлог на Владата има обврска да донесе Стратегија за родова еднаквост и да ја следи најзината примена.

Законот го воведо и принципот на преточување на родовата еднаквост (gender mainstreaming) во законите, политиките и буџетите, односно обврска да се води сметка за родовите аспекти во секоја област и секое поле на делување на актерите. Па така, законот предвидува должност на сите чинители, во рамки на своите надлежности, да го промовираат и унапредуваат принципот на еднакви можности во рамки на стратешките планови и буџети да ја инкорпорираат родовата еднаквост, да предвидуваат основни и афирмативни мерки⁷ за еднакви можности и да ја следат нивната имплементација.

4 Службен Весник на Република Северна Македонија бр. 117/08

5 Службен Весник на Република Северна Македонија бр. 6/2012

6 Принципот на суштествена еднаквост бара од државите да овозможат еднакви услови за пристап и учество на жените преку корективниот пристап т.е. отстранување на бариерите и постигнување на еднаквост во резултатите. Наспроти овој принцип се формалната еднаквост и заштитничката еднаквост, кои не даваат еднаквост во резултатите.

7 Афирмативните мерки во законот се дефинирани како посебни, привремени мерки кои се преземаат со цел да се надмине постоечката неповолна општествена положба на жените и мажите, а која е резултат на систематска дискриминација или структурна родова нееднаквост произлезена од историски и социо-културни околности (чл. 7 ЗЕММЖ).

Законот има и бројни недостатоци кои излегоа на површина и преку неговата имплементација. Надзор над спроведувањето на законот треба да врши Министерството за труд и социјална политика, а трудовата инспекција да изрекува глоби во случај на прекршоци. Споредбено со останатите закони, износот на глобите е мал. На пример, износот на глобата за непропуштање пешаци на пешачки премин е 200 евра, а износот на глобата за дискриминација по основа на род е 70 до 110 евра. Сепак, целта на законот е на афирмативен начин да влијае на унапредување на родовата еднаквост, наспроти казнувањето како стратагија. За успешно спроведување на законот потребно е најпрво да се алоцира соодветен буџет на национално и локално ниво наменет за едукација на сите чинители, покревање на свеста и сензибилизирање за да можат соодветно да го разберат и да го спроведуваат законот. Тука се јавува и главниот проблем на кој се должи ниското ниво на спроведување на законот. Здравенијата на граѓани, поддржани од меѓународни партнери и организации за човекови права, спроведуваат бројни иницијативи за зајакнување на капацитетите на родовата машинерија, додека органите на државната управа и единиците на локалната самоуправа не одвојуваат доволно средства за оваа намена. Недостатокот од буџет беше забележан и од страна на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, кој препорача да се осигураат редовни и наменски средства за ентитетите кои ја сочинуваат родовата машинерија на национално и локално ниво⁸.

Спроведувањето на законот на локално ниво исто така не постигнува значајни резултати. Причините се бројни, од необезбедување на буџет за спроведување на мерки за родова еднаквост, недоволни капацитети, знаења и вештини за родова еднаквост во рамки на општините, но и недостаток на политичка волја од страна на градоначалниците и советниците да инвестираат средства за унапредување на родовата еднаквост. Во многу општини, координатори за еднакви можности се назначуваат арбитарно, само за да се исполни законската обврска, без да се земат предвид знаењата и вештините. Во некои општини како координатори за еднакви можности се назначени лица кои имаат високи позиции во општинската хиерархија, па покрај обврските од законот за еднакви можности, овие лица истовремено се и раководители на сектори и одделенија. Овој вид координатори за еднакви можности имаат ограничени можности за да се посветат на позицијата координатор за еднакви можности. Во други општини, за координатори се назначени лица кои немаат можност ниту соодветна поддршка од клучните чинители во општина-та за да ги наметнат стандардите за родова еднаквост на општинско ниво.

Комисиите за еднакви можности се сочинети од советници и нивното делување зависи од капацитетите и волјата на назначените советници. Неретко е случај овие советници да немаат соодветни знаења ниту разбирање за своите надлежнос-

⁸ Параграф 16, Concluding observations on the sixth periodic report of the former Yugoslav Republic of Macedonia, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 14.11.2018

ти (преточување на принципот на еднакви можности во општинските документи, политики и буџети.). Овие бариери доведоа и до резултатот од само 14 од 81 општина да има локална стратегија или акциски план за родова еднаквост⁹. Во шестиот периодичен извештај за Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жени, државата пријавила дека само Општина Велес има алоцирано буџет од 330 000 денари за имплементација на општинскиот оперативен план за еднакви можности. Притоа, кај локалните стратегии за еднакви можности недостасуваат информации за нивното спроведување, дали и во која мера се спроведени и кои се резултатите и ефектите во унапредувањето на родовата еднаквост на локално ниво. За да се унапреди спроведувањето на законот на локално ниво, потребно е да се наметне обврска за систематизација на посебно работно место координатор за еднакви можности и да се предвидат критериуми за избор на кандидатите, да се зајакнат капацитетите на останатите вработени во општинската администрација, додека неопходно е да се осмисли нова институционална рамка за Комисиите за еднакви можности.

Координаторите за еднакви можности имаат и законска обврска да доставуваат годишни извештаи за имплементација на законот до МТСП. Во 2017 година оваа обврска не ја исполниле шест органи на државна управа и 35 општини¹⁰. Законот предвидува глоба доколку не се исполни оваа обврска, додека трудовиот инспекторат до сега нема изречено нити една прекршочна санкција по Законот за еднакви можности¹¹. Неопходно е зајакнување на капацитетите на трудовиот, но и на останатите инспекциски органи кои имаат надлежност да вршат инспекциски надзор по закони поврзани со родова еднаквост и недискриминација.

За 2019 година се предвидени измени и дополнувања на Законот за еднакви можности кои треба да придонесат кон надминување на мапираните недостатоци.

9 Параграф 38, Sixth periodic reports of States parties due in 2017, The former Yugoslav Republic of Macedonia, Committee on the Elimination of Discrimination against Women.13.6.2017.

10 Годишен извештај спроведување на Стратегијата за родова еднаквост за 2017 година, МТСП, 2019.

11 Податоци добиени од Државен инспекторат на труд

II.1.2. Забрана за дискриминација во законодавството

Законот за спречување и заштита од дискриминација е донесен во 2010 година¹², со што се вовеле специјално законско решение кое има за цел на сеопфатен начин да обезбеди заштита и превенција од дискриминација на сите граѓани и во сите области. Инаку, забраната за дискриминација и заштита во случај на дискриминација е предвидена во повеќе закони кои уредуваат различни области (образование, работни односи, здравство, социјална заштита и.т.н). Во овие закони постојат антидискриминациски клаузули кои во различен обем штитат од дискриминација, но родот како заштитена карактеристика (понекогаш пол наместо род или и двете) е предвиден во истите. Дел од законите, како на пример Законот за високо образование¹³ предвидува прекршочна санкција и глоба за дискриминација во делот на уписот на студентите, но поголем дел од законите, како на пример Законот за заштита на правата на пациентите¹⁴ не предвидуваат санкции со што анти-дискриминацијата повеќе се третира како принцип без практично значење при постапувањето на инспекторатите.

Со законот се формираше и Комисијата за заштита од дискриминација, како тело за еднаквост, надлежно за спроведување на законот и за спроведување на постапка за заштита од дискриминација по претставки од граѓаните. Понатаму, се унапредија и надлежностите на Народниот правобранител во заштитата од дискриминација. Уште при самото донесување на законот, граѓанските организации реагираа против отстранувањето на сексуалната ориентација од нацрт законот и изоставувањето на родовиот идентитет како заштитена карактеристика¹⁵. Со законот не се обезбеди експлицитна заштита од дискриминација за ЛГБТИ луѓето, спортивно на стандардите на Европската Унија¹⁶.

Во законот се препозна дискриминацијата врз основа на род (и пол), и различните форми на дискриминација, меѓу кои вознемирувањето и сексуалното вознемирување, повеќекратната дискриминација, повикувањето и поттикнувањето дискриминација.

Набрзо по формирањето на Комисијата за заштита од дискриминација се увидоа бројни недостатоци во нејзиното постапување, кои во најголема мера произлегоа

12 Службен весник на Република Северна Македонија бр.50/2010

13 Службен весник на Република Северна Македонија бр.82/2018

14 Службен весник на Република Северна Македонија бр. 82/2008

15 Сексуалната ориентација спорна точка за Законот за заштита од дискриминација, МакФакс, 22.2.2010.

16 „Во однос на недискриминација, усогласувањето со *acquis* е нецелосно, недостасува забрана за дискриминација врз основа на сексуална ориентација.“Извештај за Република Македонија, Европска Комисија 9.11.2016 .

од проблемите со независноста, стручноста и професионалноста на телото¹⁷. Од основањето до 31.10.2018 во Комисијата се примени 58 претставки за дискриминација врз основа на пол и 21 врз основа на род, од вкупно 681 претставка (11,6%). Ова покажува дека родовата дискриминација се случува, а жените се охрабруваат да пријават. Комисијата исто така не пријавила нити еден случај во кој повела иницијатива за постапка пред надлежен орган поради непочитување на препораката, а притоа не води сметка за бројот на случаи во кои сторителот не ја почитувал препораката¹⁸.

Во однос на Народниот правобранител, мапирани се бројни недостатоци во неговото постапување во насока на заштита на човековите права, и од страна на домашните граѓански¹⁹ организации и од страна на регионалните и меѓународните тела за човекови права. Во последните заклучни согледувања, Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените заклучи дека Народниот правобранител нема доволно човечки и технички капацитети за да ги промовира и штити женските права²⁰.

Во 2016 година, МТСП започна со подготовка на новиот Нацрт-закон за спречување и заштита од дискриминација во кој се предвиде нова институционална рамка за Комисијата, построги критериуми за избор на комисионери, побрза постапка за заштита, проширување и унапредување на формите и основите за дискриминација со вклучување на родовиот идентитет и сексуалната ориентација, ослободување од судски такси за граѓаните кои ќе поведат постапка за дискриминација, водевање на можноста за тужба од јавен интерес (*actio popularis*). Законот беше усвоен во Собранието во март 2019 година.

II.1.3. Законска рамка за спречување и заштита од родово засновано насилство

Во Република Северна Македонија не постои сеопфатна законска рамка за родово заснованото насилство. Додека се пишува овој извештај во тек е подготовка на нов закон кој ќе ги регулира сите форми на насилство врз жените, како и родово заснованото насилство, кој произлезе од потребата за унапредување на законот за

17 „Загриженост за недостатокот од независност и неефективното функционирање на Комисијата за заштита од дискриминација.“ Параграф 19, Заклучни согледувања на комбиниран втор до четврт периодичен извештај на Република Македонија, ООН Комитет за економски, социјални и културни права. 15.7.2016.

18 Податоци добиени во одговор на барање за пристап до информации од јавен карактер од 21.11.2018.

19 МЗД: Народниот правобранител да постапува соодветно во случаи на дискриминација и вознемирување, наместо да има поголема верба во исказите на полициските службеници, Либертас, 23.1.2019.

20 Параграф 17, Заклучни согледувања на шестиот периодичен извештај на Република Македонија. Комитет за елиминирање на дискриминација кон жените, 14.11.2018

спречување и заштита од семејно насилство, но и од потребата за усогласување со Истанбулската конвенција²¹. Досегашната законска рамка во најголем дел е фокусирана само на семејното насилство, додека недостасува препознавање на другите форми на родово засновано насилство. Дури и законите кои го третираат семејното насилство не го препознаваат како родово засновано. Семејното насилство е третирано во Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство и во Кривичниот закон, додека во останатите закони поврзани со социјалната заштита, полициското постапување, кривичната и граѓанската постапка, правната помош и други, има одредби кои се поврзани со спроведувањето на овие два закони или ги препознаваат жртвите на семејно насилство во областа која ја уредуваат.

Најзначаен чекор за унапредување на законската рамка за заштита од родово засновано насилство е ратификувањето на Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство т.н. Истанбулска конвенција. Организациите за женски права од 2011 година се застапуваа за нејзино ратификување²², што конечно се случи во декември 2017 година. После депонирање на инструментот за ратификација, конвенцијата стапи на сила за Република Северна Македонија на 1.7.2018 година. Истанбулската конвенција претставува сеопфатен документ кој ги третира сите форми на родово засновано насилство во сите области, наметнува обврски за државите за усогласување на законите, отворање на сервиси за поддршка на жртвите и преземање на мерки за превенција преку образованието и медиумите и предвидува обврска за алоцирање соодветен буџет за спроведување на Конвенцијата. Во 2018 година, МТСП со учество на граѓанските организации усвои Акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Република Македонија 2018-2023. Сепак, обврските кои ги наметнува Истанбулската конвенција не се новина за Република Северна Македонија. Конвенцијата за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените, заедно со Опциониот протокол²³, праксата на Комитетот во одлучувањето по случаи и генералните препораки на Комитетот се доволна насока, но и обврска за држава која има намера да инвестира во родовата еднаквост и во заштитата од родово засновано насилство. За 2019 година се најавени повеќе законски измени и отворање сервиси за жртвите на родово засновано насилство, со цел имплементација на Конвенцијата.

21 Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство

22 Активистки бараа ратификација и се вклучија во меѓународната кампања „Потпишувам!“ достапна на potpisivam.org

23 Опционен протокол на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жени (2000 год. стапува на сила). Со протоколот, државите страни ја признаваат јурисдикцијата на Комитетот да одлучува по жалби од индивидуалци и/или групи и постапка за истрага во случаите на системски прекршувања на одредбите од Конвенцијата.

Кривичниот законик содржи дефиниција на семејното насилство²⁴ во значењето на изразите, додека семејното насилство не е предвидено како засебно кривично дело, туку како квалификаторен облик во осум кривични дела²⁵. На ваков начин се предвидува построга санкција доколку делото е извршено во случај на семејно насилство и кривичен прогон на овие дела по службена должност, со исклучок на делото телесна повреда. Кај делата убиство на миг и тешка телесна повреда е предвидена помала казна ако делото е извршено како последица од семејно насилство од страна на жртвата. Во однос на другите дела поврзани со родово засновано насилство, кривичниот законик го санкционира делото „силување“ кое спротивно на стандардите ја содржи пенетрацијата и употребата на сила или заканата дека ќе се употреби сила како суштествени обележја на делото. Другите форми на родово засновано насилство, како демнење, сексуално вознемирување, економско и психолошко насилство не се предвидени во законот. Во декември 2018 година, во скратена постапка, се изгласа закон за измени и дополнување на Кривичниот закон со кој се доуредија кривичните дела од омраза. Делата од омраза се дефинираат како „кривично дело против физичко или правно лице и со нив поврзани лица или имот кое е сторено во целост или делумно поради реална или претпоставена (замислена, вообразена) карактеристика или поврзаност на лицето што се однесува на раса, боја на кожа, националност, етничко потекло, религија или уверување, ментална или телесна попреченост, пол, родов идентитет, сексуална ориентација и политичко уверување“²⁶. Понатаму, кривичните дела од омраза се додадоа како квалификаторен облик за кој следува построга казна во повеќе членови. Иако во законот се додаде сексуалната ориентација и родовиот идентитет како заштитни карактеристики на жртвите, се пропушти родот. Со овие измени се пропушти кривичниот законик да се усогласи со Истанбулската конвенција и да се криминализираат повеќе форми на родово засновано насилство. Измени на кривичниот законик се предвидени и за 2019 година, но кога се менува системски закон кој засега многу граѓани и здруженија потребно е транспарентен процес и учество на сите заинтересирани²⁷, помеѓу кои и здруженијата за родова еднаквост. Кривичниот законик, исто така, содржи посебни кривични дела со кои се криминализираат различни форми на дискриминација и говор на омраза²⁸ кои во основите се

24 Член 122 став 21: Под семејно насилство се подразбира малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психичко или физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, кон брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и кон поранешен брачен другар или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи.

25 Убиство (чл. 123), Телесна повреда (чл.130), Тешка телесна повреда (чл. 131), Присилба (чл. 139), Проивправно лишување од слобода (чл.140), Загрозување на сигурноста (чл. 144), Обљуба со злоупотреба на положбата (чл.189), Посредување во вршење проституција (чл.191).

26 Член 3, Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, Службен весник на РМ бр. 248/18

27 „Не во наше име“ – 16 граѓански организации бараат итно повлекување на предложените измени на Кривичниот законик, Радио МОФ, 28.12.2018.

28 Расна и друга дискриминација чл 417; Одобрување или оправдување на геноцид, злосторства против човечноста или воени злосторства 407-а; Ширење на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем чл.394-г.

усогласени со постојниот Закон за спречување и заштита од дискриминација, и како основи ги содржат и полот и родот, но пак изостануваат сексуалната ориентација и родовиот идентитет.

Соодветното уредување на делата од омраза е неопходно и во смисла на заштита од родово засновано насилство. Не постојат статистички податоци за бројот на жртви на кривични дела од омраза поделени по род, додека податоците на граѓанските организации укажуваат дека жените сексуални работници се жртви на родово засновани дела од омраза²⁹.

Заштитата и превенцијата од семејно насилство во граѓанска постапка е уредена во Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство³⁰. Во подготовката на предлог-законот, здруженијата на граѓани кои најактивно се застапуваат за унапредување на родовата еднаквост и женските права не беа доволно вклучени. Законот прво беше критикуван бидејќи не го адресира родово заснованото насилство, ниту семејното насилство го препознава како родово засновано. Здруженијата кои работат со жртви на семејно насилство истакнаа дека „Законот не нуди нови подобрени решенија за проблемот на семејното насилство, ниту од аспект на превенција ниту од аспект на заштита на жртвите, споредено со постојните национални протоколи за превенција и заштита од семејно насилство, ниту пак предвидува мерки за зајакнување на институционалните капацитети за грижа, поддршка и третман на жртвите од семејно насилство, кои претставуваат клучна слабост во националниот одговор кон овој проблем“³¹. Како овозможувачи на сервиси за жртви (и сторители) на семејно насилство, граѓанските организации побараа препознавање на нивната улога во системот за заштита од семејно насилство, системско инкорпорирање на услугите кои ги нудат и можности за финансирање на овие сервиси од страна на државата³².

И покрај сите недостатоци, со законот се кодификуваше заштитата од семејно насилство, а се предвидоа и унапредувања, како: правото на придружник на жртвата; бесплатни здравствени услуги поврзани со семејно насилство без разлика на состојбата со здравственото осигурување; нова привремена мерка за заштита-отстранување на сторителот од домот без оглед на сопственоста; итност на постапката за

29 „Оваа маргинализирана група (сексуални работнички) беше единствената кај која детектиравме случаи на насилство од омраза“, стр. 48, Истражување на опсегот на родово-базираното насилство врз жените и девојките на јавните места во Скопје, Реактор- истражување во акција, 2012.

30 Службен весник на РМ бр.138/14

31 Извештај од мониторингот на спроведувањето на Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, Чаловска- Димовска, Неда, Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство - Глас против насилство, 2016.

32 Сервисите на здруженијата сега се финансираат преку Програма за финансирање на програмските активности на националните инвалидски организации, нивните здруженија и нивната асоцијација, на здруженија за борба против семејното насилство и на Црвениот крст на Република Северна Македонија од приходите од игри на среќа и од забавни игри. Во 2018 година беа одвоени 3 000 000 денари.

мерките за заштита и предвидување на кратки рокови; мултисекторски тимови во центрите за социјална работа во случаите кога е загрозен животот и здравјето на жртвата; донесување на стратегија против семејно насилство; формирање на национално координативно тело за семејно насилство итн.

Законот за семејно насилство се применува веќе четири години, а здруженијата на граѓани бележат бројни недостатоци во спроведувањето. Сензибилизација на вработените и докипирање со човечки, финансиски и технички ресурси на одговорните институции сè уште се мапирани како причини за проблемите при имплементацијата. Координираниот одговор на институциите сè уште недостасува, како клучен пропуст при постапувањето, а особено при споредувањето на привремените мерки за заштита. Мапирани се и случаи на дискриминаторски и деградирачки однос во институциите и непочитување на приватноста на жртвите³³. Се бележат проблеми при остварување на правото на бесплатна здравствена заштита; непочитување на начелото на итност, мал број на барања за изрекување на привремени мерки за заштита, прекршување на мерките од страна на сторителите и отсуство на казнување, недоволно информирање на жртвите за можностите од законот, парцијално прибирање на податоци за случаите на семејно насилство, недостаток на сервиси (засолништа за жртви и кризни центри³⁴, сервиси за третман на сторители, специјализирани сервиси за жртви на сексуално насилство³⁵) и лоши услови во постоечките засолништа за подолго сместување на жртвите на семејно насилство.

II.2. Политики за унапредување на родовата еднаквост

Позитивна новина е внесувањето на родовата еднаквост во Програмата на Владата за периодот 2017 - 2020, под генералниот приоритет дека „Владата на Република Македонија ќе води политика на унапредување на правата на жените и зголемување на нивното учество во политичкиот, економскиот и јавниот живот. За таа цел ќе воспостави посебно владино тело за родова рамноправност кое ќе се грижи за имплементација на родовата перспектива во креирање на политиките и буџетите“.

Постојат повеќе стратешки планови кои адресираат повеќе области од родовата еднаквост на национално и локално ниво. Здрженијата упатуваа забелешки за начинот на подготовка, спроведување и следење на овие политики. Во текот на последните две години се бележи унапредување на процесите преку позасиле-

33 Ibid 30

34 Постојат четири засолништа управувани од државата и два кризни центри управувани од здруженија. Вкупниот капацитет е 30 кревети.

35 „Центри за упатување на жртви на сексуално насилство денеска се отворија во три градови во државата – Куманово, Тетово и во Скопје“, Отворање на првите Центри за упатување на жртви на сексуално насилство, УНФПА Македонија, 14.7.2018.

но вклучување на граѓанските организации, подготовка на извештаи за спроведувањето и формирање на тела кои треба да го мониторираат спроведувањето. Понатаму, недостасува конзистентност, меѓусебно усогласување на политиките и воедначена методологија за нивно креирање. Така, на пример, Национална стратегија и акциски план за борба против трговија со луѓе постои само за периодот 2013 до 2016 година, додека други стратегии навремено се обновуваат. Од друга страна, во различни стратешки документи се предвидуваат слични мерки, со што во спроведувањето можат да се појави недостаток од координација и одговорност.

Политиките за родова еднаквост ги донесува МТСП, но во истите се предвидуваат и мерки по области кои се во надлежност на други министерства. Со цел доследно спроведување на овие политики од страна на останатите органи на државната управа, потребно е истите да ги интегрираат во сопствените статешки или оперативни документи за да обезбедат соодветен буџет за нивно спроведување и задачите за спроведување да се распределат на одговорните лица во овие министерства. Позитивен пример за вакво делување е Министерството за образование кое донело Оперативен план за спроведување на активностите кои се во надлежност на Министерството за образование и наука во 2019 година од Националниот план за акција за родова еднаквост 2018-2020.

Стратегијата за родова еднаквост 2013-2020 и Националниот акциски план за родова еднаквост 2018-2020 содржат повеќе активности за унапредување на состојбите со родово заснованото насилство поделени по три резултати: подигнување на јавната свест за препознавање на различните форми на родово засновано насилство; зајакнување на капацитетите на професионални структури во институции за постапување во случаи на насилство врз жени; и усогласување на законите со Истанбулската конвенција. Стратегијата за родова еднаквост и националниот акциски план се сеопфатни стратешки документи кои третираат различни области во кои треба да се унапредува родовата еднаквост (здравство, работни односи, медиуми, образование, учество во донесување одлуки, родово зановано насилство). До 2017 година, критиките кон министерството беа насочени кон фактот дека стратегијата не се реализира, не се алоцира буџет и се донесува без учество на најзасегнатите граѓански организации, а донесувањето не е засновано на претходно подготвени анализи за реалните потреби. Од 2017 година, министерството е раководено од министерка со богато искуство во родовата рамноправност, па надежите и очекувањата за унапредување на состојбите се зголемија. Досега се направија чекори за унапредување на степенот на имплементација на стратегијата, како: ратификувањето на Истанбулската конвенција; отворање центри за упатување на жртви на сексуално насилство; промена и унапредување на повеќе закони; започнување на процесот на ревизија на учебници од аспект на родова еднаквост и недискриминација; подготовка на предлог модел за сеопфатно сексуално образование; зголемено финансирање на сервисите за жртви на семејно насилство обезбедувани од здруженијата; усвоен нов закон за прекинување на бременоста согласно препораките. Но, сепак, дел од предвидените мерки во акцискиот план

сè уште не се реализирани или пак се реализираат делумно и финансиски зависат од проекти на здруженија и меѓународни организации. Пример за ова тврдење се активностите за јакнење на капацитетите на вработените во институциите, вклучени во системот на заштита од родово засновано насилство. Наместо инцидентни обуки за незначителен број вработени, министерствата треба да создадат програми за континуирана едукација и доедукација, а обуките и програмите треба да се институционализираат и акредитираат соодветно, согласно праксата на секој орган. Можеме да заклучиме дека за краток временски период се преземаа многу чекори, споредбено со претходната состојба. Но, потребни се и понатамошни напори особено кај останатите министерства и алоцирање на буџетски средства за родова еднаквост.

II.3. Состојбата со родовата еднаквост во Северна Македонија

Во овој дел ќе се направи преглед на состојбите со родовата еднаквост во Северна Македонија, во различни области, согласно достапните информации од институциите и здрженијата на граѓани.

II.3.1. Учество на жени во донесувањето одлуки

Со воведувањето на родовите квоти од 2000 до 2006 година³⁶ се постигна значаен напредок, па од Собрание со 6,6% пратенички, се постигна посакуваниот резултат на 30% жени во законодавниот дом. Родовите квоти освен за кандидатите за пратеници се однесуваат и на кандидатите за членови на советите во општините и градот Скопје. Во 2015 година се зголеми родовата квота на 40%³⁷.

Во моментот, согласно резултатите од последните парламентарни избори (2016), имаме 41 пратеничка (34,1%) од вкупно 120 пратеници и само 4 министерки (21%)³⁸. Резултатите од локалните избори сè уште попозителни за родовата еднаквост, односно само 6 градоначалнички (7%) и 29,8% советнички³⁹.

36 Со Законот за избор на пратеници во 2002 година и Законот за локална самоуправа во 2004 година се вовеле одредбата дека кандидатските листи мора да содржат минимум 30% претставници на помалку застапениот пол. Ова решение не го постигна посакуваниот ефект бидејќи партиите ги ставаа кандидатките на дноото на листите, па во 2006 година со донесување на Изборниот законик се предвиде дека на секое од трите места минимум едно треба да припаѓа на помалку застапениот пол.

37 Службен весник на Република Северна Македонија бр.196/2015

38 Годишен извештај спроведување на Стратегијата за родова еднаквост за 2017 година, Влада на Република Македонија, 15.1.2019.

39 Конечен извештај, Локални избори 15 октомври и 29 октомври 2017, Мисија за набљудување на изборите на ОБСЕ/ОДИХР, 19.1.2018.

Оваа состојба не можеме да ја оцениме ниту како задоволителна, особено во денешен контекст, кога женските движења се застапуваат за воведување на родови квоти во управувачките одбори во стопанството.

Треба да се земе предвид дека квотата е афирмативна мерка, која треба да биде привремена сè додека не се постигне фактичка еднаквост и без неа. Долгорочната цел на квотата е да направи простор за поголемо учество на жените во одлучувањето и на тој начин да делува еманципаторски врз политичките партии и врз самите политичарки. Со примена на квотите неопходно е да спроведуваат други мерки за родова еднаквост, со цел жените под еднакви услови да учествуваат во јавниот живот.

Од последните резултати на изборите, можеме да заклучиме дека онаму каде што нема квота нема ни приближно родова еднаквост. Доколку во собранието пред речиси 20 години сме имале 6,6% пратенички без квоти, денес имаме 7% градоначалнички, исто без квота. Понатаму, на локалните избори во 2009 година не беше избрана ниту една градоначалничка. Оваа состојба покажува дека во политичките партии се уште постојат родови бариери кои оневозможуваат еднакво учество на жените. На ваков начин учеството на жените се сведува на исполнување на законската обврска.

Од независноста до сега, во Северна Македонија немало ниту една жена на највисоките три функции: претседател на влада, претседател на собрание и претседател на државата⁴⁰.

II.3.2. Родот во образованието

Родот во образованието може да се набљудува од повеќе аспекти: учество на жени и девојчиња во образованиот процес; родот во образованите програми и учебниците; родово засновано насилство и вознемирување во образовните институции.

Согласно последното истражување на УНИЦЕФ, скоро сите деца во Северна Македонија посетуваат основно училиште. Кај средното образование овој процент е помал, но сепак родов јаз постои само кај албанската (85% момчиња 68% девојчиња) и ромската (42% момчиња и 32% девојчиња) етничка заедница каде девојчињата помалку одат во средно училиште споредбено со момчињата⁴¹.

40 Исклучок од ова се двата кратки мандати на Радмила Шекеринска како в.д. премиерка. Ова значи дека не била кандидирана ниту избрана, туку ја вршела функцијата бидејќи била заменик претседателка на Владата.

41 Мултииндикаторското кластерско истражување (МИКС) 2011, УНИЦЕФ

Статистичките податоци ни покажуваат и дека жените се повеќе застапени во високото образование од мажите, односно 59 % од дипломираните студенти и од магистрите на наука се жени, додека 57% од докторите на наука се жени⁴².

Содржините во наставните програми и во учебниците се прилично застарени кога е во прашање родовата еднаквост. Со учебниците се зајакнуваат родовите стереотипи, па женските ликови се споредни, пасивни, имаат родово стереотипни занимања, родот се претставува исклучиво бинарно и се употребува родово-не-сензитивен јазик. Понатаму, отсутствуваат содржини кои ќе ја промовираат родовата еднаквост и женските права согласно современите концепти за родот како општествено конструирана и променлива категорија⁴³.

Во високото образование состојбата не е многу различна. Освен отсутството на модерни содржини за родова еднаквост, во учебниците за високо образование ќе сретнеме и дискриминаторски содржини кон ЛГБТИ луѓето, сексуалните работници и други маргинализирани групи⁴⁴. Како последица од постапките пред телата за еднаквост, дел од содржините во учебниците се отстранети⁴⁵, но за да се надмине проблемот потребна е систематска ревизија и внесување на позитивни и модерни содржини. Во текот на 2017 година се повлекоа два учебника (Општество за 4то одд. и Граѓанско образование за 8мо одд.) од основно образование кои, меѓудругото, содржеа и дискриминација врз основа на род.

Во 2015 година, Коалицијата Маргини го спроведе истражувањето „Колку се еднакви и безбедни младите во Македонија во нивниот сексуален развој и сексуални искуства?“⁴⁶ помеѓу млади на 15 години. Истражувањето откри поразителни резултати за родовата еднаквост и за состојбата со младите со нехетеросексуална ориентација. Податоците од студијата покажаа голема родова диспропорција во пријавените сексуални искуства на момчињата и девојчињата (12:1). Исто така, наместо поддршка, во средината постојат предрасуди и стереотипи, особено кон сексуално активните девојчиња и многу повисоки ризици по менталното и физичкото здравје кај ЛГБТИ младите, како последица од социјално исклучување

42 Жените и мажите во Македонија, 2017, Државен завод за статистика

43 Користени се податоци од истражувањето „Стереотипи, предрасуди и дискриминација во образованието“ Фокус на учебниците за основно образование, ОБСЕ

44 „Дискриминаторски содржини во учебниците“, Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници Годишен извештај 2017, Коалиција Маргини, стр.141

45 Повлечена содржина од 6 учебници од високо образование, додека не е повлечена од 9. За овие учебници имало постапки пред Комисијата за заштита од дискриминација и Народниот правобранител.

46 Истражувањето во најголем дел се потпира на резултати за сексуалните однесувања, интереси и заштита кај младите (15 год.) од Северна Македонија, добиени со нивно директно учество во меѓународната лонгитудинална (HBSC) студија. HBSC Студијата е меѓународно истражување за однесувањата поврзани со здравјето кај децата на училишна возраст (11 г., 13 г., и 15 г.), кое се спроведува секоја четврта година, во 44 земји од Европа и Северна Америка.

и стигма. На пример, младите со бисексуална и хомосексуална ориентација три пати повеќе пријавуваат сериозни размислувања за самоубиство во споредба со нивните хетеросексуални врстници.

Насилството во училиштата е присутно, а во едно истражување само 52,2% од учениците одговориле дека се чувствуваат безбедно во училиште⁴⁷. Сепак, недостасуваат податоци за родово засновано насилство во училиштата, бидејќи проблемот најмногу се разгледува од аспект на меѓуетничкото насилство. Во училиштата не постојат посебни програми, политики или мерки кои се преземаат за превенција и за заштита од родово засновано насилство, со исклучок на иницијативи на граѓански организации кои немаат можност да делуваат на национално ниво. Во училиштата не се препознаваат останатите форми на насилство, како меѓуврсничко малтретирање (булинг)⁴⁸, психолошко и вербално насилство, а често и самите просветни работници немаат соодветни вештини и знаења за да реагираат на родово засновано насилство.

Законите за образование го препознаваат родот како дискриминаторска основа, но не предвидуваат ништо повеќе од забрана за дискриминација⁴⁹. Сеопфатната стратегија за образование 2018-2025 не вклучи активности за унапредување на родовата еднаквост и за адресирање на родовото засновано малтретирање во образованието, со исклучок на ревидирање на учебниците од аспект на родовата еднаквост. Министерството за образование и наука донесе сопствен оперативен план за имплементација на Националниот акциски план за родовата еднаквост под областа образование кој содржи низа мерки за унапредување на состојбите како: јакнење на капацитетите на вработените за родово засновано насилство; развивање на интерни политики за родовата еднаквост и недискриминација во образовните институции; креирање протоколи и прирачници за постапување во случаите на родово засновано насилство; подигнување на свеста за родово засновано насилство; пилотирање на сеопфатно сексуално образование итн⁵⁰.

47 Насилство кај средношколци, Истражување, МОФ, 2014.

48 Според дигиталниот речник на македонскиот јазик, официјално прифатен термин е силециство

49 Во тек се измени на Законот за основно и Законот за средно образование

50 Оперативен план за спроведување на активностите кои се во надлежност на Министерството за образование и наука во 2019 година од Националниот план за акција за родовата еднаквост 2018-2020

II.3.3. Жените во работните односи

Родовиот јаз во платите е проценет на 12,5% на национално ниво, што значи дека жените земаат за 12,5% помала плата од мажите за иста работа⁵¹. Овој родов јаз значително се зголемува во текстилната индустрија каде најголем дел од вработените се жени. Вреди да се спомене дека текстилната индустрија е озогласена за непочитувањето на работничките права, експлоатација, насилство и сексуално вознемирување на работно место. Дополнително, до 2012 година, текстилната индустрија беше изземена од националната минимална плата, што само по себе зборува за системска родова дискриминација во работните односи. Начелото на еднаква исплата за еднаква работа е дел од антидискриминационата клаузула во законот за работни односи, но потребни се мерки за операционализација на ова начело во пракса и активно следење на состојбата од страна на трудовата инспекција.

Жените повеќе од мажите учествуваат во образованието, но нивното учество на пазарот на труд е значително пониско во однос на мажите. Со други зборови, повеќе од половина од жените се неактивни на пазарот на труд, односно не бараат работа. „Стапката на вработеност во Република Македонија во 2016 година кај жените изнесува 33.8 и е значително пониска во споредба со онаа кај мажите која изнесува 52.3. Стапката на активност кај жените е пониска и изнесува 43.8, а забележливо е повисока кај мажите и изнесува 69.2.“⁵² Од работодавачите дури 75% е мажи, а 60,6% од неплатените семејни работници се жени⁵³.

Податоците очигледно зборуваат за бариерите со кои се сретнуваат жените на пазарот на трудот и непризнавањето на трудот на семејните работнички, најмногу застапени во земјоделството. Бариерите за учество на пазарот на труд се различни, а некои жени се соочуваат со родова дискриминација уште при самото интервју за вработување. Во Законот за работните односи е регулирано отсуството поради бременост, раѓање и родителство кое по исклучок, доколку не го искористи работничката, може да го земе таткото или посвоителот⁵⁴. Законот не дава јасни насоки за користење на родителско отсуство за таткото, а работниците и работодавачите често не се запознаени со оваа можност, па искористувањето на ова право од страна на таткото е реткост во пракса. Неопходно е да се овозможи непреносливо право на родителско отсуство за таткото, со цел да се надминат бариерите за учество во пазарот на трудот за жените, а мажите да заземат поактивна улога во грижата и воспитувањето на детето. Во однос на останатите фактори кои влијаат врз пристапот до пазарот на труд, вреди да се спомене фактот

51 Родов јаз во плати во Македонија- Инфографик, Фајненс Тинк, 2018.

52 Жените и мажите во Македонија, Државен завод за статистика, 2017.

53 Ibid.

54 Член 167 Закон за работните односи

дека само 30% од децата во Северна Македонија одат во градинка, што се должи на мал број на градинки.

Самиот закон за работни односи содржи и дискриминаторска одредба со која се забранува ноќна работа за работничките во индустријата и градежништвото⁵⁵. Оваа одредба е пример за т.н. заштитничка еднаквост која жените ги третира како поранливи, но наместо да обезбеди еднакви можности, ги исклучува од можноста да работат ноќе.

II.3.4. Родовата еднаквост и здравството

Достапноста и пристапноста на услуги за сексуално и репродуктивно здравје и права, здравствена заштита на мајки и деца и планирање на семејство се неопходни за унапредување на родовата еднаквост во здравството. Министерството за здравство има стратегија и акциски планови за сексуално и репродуктивно здравје 2010-2020, но стратегијата недоволно се спроведува. Главен заклучок од Процената на влијанието на стратегијата е дека не постојат докази дека ги постигнала зададените цели⁵⁶ за препознавање, унапредување и заштита на сексуалните и репродуктивните права на поединците.

До сега, здруженијата имаат мапирано бројни недостатоци во здравството кои влијаат на родовата еднаквост и/или го засегаат здравјето и благосостојбата на жените. Гинеколошките услуги сè уште не се достапни за сите жени, особено во Крушево, Демир Хисар, Пробиштип, Македонски Брод и руралните области. Жените од Шуто Оризари конечно добија гинеколог во 2017 година, но сè уште се соочуваат со незаконска наплата⁵⁷. И покрај тоа што им следуваат бесплатни прегледи, во 2017 година дури 82% од бремените жени од Шуто Оризари изјавиле дека ехо прегледот им бил наплатен⁵⁸.

Употребата на модерна контрацепција помеѓу жените е на многу ниско ниво. Само 12,8 % од жените на возраст од 15 до 49 години употребуваат модерна контрацепција. Освен што во Северна Македонија не се достапни сите контрацептивни средства, оние што се достапни не се на позитивна листа, што значи дека мора да се плаќаат приватно.

55 Член 131, ЗРО

56 Заборавената стратегија. Процена на влијанието на Стратегијата за сексуално и репродуктивно здравје 2010-2020 година кон унапредување на сексуалното и репродуктивното здравје и права на маргинализираните заедници. Драшко Костовски, Коалиција Сексуални и здравствени права на маргинализираните заедници, 2017.

57 Трудници: Новиот гинеколог од Шуто Оризари наплаќа незаконски, Нова ТВ, 14.1.2018

58 Карта со оценка од заедницата за 2017 година- за достапноста на услугите за планирање на родителство, услугите во текот на бременоста и по породувањето меѓу ромките во општина Шуто Оризари, ХЕРА, 2018.

Пристапот до безбеден и легален абортус беше ограничен со Законот за прекинување на бременоста од 2013 година. Со законот се предвидоа дополнителни бариери, како задолжително советување и три дена чекање после советувањето, со кои се органичи правото на избор и се отежна пристапот до оваа здравствена услуга. Во текот на 2018 година се подготви нов закон за прекинување на бременоста, а во март 2019 истиот се изгласа во Собранието. Со новиот закон се укинаа постоечките бариери, а абортус на барање на жената е овозможен до 22ра гестациска недела⁵⁹. Законот го препозна и медикаментозниот абортус, но потребно е оваа одредба да се операционализира т.е. потребно е лекот да се регистрира и да се набави.

Стапката на доенечка смртност⁶⁰ во Северна Македонија е двојно повисока во споредба со земјите на Европската Унија⁶¹. Овој индикатор зборува за квалитетот на здравствената заштита на мајките и бремените жени, но исто така е поврзан со пристапот до инфомации за сексуално и репродуктивно здравје и други фактори поврзани со квалитетот на живот, како домување, квалитетна храна и вода. Стапката на доенечка смртност во 2017 година била 9.2 умрени доенчиња на 1000⁶². Стапката на матернална смртност не е многу повисока од европскиот просек (4.3 за 2013, доека европскиот просек е 4), а 2014 и 2015 нема регистрирано смртни случаи на жени поврзани со бременоста. Сепак, граѓанските организации истакнуваат дека податоците за матерналната смртност не се собираат соодветно, на што може да се должи оваа ниска бројка.

Министерството за здравство имаше Стратегија за безбедно мајчинство 2010-2015, но не постои евалуација на истата во однос на постигнувањето на целите. Министерството секоја година донесува и спроведува програми за здравствена заштита на мајките и децата, но една од причините за неуспехот на програмата беше малиот буџет кој се издвојува за нејзина реализација⁶³. Од 2018 година се зголеми буџетот за оваа програма, но останува да се следи дали одвоениот буџет ќе се реализира и какви резултати ќе се постигнат.

Здравството генерално се одликува со стара инфраструктура, недоволен број на медицински персонал, недостаток од средства за работа и непочитување на правата на пациентите. Секако од оваа слика не се изолирани гинеколошките одделе-

59 Со законот е предвиден начинот и условите под кои се изведува абортус и помеѓу 12 и 22ра недела, но за разлика од претходното решение, не се формира комисија после 12та недела, туку после 22ра.

60 Стапката на доенечка смртност (СДС) е дефинирана како однос на бројот на смртни случаи кај деца во доенечкиот период, односно периодот до навршена една година од живот во однос на 1 000 живородени деца во истата календарска година.

61 Доенечка, перинатална и мајчина смртност во Република Македонија- состојби и предизвици, Здружение ЕСЕ, 2016

62 Статистиката на населението 2017, Државен завод за статистика.

63 Во периодот од 2011 до 2014 година Министерството за здравство и Владата на РМ секоја година за превентивна здравствена заштита на мајките и децата одвојуваало во просек 14% помалку средства. Здружение ЕСЕ

нија и родилиштата. Условите во градовите надвор од Скопје се уште понезадоволителни, а ова доведува до централизирање на дел од услугите во главниот град и го отежнува пристапот за жените од другите градови.

Понижувачки и деградирачки третман од страна на здравствениот персонал во родилиштата пријавуваат многу жени. Жените од маргинализираните групи, како Ромки, сексуални работнички, жени со попреченост, трансродовите жени и жените што употребуваат дроги, дополнително се соочуваат со дискриминација во пристапот до здравствени услуги. Жените со попреченост, особено со физичка попреченост, се соочуваат со базични проблеми со пристапноста, недостаток на рампи за да влезат во здравствените установи, недостаток на гинеколошки столици за преглед на жени со попреченост и други средства за работа. За трансродовите жени не постојат специјализирани услуги за медицинско прилагодување на родот⁶⁴. Жените кои употребуваат дроги се соочуваат со некавалитетен третман за зависноста, стигма од страна на здравствените работници, дури и одбивање на здравствена услуга. Сексуалните работнички не можат да го регулираат здравственото и пензиско-инвалидско осигурување по основа на работен однос, додека во помалите места се соочуваат со предрасуди од страна на здравствените работници. Кон Ромките дополнително постои дискриминација врз основа на етничка припадност во здравството. Многу здравствени работници избегнуваат да работат со Ромки што беше една од причините поради кои Шуто Оризари немаше гинеколог.

II.3.5. Родот во медиумите

Во најголем дел, известувањето за прашања поврзани со родовата еднаквост се карактеризира со пренесување на т.н. голи информации, преземање на соопштеноста од здруженија и институции или пренесување на податоци од билтените на МВР⁶⁵ кога се работи за случаи на семејно насилство или други кривични дела во кои жртви се жените. Исто така, забележливо е известувањето одозгора-надолу, односно известување за родовата еднаквост тогаш кога министри или други високи владини претставници се занимаваат со прашањето⁶⁶. Освен овие проблеми, постои неетичко известување и сензационализам, особено кога се во прашање жртвите на насилство. Наместо да се искористат овие случаи за суштинско претставување на проблемот со родово засновано насилство и да се побараат одговори од институциите, медиумите многу често индиректно ги стигматизираат жртвите и го релативизираат проблемот со насилството. Во одредени случаи, медиумите

64 Термин што се користи наместо застарениот израз „промена на полот“. Со овој термин се истакнува дека се потврдува родот на поединецот со медицинска интервенција. (Англиски: Gender confirmation.)

65 Семејна драма во Скопје: Ја обвинил сопругата дека има љубовник и ја претепал, Сител, 14.11.2017

66 Заев: Немањето родово еднаквост, значи неискористување на половина од капацитетите во државата, Канал 5, 8.2.2018

не ја почитуваат приватноста и објавуваат лични податоци за жртвите како целосно име и презиме, живеалиште, возраст, детали од приватниот живот⁶⁷ и останати информации кои воопшто не се важни за проблемот.

Во истражувањето на случаите на фемициди, се посочува дека „во дел од објавите постои интенција за прикажување на сторителот на убиството како „мирен и повлечен човек“ за кого никој од неговата околина не очекувал дека би можел да стори кривично дело“⁶⁸. Исто така, љубомората се прикажува како причина за насилството кон жените. Со вакво медиумско известување во случаите на родово засновано насилство се обвинува жртвата и се градат романтизирани наративи со кои се релативизира проблемот.

Од истражувањата на Агенцијата за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги (АВМУ) можеме да видиме дека од вработените во телевизиите доминираат мажите (60,97% од вкупниот број на вработените биле мажи, а 39,03% биле жени). Најголем дел од жените во медиумите се ангажирани како новинарки, додека бројот на уреднички исто така се зголемува. Родова нееднаквост е највидлива кај управителите или директорите, реализаторскиот и техничкиот кадар⁶⁹.

АВМУ од 2012 година секоја година спроведува истражувања за родот во телевизиските програми⁷⁰. Главните заклучоци од истражувањето од 2017 година ги потврдуваат тврдењата дека медиумите многу малку се занимаваат со теми за родова еднаквост, користат родова несензитивен јазик, поголем број на соговорници од соговорнички и отсуство на афирмација и промоција на родовата еднаквост како човеково право и демократска вредност.

II.3.6. Родово засновано насилство

Како што истакнавме претходно, постои недостаток на податоци за родово заснованото насилство кои ќе се прибираат редовно и ќе вклучат повеќе аспекти кои се важни за следење на проблемот и понатаму ќе послужат за креирање на политики засновани на докази.

За 2017 година, МВР има објавено податоци за случаите на семејно насилство кои се сегрегирани по видот на кривичното дело, родот на жртвите и сторителите и

67 72-годишна скопјанка пријавила дека момчето ја нападнало затоа што му раскинала, Макфакс, 10.2.2019

68 Анализа на случаи на фемициди – убиства на жени во Република Македонија, Елена Димушевска, Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство – Глас против насилство, 2018.

69 Структура на вработените во аудио и аудиовизуелната медиумска индустрија во 2017 година, АВМУ

70 Родот во телевизиските програми 2017, АВМУ, 2018.

роднинските врски помеѓу жртвите и сторителите. Согласно податоците од 903 кривични дела, жените биле жртви во 756, додека жени се сторители во 85 случаи. Ова покажува дека семејното насилство во најголем обем е родово засновано. Проценките за застапеноста на семејното насилство се многу повисоки⁷¹, така што потребни се дополнителни напори за мотивирање на жртвите, правилно информирање за можностите и правата од законот и обезбедување системска поддршка за жртвите кои пријавуваат.

За останатите кривични дела, Министерството за внатрешни работи (МВР) не објавува податоци за родот на жртвите, така што не можеме да видиме во кои кривични дела жртви се почесто жени отколку мажи. На пример, во 2017 имало 55 кривични дела силување, но можеме само да претпоставиме дека најголем дел од жртвите се жени. Силувањето речиси секогаш има родова димензија, дури и кога мажите се жртви. Во овие случаи целта е да се повреди маженственоста со што се издава слабоста на мажот и неговата немоќ да се заштити себе си, семејството и заедницата, што во патријархални средини е недозволено поведение⁷². Треба да се имаат предвид дека и мажите кои поради нетрадиционалната сексуална ориентација и родов идентитет стануваат жртви на сексуално насилство. Споредено со другите кривични дела видливо е дека силувањето малку се пријавува, а не е пријавено нити едно дело силување во контекст на семејно насилство. Ова укажува дека сè уште постојат бариери за пријавување на ова кривично дело, како родовите стереотипи и предрасуди кои резултираат со срам и себеобвинување, страв од морални санкции и обвинување на жртвата од страна на околината.

И за останатите форми на сексуално насилство и вознемирување постои недостаток од статистички податоци. Според податоците од граѓанските организации, околу 17% од жените доживеале сексуално вознемирување на работното место, додека само една третина пријавиле⁷³. Според податоците од друго истражување, спроведено преку он-лајн прашалник, една третина од испитаничките одговориле дека биле жртви на сексуално вознемирување. Од вкупно 4391 испитанички, 1696 одговориле дека во текот на својот живот биле изложени на некоја форма на сексуално насилство (39%)⁷⁴.

71 Глобалната преваленца на физичко и/или сексуално насилство од партнери, помеѓу жените изнесува 30%. Global and regional estimates of violence against women. Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Светска здравствена организација, 2013.

72 When No One Calls It Rape- Addressing Sexual Violence Against Men and Boys in Transitional Contexts, International Center for Transitional Justice, 2016.

73 Истражување за психичкото и сексуалното вознемирување на жената на работното место, Марија Гелевска, Здружение ECE, 2014

74 Студија на опсег на различните форми на сексуално насилство во Р. Македонија, Љупка Трајановска, Елена Димушевска, Национална мрежа против насилство врз жените и семејно насилство - Глас против насилство, 2017.

Како последица од движењето Ме Тоо⁷⁵, се покрена свеста за прашањето на сексуално насилство и вознемирување. Група активистки во Северна Македонија ја иницираа кампањата „Сега Кажувам“⁷⁶ во која се споделија бројни искуства за сексуално вознемирување и насилство. Свесни сме дека анализата⁷⁷ на кампањата не ни дава прецизни податоци за сексуалното насилство во Северна Македонија, но од неа можеме да извлечеме некои начелни согледувања. Имено, 93% од приказните беа споделени од страна на жени, а 70% од нив биле лични искуства. Најголем дел од приказните се однесуваат на вербално и психолошко насилство (41%), потоа следува сексуалниот напад или силување со 28% и непосакуван физички допир со 19%. Особено загрижувачки е податокот дека дури во 49% од споделените искуства, сторител бил професор, односно искуствата на сексуално вознемирување се случиле за време на образовниот процес со злоупотреба на позицијата на моќ. Во текот на кампањата, Министерството за образование и наука, декларативно го препозна проблемот и повика на пријавување на професорите - сторители на сексуално вознемирување⁷⁸. Сепак, за да се реши проблемот потребно е многу повеќе. Ресорното министерство треба да почне да инвестира во родовата еднаквост и да изгради родово сензитивни механизми и политики кои ќе ги поддржуваат и поттикнуваат девојчињата да пријавуваат сексуално насилство. Во состојба на распространето и несанкционирано сексуално насилство во образованието меѓу другото се повредува правото на образование на девојчињата и еднаквите можности во пристапот до образование. Потребно е дополнително да се истражат последиците и негативните ефекти од изложеноста на некоја форма на насилство во образовниот процес, со фокус на насилство и сексуално вознемирување извршено од страна на професори. Жените и девојчињата, жртви на оваа форма на насилство се соочуваат со сериозни емоционални последици, повреда на личниот и телесниот интегритет, губење на самодоверба и нееднакви шанси за учество и успех на личен или професионален план⁷⁹.

Фемицидите се убиства на жени, поради тоа што се жени или поради други околности кои се поврзани со родот и родовите улоги кои доведуваат до нееднаква моќ и поголема ранливост на жените. Во најголем дел сторители на фемицидите се интимните партнери на жртвите. Во некои заедници се случуваат фемициди

75 #MeToo движењето е движење против сексуалното насилство и вознемирување започнато во 2006 година. Движењето стана популарно во 2017 година кога повеќе жени се приклучија на движењето преку изнесување на лични сведоштва на сексуално вознемирување од страна на познатиот холивудски продуцент Харви Вајнштајн. Движењето доживеа огромна експанзија насекаде во светот, понекогаш под истото, а понекогаш под различно име.

76 “#Сега Кажувам” ги охрабри жените гласно да кажат “Стоп” за сексуалното вознемирување, Канал 5, 21.1.2018

77 Истражување за застапеноста на различните форми на сексуално вознемирување во Р. Македонија, МОФ, 2018.

78 МОН ги охрабрува учениците и студентите да пријават сексуално вознемирување во Државниот просветен инспекторат, Факултети, 18.1.2018

79 За повеќе види: Impact of Sexual Harassment Victimization by Peers on Subsequent Adolescent Victimization and Adjustment: A Longitudinal Study. Достапно на: [https://www.jahonline.org/article/S1054-139X\(09\)00047-0/pdf](https://www.jahonline.org/article/S1054-139X(09)00047-0/pdf)

повзани со заштита на таканаречената „чест“, фемидици во војна или фемидици во форма на дела од омраза, каде сторители можат да бидат и трети лица, непознати за жртвата.

Во Република Северна Македонија не постојат официјални статистички податоци за бројот на фемидици, а прашањето за прв пат се отвори при неколку убиства на жени од страна на сопрузите и покрај тоа што на тој чин претходела историја на пријави за семејно насилство во надлежните институции⁸⁰. Во 2018 година, Националната мрежа против насилство врз жените и семејно насилство направи преглед на убиствата на жени за периодот од 2008 до 2016 година и мапираше 28 случаи на фемидици, повеќето извршени од страна на интимниот партнер на жртвата. Претходни пријави за семејно насилство имало во четири случаи во центрите за социјална работа и во шест случаи имало пријава во полиција. Ова укажува на недоволен и несоодветен одговор од страна на институциите, како и непостапување со должно внимание кон жртвите на насилство.

II.4. Состојбата со родовата еднаквост во Тетово

Тетово е мултиетнички град кој претставува економски, културен и социјален центар на Полошкиот регион. Според испитаниците, градот се соочува и со бројни проблеми, особено поврзани со инфраструктурата, безредие во сообраќајот, високо аерозагадување, проблеми со канализацијата во неколку населби и непостоењето на јавен превоз.

Сите овие проблеми ги засегаат сите граѓани на Општина Тетово, но земајќи ги предвид различните улоги меѓу мажите и жените, кои се јавуваат како резултат на вкоренетите патријархални норми, овие проблеми непропорционално повеќе влијаат врз благосостојбата на жените и доведуваат до зголемување на родовата нееднаквост. На пример, мажите повеќе од жените возат или поседуваат сопствен автомобил, а со самото тоа што заработуваат повеќе подостапен им е такси превозот. Од друга страна, ако во семејството има еден автомобил предност во негово користење ќе има мажот или синот⁸¹.

80 Секој 25-ти во месецот протест: Уште колку жени треба да бидат убиени за државата да преземе нешто?, МакФакс, 25.11.2014

81 Состојба со еднаквоста во одлучувањето и промоцијата на родовата еднаквост во Полошкиот регион, Здружение за унапредување на родовата еднаквост Акција Здруженска, 2015

Тетово е една од ретките општини кои имаат градоначалничка⁸². Самото назначување на жена на оваа функција секако дека не значи дека општината активно ќе се занимава со родовата еднаквост, иако јавноста има поголеми очекувања од жените на јавни функции поактивно да се застапуваат за унапредување на женските права. Проценките на граѓанските организации велат дека со изборот на градоначалничката, општината не се унапредила во однос на спроведувањето мерки за родовата еднаквост, но сепак се зголемил бројот на жени кои ги користат определените термини за средба со градоначалничката, а се зголемил и бројот на вработени жени во општинската администрација⁸³.

Општината недоволно го спроведува Законот за еднакви можности. Општината има назначено координаторка за еднакви можности, но нема назначено заменик/чка. Согласно систематизацијата на работните места, координаторката за еднакви можности е вработена во Одделението за управување со човечки ресурси како помлада соработничка. Иако законот е донесен во 2009 година, координатор за еднакви можности е назначен дури во 2014 година. За разлика од другите општини, координаторката за еднакви можности во Тетово не е распределена и на други работни места, што претставува позитивен факт. Во општината има и Комисија за еднакви можности, која во 2014 година одржала три седници, додека во 2015 година не одржала ниту една седница⁸⁴. На иницијатива на Женски Форум Тетово во 2016 година е донесен и усвоен првиот акциски план за родова еднаквост на општината. Планот предвидува мерки и активности за воведување на родово одговорно буџетирање и преточување на родовата еднаквост во локалните политики, превенција и заштита од родово засновано насилство и економско јакнење на жените. И покрај тоа што планот не содржи амбициозни цели и активности, општината не одвоила буџет за негова реализација. Во годишните извештаи за 2015, 2016 и 2017 година на координаторот за еднакви можности се наведени само две иницијативи. Едната е изработката на акцискиот план, а другата е изработка на регионален план за спречување и заштита од семејно насилство во соработка со Националната мрежа „Глас против насилство“ за кој нема информација дали бил усвоен и спроведен. И двете активности се иницирани од граѓански организации.

Ваквата состојба може да се должи на недоволни капацитети во општинската администрација, приоритизирање на други прашања и недостаток од интерес и поддршка од страна на донесувачите на одлуки во општината.

82 Теута Арифи два последователни мандати е избрана за градоначалничка на Тетово. Првиот мандат го почнува со локалните избори во 2013 година. Арифи во јавноста важи за политичарка со позитивни ставови за родовата еднаквост и самата докторирала на тема „Ликот на жената во албанската книжевност“

83 Кон родова рамноправност во општина Тетово, Ставови на жителите на општина Тетово за родовата рамноправност, познавањето на законската рамка и придобивките од неа за еднакви можности, Афердита Хаџијаха Имери, Женски Форум тетово, 2015.

84 Годишни извештаи на координаторот за еднакви можности за 2014 и 2015. Во извештајот за 2015 не е пополнето прашањето за бројот на средби.

Во однос на достапноста на специјализираните сервиси за заштита и поддршка на жртвите на родово засновано насилство, во Тетово се достапни само услуги за бесплатна правна помош. Секако на жените од Тетово им е достапна и националната СОС линија и услугите од Центарот за социјална работа и полицијата. Во целиот Полошки регион недостасува засолниште за згрижување на жени - жртви на насилство (шелтер центар) и услуги за обезбедување на психо-социјалниот третман со сторителите на семејно насилство. Од неодамна во Тетово беше отворен центар за упатување на жртви на сексуално насилство во рамки на Клиничката болница, кој нуди специјализирани услуги, упатување и родово сензитивен пристап⁸⁵. Центарот ќе биде место за упатување на жртвите на сексуално насилство и ќе може да се извршат сите потребни здравствени, психосоцијални и правнобезбедносни иследувања на едно место, во сигурна и доверлива средина, а во согласност со препораките на сите релевантни меѓународни институции.

Истражувањата⁸⁶ покажуваат дека иако семејното насилство е најпрепознаен облик на родово засновано насилство, сепак во Полошкиот регион 16,4% од испитаничките не знаат кај да се обратат, а 10,1% одговориле дека не би се обратиле никаде. Една третина од учесниците и учесничките во истражувањето (33.5%) сметаат дека има можности насилството да се пријави, но потоа механизмите за заштита на жртвите не функционираат. Не е мал бројот (16%) на граѓаните кои процениле дека нема никакви можности на располагање за да се справат со семејно насилство. Во истражувањето се нотира дека во однос на родово заснованото насилство на јавни простори во Тетово, има средини каде жените не се чувствуваат слободно да излегуваат на јавни места, а повеќето од жените споделиле искуства на вознемирување (дофрлување, свиркање и сл.) кога се излезени сами.

За разлика од други локални средини, Тетово има развиен граѓански сектор во повеќе области. Во Тетово постои активно здружение за женски права, Женски Форум Тетово кое работи 18 години, а меѓудругото обезбедува бесплатна правна помош за жртви на семејно насилство. Центарот за развој и унапредување на јавниот живот нуди сервиси за маргинализирани групи жени како сексуални работнички и жени кои употребуваат дроги, а ЛГБТ јунајтед Тетово спроведува активности за социјализација и превенција од ХИВ помеѓу ЛГБТ заедницата. Исто така, здружението Акција Здруженска во изминатиот период активно спроведуваше иницијативи и истражувања за состојбите со родовата еднаквост во Полошкиот регион.

Истражувањата на Женски Форум и Акција Здруженска ја прикажуваат состојбата со родовата еднаквост во Тетово во повеќе области. Во однос на економската

85 Отворањето на центарот е овозможено преку мултисекторска соработка на МТСП, МВР и МЗ во соработка со граѓанската организација ХЕРА и финансиска поддршка од УНДП и УНФПА.

86 Состојбите со родовата еднаквост на пазарот на трудот, достоинството, интегритетот и родово заснованото насилство во Полошкиот регион, Здружение за унапредување на родовата еднаквост Акција Здруженска, 2016

состојба, жените се среќаваат со бројни бариери. Жените во Тетово имаат ограничен пристап до недвижен имот поради патријархалните норми за наследувањето, но и поради сиромаштијата и невработеноста на жените. Дури 68,7% од учесниците во истражувањето изјавиле дека семејниот имот е регистриран на име на сопругот или таткото, додека високи 87% од жените не наследиле имот⁸⁷.

Стапката на невработеност помеѓу жените од урбаните делови од Полошкиот регион (Тетово и Гостивар) е 36,4%, а 32,7% помеѓу мажите за 2014 година. Иако разликата не е многу голема, жените заработуваат помалку, па така може да се каже дека дури и вработените жени понекогаш се сиромашни. На пример 1/3 од семејствата во Полошкиот регион во кои има една или две вработени жени живеат со примања до 18.000 денари месечно. Понатаму, се бележи мал напредок со женското претприемништво, но женските бизниси се неформални, мали и родово стереотипни. Жените се соочуваат и со бариери за отворање на сопствен бизнис (пр. за кредит од банка жените немаат свој имот за да го стават под хипотека). Секако сериозен проблем е родовата дискриминација при вработувањето, унапредувањето и платите. За разлика од мажите од кои половина (50%) сметаат дека жените и мажите имаат ист третман на работа, само 35,7% од жените се согласуваат со тоа тврдење. Во Тетово има и текстилни фабрики кои се карактеризираат со кршење на работничките права и различни форми на насилство на работното место кон текстилните работнички⁸⁸.

За да се олеснат бариерите за пристап до пазарот на труд, потребно е да имаат пристап до градинки или други начини за згрижување на децата, домови за грижа на стари лица и лица со попреченост. Во Тетово има градинка, но капацитетот е 505 деца, а градинката згрижува 700 деца.⁸⁹

Во однос на вклученоста на жените во одлучувањето, истажувањата покажуваат дека во Полошкиот регион процентот на жени што се вклучиле во донесување одлуки на локално ниво во најголем број случаи е помал од оној на мажите. Најголема разлика во учеството на мажите и жените има учеството на донесување одлуки во месната заедница, во која повеќе учествуваат мажи. Учеството во одлучувањето најмногу се поврзува со вклучување во политичка партија за што жените ќе кажат дека партиите ги номинираат само за да се исполни закон-

87 Економско зајакнување на жените во Полошкиот регион преку застапување и промовирање на нивните имотни права, Мемет Мемети, Слагана Јосифоска, Женски Форум Тетово, 2018

88 Прикажаните податоци се преземени од истражувањето Состојбите со родовата еднаквост на пазарот на трудот во Полошкиот регион, Акција Здруженска, 2015.

89 Мониторинг извештај за процесот на подготовка на програмите и буџетот на општина Тетово од родова перспектива за планирањето и трошењето на јавните пари во општина Тетово во однос на пристапот до јавни услуги за социјална заштита – услуги за згрижување на деца од предучилишна возраст, Цане Крешова, Слагана Јосифоска, Женски Форум Тетово, 2016

ската обврска, додека во суштина нивното влијание врз одлуките или пак нивното поставување на лидерски позиции е често доведено во прашање⁹⁰.

Во Полошкиот регион, третина (34%) од вкупниот број испитаници одговориле дека мажот најчесто ги носи одлуките во семејството. Овде се забележале разлики зависно од етникумот и степенот на образование. 43% од Албанките изјавуваат дека мажот ги носи одлуките во семејството, наспроти 10,6% од Македонките. Најголем процент испитаници со ниско ниво на образование, 85,4% (незавршено основно образование), одговориле дека мажите се најчесто тие кои носат важни одлуки во семејството, наспроти 19,5% од оние со високо образование. Исто така, жените во поголем процент (20,5%) не можат самостојно да одлучуваат за трошењето на семејниот буџет за разлика од мажите (8,2%)⁹¹.

Најголем дел од прикажаните податоци потекнуваат од истражувања на здруженија на граѓани, а истите се направени само за Тетово и за Полошкиот регион. Поради ова не можеме да оцениме дали состојбата во Тетово е полоша за разлика од други градови или региони. Сепак, од прикажаните податоци е видно дека Тетово не е доволно родово еднаква средина, дискриминацијата и нееднаквите шанси се присутни во повеќе области, а локалната власт не е доволно активна во надминувањето на овие проблеми.

90 Податоците се преземени од истражувањето Состојба со еднаквоста во одлучувањето и промоцијата на родовата еднаквост во Полошкиот регион, Здружение за унапредување на родовата еднаквост Акција Здруженска, 2015

91 Ibid.

III. Методологија

Истражувачката методологија според која студијата беше изработена, се базира на методологијата за спроведување на првото истражување на опсегот на родово засновано насилство врз жените и девојките на јавните места во Скопје, развиена со поддршка на UN Women во 2012 година.⁹² Коалиција Маргини низ процес на консултација со UN Women селектираше истражувачки експерти со богато искуство во општествени и бихевиорални науки и психолошки тестирања од родова перспектива, кои ја адаптираа оваа методологија на истражувањето во Тетово. Преку оваа методологија се собираа примарните податоци во првата истражувачка фаза. Дополнително, во втората фаза беше земена предвид анализата од претходното истражување реализирано од страна на Реактор во 2012 година, селекција на научна и академска литература, како и преглед на законодавството.

Примарните податоци беа собирани преку комбиниран аналитичко-методолошки пристап. Истражувачките инструменти кои беа користени како алатки во ова истражување, вклучуваа:

- 1. Теренска анкета на жени кои ги користат јавните простори со вкупен број од 200 испитанички;**
- 2. Полуструктурирани интервјуа со засегнатите актери (12 интервјуа);**
- 3. Фокус групи (7 фокус групи);**
- 4. Прошетки за оценување на безбедноста (2 – една дневна и една ноќна);**
- 5. Набљудувања;**

⁹² Истражување на опсегот на родово-базираното насилство врз жените и девојките на јавните места во Скопје. – Скопје: Реактор – Истражување во акција, 2012 <http://reactor.org.mk/CMS/Files/Publications/Documents/studija%20za%20nasilstvo%20vrz%20zheni%20na%20javni%20mesta.pdf>

III.1. Методи и собирање податоци

Првата фаза на прибирање податоци се одвиваше во периодот јули и октомври 2018 година. Податоците беа собирани на шест различни начини, во зависност од применетиот метод.

III.1.1. Улична анкета

Во јули 2018 година, 4 ангажирани анкетарки спроведоа теренски интервјуа на пригоден примерок од 200 жени на возраст над 16 години во Општина Тетово. Пред собирањето податоци, анкетарките беа обучени за интервјуирање на тема родово засновано насилство за да се подготват за задачата. Прашалниците беа преведени на албански јазик.

По реализирањето на пилот анкетата од вкупно 20 анкети, беше организиран состанок за обновување на прашалниците по повратната информација добиена од страна на анкетарките. Беа ревидирани неколку од прашањата во анкетата и истата беше приспособена да трае покусо време, бидејќи многу пати анкетарките имале искуство со неуспех да ги задржат испитаничките повеќе од 10 минути. Анкетата беше приспособена во просек да трае 10 минути. Анкетарките се движеа во јавните места во Општина Тетово каде има најголема фреквентност на луѓе, пред сè жени, а тоа се: Главниот пазар во Тетово, плоштадот, шетачките зони, делот од градот каде што се наоѓа Шарена џамија, Државниот универзитет во Тетово, средните училишта во Тетово и други. Оние испитанички кои прашувале за информации за тоа кој стои позади ова истражување, им било соопштено дека тоа е истражување овозможено од страна на UN Women и дека за тоа можат да се информираат во канцеларијата на локалната организација Женски Форум во Тетово. При споделување на оваа информација, анкетарките им доделуваа брошури со информациите за оваа локална организација. Податоците добиени преку оваа истражувачка алатка беа внесувани во SPSS систем за обработка на податоци, преку кои се креираа и засебни табели кои ги прикажуваа податоците вкртено во кростабулации.

Беа реализирани 200 анкети со девојки и жени од Тетово, од кои само една не беше завршена до крај. Во целокупната бројка од успешно реализирани 199 анкети, 57 се одговорени од страна на девојки на возраст од 16-25 години (28.6%). На возраст од 26-35 години одговориле 55 девојки (27.6%), додека пак од 36-45 бројката е 40 анкети (20.1%). На возраст од 46-55 години одговориле 32 жени (16.1%), а 15 од испитаничките се на возраст над 56 години (7.5%).

На прашањето колкав период живеат во Тетово, 179 или 89,9% од испитаничките одговориле дека живеат во Тетово повеќе од 5 години, 12 од нив одговориле дека

живеат во Тетово од една до пет години. Четири од нив одговориле дека се тука само на посета, а три не одговориле на ова прашање. Во однос на етничката припадност 109 (54,8%) испитанички кои одговориле на анкетата се изјасниле како Албанки, а 71 (35,7%) како Македонки. Од вкупниот број, 6% или 12 испитанички се изјасниле како Турчинки, 3 Србинки и 3 Бошњачки, додека само една како Ромка..

Меѓу испитаничките просекот на жени кои имаат завршено високо образование е 39,2%. Магистри или доктори на науки биле 21 испитаничка (10,6%), а со завршено средно образование се 35,2% од испитаничките. Со завршено основно образование се 13,6%, додека 1% се испитанички со незавршено основно образование. Една испитаничка не го откри нивото на образование.

Приходот на домаќинството беше изоставено прашање во оваа анкета со цел намалување на големиот број демографски прашања во примерокот⁹³. Во однос на брачниот статус, најголем процент е кај оние во брак со 46,2%, а потоа 30,7% кои не се во брак. Од вкупниот број испитанички, 7% се во врска и живеат одвоено, додека 6,5% се разведени. Беше изоставено прашањето за тоа дали испитаничките имаат деца и колку на број.

III.1.2. Полуструктурирани интервјуа со засегнатите актери

Дванаесет полуструктурирани интервјуа со клучни засегнати страни беа одржани во март и во октомври 2018 година. Сите интервјуа се одржаа на место избрано како најсоодветно од страна на засегнатите страни, повеќето во работните простории на оние кои беа интервјуирани. Пред интервјуто, сите испитаници добија документ со податоци за проектот и формулар за согласност за учество, кој беше потпишан од страна на сите засегнати страни. Пет од 12 интервјуирани личности побара целосна анонимност во користењето на информации за студијата споделени од нивна страна.

Интервјуата беа одржани од страна на две истражувачки и беше направен аудио запис. Сите интервјуа траеја помеѓу 60 и 90 минути, беа во слободен формат и само темата на разговорите беше одредена од страна на истражувачките. За време и непосредно по интервјуата се водеа белешки и сите интервјуа се транскрибирани.

Во полуструктурираните интервјуа учествуваа претставници од Општина Тетово, Сектор за внатрешни работи - Тетово, Центар за социјална работа во Тетово, Јавно обвинителство - Тетово, Основен суд – Тетово, регионална канцеларија на

⁹³ Според истражувањето спроведено во Скопје од 2012 година, голем број на испитаничките (1/4) одбиле да го одговорат ова прашање.

Народен правобранител во Тетово, локална патронажна сестра, просветна работничка, адвокатка која работи на случаи на насилство врз жени, како и претставници од релевантните здруженија на граѓани.

III.1.3. Фокус групи

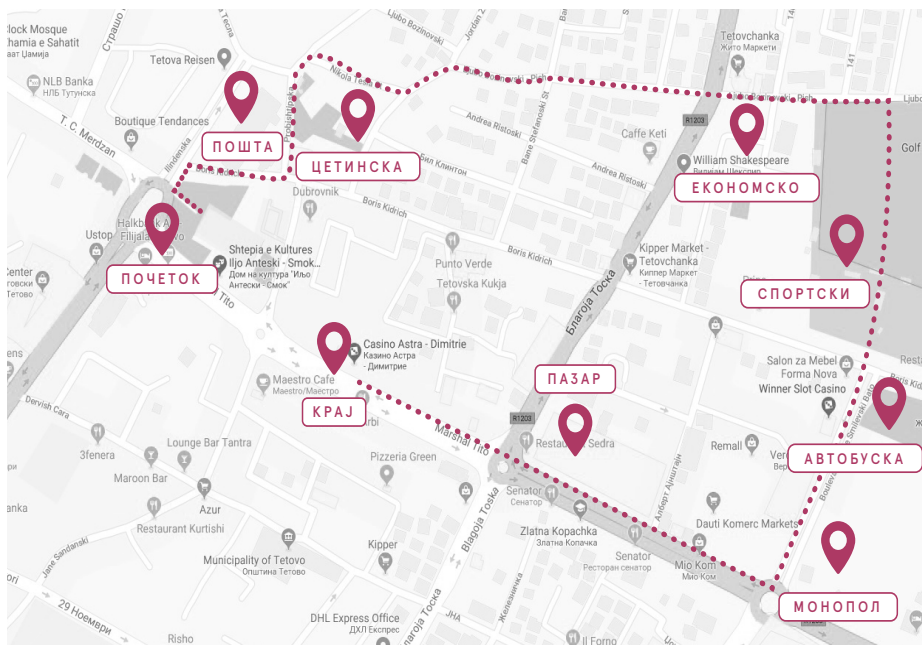
Помеѓу 11-ти јули и 5-ти октомври, истражувачкиот тим организираше и одржа седум фокус групи, од кои 5 беа со маргинализирани или ранливи групи на жени (сексуални работнички, жени со попреченост, млади девојки, Ромки, жени со низок социјален статус), како и со оние групи за кои постои поголема веројатност да бидат сведоци на насилство на јавни простори (таксисти и полициски службеници). Повеќето фокус групи се одржаа во просториите на Женски Форум Тетово, а фокус групата со сексуалните работнички се одржа во Здружение Центар за развој и унапредување на јавниот живот - Тетово, со цел да се обезбеди простор во кој учесничките се чувствуваат безбедно. Фокус групата со полициските службеници се одвиваше во СВР – Тетово, додека пак фокус групата со жените со попреченост се одвиваше во изнајмен простор поради можноста за поголема група и лесна достапност за жените. Пред одржувањето на фокус групите, учесниците беа брифирани и од нив се побара да потпишат формулар за информирана согласност и дозвола. Сите учесници се согласија со условите и го потпишаа формуларот за учество. Сесиите траеја по 90-тина минути со секоја фокус група, а беа модерирани од страна на еден член од истражувачкиот тим. Сите дискусии беа снимени, освен фокус групата со полициските службеници, а за време на и непосредно по интервјуата се водеа белешки. Во фокус групите учествуваа вкупно 51 лице: 10 жени со попреченост, 9 Ромки, 8 млади девојки, 7 жени со низок социјален статус, 7 полициски службеници и 2 полициски службенички, 5 сексуални работнички и 3 таксисти од кои 2 беа мажи и 1 жена. Сите учесници беа контактирани преку партнерската организација Женски Форум Тетово и лични контакти. Освен занимањето на испитаниците и нивното место на живеење, немаше други критериуми за учество и штом ќе се постигне квотата за фокус групата, тие беа организирани и одржани.

III.1.4. Прошетки за оценување на безбедноста

Во Тетово се организираа две прошетки⁹⁴ за проценка на безбедноста, и двете со истата селектирана маршрута. Точките на движење беа избрани според исказите на учесничките на фокус групите и интервјуата за тоа кои делови од Тетово се важен дел од јавниот простор и се помалку безбедни. На ноќната прошетка

94 Навечер на 9 октомври во 19 часот и преку ден во 10 часот на 10 октомври 2018 година.

учествуваа 11 учеснички од кои десет живеат и работат во Тетово. Две од учесничките беа полициски службенички, една од нив студентка, четири беа претставнички од здруженијата на граѓани, една правничка и претставничка на регионалната канцеларија на Народен правобранител во Тетово, една вработена во Центарот за социјална работа во Тетово. Според етничката припадност, учесничките на ноќната прошетка беа 3 Албанки, 7 Македонки и 1 Ромка. На дневната прошетка учествуваа 7 учеснички. Три од нив беа претставнички од здруженијата на граѓани, една полициска службеничка, претставничка од Општина Тетово и претставничка на Центарот за социјална работа во Тетово. Според етничка припадност учесничките на дневната прошетка беа 2 Албанки, 4 Македонки и 1 Србинка. Прошетките беа со времетраење од 1.5 час, во чии рамки се одвиваше и пополнувањето на прашалниците кои им беа поделени на сите учеснички пред почетокот на прошетката.

Мапа 1. Маршрута на прошетката за оцена на безбедноста во Тетово

Освен прашалници, на учесничките им беше споделена и копија од маршрутата, на која можеа да ги бележат инфраструктурните карактеристики и други наоди. Вкупно беа пополнети 18 прашалници. Почетната точка на прошетката беше Домот за култура, каде преку кус вовед на учесничките им беше соопштена важноста од оваа истражувачка алатка и претставен прашалникот на кој треба да се забележат клучни информации поврзани со достапноста и пречките на јавниот простор во Тетово. Маршрутата претрпе измени за време на ноќната прошетка поради присуство на улични кучиња и наместо да ја поминеме кратенката во Спортскиот центар, се вративме до Економското училиште, каде беше избрана

улица која е паралелна со претходната кратенка во Спортскиот центар. И двете локации беа карактеристични по слабата осветленост и непрегледност. Маршрутата заврши на влезот на тетовскиот пазар, каде беше направена куса средба за пополнување на прашалниците и дискутирање на карактеристиките на јавниот простор од селектираната маршрута. Тоа што претставуваше недостаток во користењето на оваа истражувачка алатка е недоволната покриеност на поголем број на безбедни места кои се значително оддалечени едни од други. Доколку се земат предвид сите безбедни места посочени од учесничките на фокус групите и интервјуата, прошетката за процена на безбедноста би траела до 4 часа со должина од приближно 8 километри. Како последица од овој недостаток, со однапред избраната маршрута се појавува проблемот на нецелосно покривање на Градот Тетово со што некои безбедни делови од градот не се земени предвид во оваа проценка на безбедноста. Маршрутата е избрана врз основа на најчесто посочуваните безбедни места во централното подрачје на Тетово. За таа цел, преку методот на набљудување, земени се предвид и другите безбедни точки во Тетово, како Блок 70, Блок 82, Ајдучко Маало, патот до Универзитетот.

III.1.5. Набљудување

Овој метод е користен навечер и преку ден (една ноќна и три дневни опсервации), претежно во централниот дел на Тетово. Опсервацијата е спроведена на местата кои испитаничките од фокус групите, интервјуата и анкетите ги оценија како помалку безбедни. Влезовите на станбените простори во Тетово како Блок 70 и Блок 82, кои не се наоѓаат на главните улици и булеварите, се неосветлени. Движењето е оневозможено заради големиот дел на возила на тротоарите и пешачките зони. Населбите кои се наоѓаат западно од Шарената џамија и плоштадот, се во постојана доградба и на улиците во овој дел од градот нема тротоариниту пешачки зони. Улиците се тесни и на нив често се наоѓа градежен материјал и песок како резултат на градбите и редици од паркирани автомобили. Кафулињата во овој дел од градот се најчесто посетени од мажи. Генерално вработените во кафулињата и чајцилиците се мажи. Во текот на набљудувањето беа забележани само две жени кои работеа во ресторан и во кафе-слаткарница.

IV. Резултати од студијата

IV.1. Свкупна оценка на безбедноста на жените во јавните простори

IV.1.1. Перцепции за безбедноста и влијанието врз мобилноста на жените

Јавните простори се простори кои се заеднички за сите луѓе без разлика на нивниот пол, род или други идентитетски карактеристики. За јавните простори се вели дека имаат социјално-интегративен карактер бидејќи преку нив се изградува колективниот идентитет на граѓаните, односно на оние луѓе кои на овие простори комуницираат меѓу себе. Јавниот простор како место за сите е простор со слободен и отворен пристап. Па, сепак, апсолутната отвореност и слободниот пристап е често доведуван под прашање, особено ако се имаат предвид перцепциите за безбедност на жените и нивното влијание врз непреченото користење на јавниот простор. Денес, можеме да кажеме дека расте свеста на луѓето за значењето на јавните простори, за нивната припадност на сите граѓани и за нивната улога во урбаната средина. Според застепеноста, позиционирањето во ткивото на градовите, поврзаноста, пристапот и слободното користење од сите граѓани и нивно суштинско вклучување при донесување на одлуки од значење за јавните простори, се формира мерило за степенот на демократичност во едно општество (Кокалевски, 2018). Оваа студија е обид да се вклучат женските гласови за еден од клучните фактори во користењето на просторите, безбедноста и перцепциите за безбедноста, во процесите на донесување одлуки кои се однесуваат на јавните простори.

Безбедени, раздвижени и добро одржувани - треба да бидат трите клучни карактеристики на јавните простори според UN Habitat⁹⁵. Ова укажува на фактот дека јавните простори се повеќе од само физички простори низ кои минуваат луѓе, односно, дека тие имаат своја економска вредност, промовираат социјална кохезија и често нудат бенефиции за животната средина и културата (Worpole, 2018). Со други зборови, постои корелација меѓу урбаниот јавен простор и

⁹⁵ UN Habitat е програма на Организацијата на Обединети нации која е насочена кон подобрување на урбаното живеење, како и промовирање на социјални и еколошки одржливи средини. За повеќе види: <https://unhabitat.org/>

општеството. Употребата на јавните простори е форма на социјална активност и затоа архитектите и урбанистите, како креатори на овие простори, мора да ги земат предвид специфичните потреби за активности и специфичните начини на социјализација на различните групи на луѓе, а особено на жените и девојките. Токму затоа, прашањата за безбедноста, чувството на сигурност и можноста за непречено користење на јавниот простор се клучни теми со кои се занимава оваа студија. Во процесот на истражување добивме различни одговори по однос на рамковното прашање за тоа колку жените сметаат дека се безбедни во градот Тетово. Генерално, одговорите на почетокот беа позитивни, односно најголем дел од испитаничките се чувствуваат безбедно на јавен простор. Сепак, низ текот на интервјуата и фокус групите увидовме дека жените и девојките кога зборуваат за јавен простор всушност говорат за еден дел од јавните простори кои слободно го користат, односно избегнуваат да користат дел од просторите токму поради страв за сопствената безбедност.

“ Ако зборувам само за себе, јас се чувствувам безбедно затоа што се движам во помал простор, околина каде се чувствувам безбедно. За голем дел од жените е небезбедно. Јас се чувствувам сигурна бидејќи имам мал круг на движење, си ги знам границите.”

Фокус група со социјално загорени жени

Постојат различни фактори кои влијаат врз мобилноста на жените и нивните начини на користење на јавниот простор. Перцепциите за безбедноста влијаат особено врз избор на подолги рути за движење од една до друга точка што резултира со потреба од повеќе време за пристигнување на посакуваната дестинација. Факторот време е исклучително важен во современите општества, особено од аспект на економичност и продуктивност.

“ Да, јас одам на училиште, или на пракса, патувам околу 20–25 минути до таму. Сакам да стигнам побрзо, но ако се чувствувам безбедно по заобиколен пат, одам и така. Се случува да дофрлаат од кола, некогаш и ќе застанат со колата, но да имало насилно влечење или слично, досега не.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

Повеќе од една третина од испитаничките во анкетите (38.7%) се плашат да го користат јавниот простор сами дење, а дури 82.9% се плашат да го користат јавниот простор сами ноќе. Прашањето за користење на јавен простор, односно излегување надвор од дома, е важно феминистичко прашање. Дихотомијата внатре-надвор наоѓа своја рефлексивност во дихотомијата јавно-приватно. Јавниот простор е дел од јавната сфера која традиционално е припишана на мажите на сметка на жените кои доминираат во приватната сфера на домот. Со други зборови, јавната сфера е поврзана со машката (ангажирање во платен труд, практикување на политички и демократски права и слично), додека пак приватната сфера е поврзана со женската (грижа за домот, ангажирање во лични и семејни релации и неплатен труд). Историски, мажите ја доминирале сферата на јавното и се движеле слободно меѓу двете сфери (јавна и приватна), додека пак жени-

те најчесто биле фиксирани во приватната сфера. Според многу теоретичари, концептот јавно-приватно е основа врз која се изградени нашите општества и култури. (Pilcher & Whelehan, 2004). Токму затоа, сметавме дека е исклучително важно да се истражат спецификите на користењето на јавниот простор од страна на жените и девојките. Резултатите од анкетите ни покажаа дека жените се чувствуваат побезбедно кога го користат јавниот простор дење и во придружба на некој, додека пак чувствуваат страв кога се движат ноќе и сами.

Табела бр.1: Преку ден дали се плашите:

Да излегувате било каде сами?

	Процент
Да, секогаш	6
Да, понекогаш	32.7
Не, никогаш	61.3
Вкупно	100

Да поминувате сама низ одредени маала?

	Процент
Да, секогаш	9
Да, понекогаш	35.7
Не, никогаш	54.8
Без одговор	0.5
Вкупно	100

Табела бр.2: Навечер дали се плашите:

Да излегувате било каде сами?

	Процент
Да, секогаш	27.6
Да, понекогаш	55.3
Не, никогаш	16.6
Без одговор	0.5
Вкупно	100

Да поминувате сама низ одредени маала?

	Процент
Да, секогаш	32.7
Да, понекогаш	49.7
Не, никогаш	17.6
Без одговор	0
Вкупно	100

Во интервјуата и фокус групите, дел од жените истакнаа дека се чувствуваат побезбедно кога се во придружба на машки лица, особено машки лица кои се дел од нивното семејство.

“ Да, се плашев (да одам на работа), во текот на првата недела секојдневно ме испраќаше татко ми или вујко ми, а кога стигнувам на работа па има обезбедување.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

Кај жените со попреченост потребата од придружба е клучен предуслов за користење на јавниот простор. Непристапноста до објектите е главна причина зошто овие жени речиси никогаш не го користат јавниот простор сами.

“ Јас како лице со целосно оштетување на видот, како лице со бел стап не ми е ограничено движењето поради некултурата на луѓето туку поради непристапноста до објектите, лошо регулираниот сообраќај, паркирани коли насекаде, тротоарите не се слободни. Да ја немав оваа попреченост што ми ја намалува мобилноста, со придружник би можела било каде да се движам.”

Фокус група со жени со попреченост

Спроведената анкета исто така покажа дека да се биде во придружба, односно да не се користи јавниот простор самостојно е фактор за безбедност на жените. Ова особено е истакнато доколку се работи за користење на јавниот простор ноќе.

Табела бр.3: Дали се плашите да поминувате на одредени места ако сте во женско друштво?

	Процент
Да, секогаш	15.1
Да, понекогаш	46.2
Не, никогаш	38.7
Без одговор	0
Вкупно	100

Табела бр.4: Дали се плашите да поминувате на одредени места ако сте во машко друштво?

	Процент
Да, секогаш	9
Да, понекогаш	35.7
Не, никогаш	55.3
Без одговор	0
Вкупно	100

Чувството на безбедност влијае врз користењето на јавниот простор и преку факторот на финансиска моќ. Имено, жените, особено навечер, чувствуваат страв да се движат низ градот и се приморани да користат такси превоз кој имплицира финансиски надомест кој жените не секогаш го имаат.

“ Да, навечер од работа кон дома се враќам накај 12, еден дел од патот, што пешки го поминувам за 10 минути, секоја вечер земам такси затоа што ми е страв. Се исплашив една вечер кога одев пешки, ме следеше една кола, се обидов да се скријам и да почекам такси, ама такси немаше, па продолжив, колата застана и ми вели човекот дојди кај мене во кола, му вратив дека треба да си го продилжи патот, дека јас не сум проститутка, после тоа стално одам со такси, подобро да дадам пари за такси отколку да ми се случи нешто, па да си имам проблеми.”

Фокус група со социјално загроени жени

Користењето на јавниот простор од страна на жените е условен од времето (ден или ноќ), придружбата (сами или во друштво) и финансиите (пешки или користење на платен превоз). (Не)можноста во секое време да се обезбедат овие предуслови ја намалуваат мобилноста на жените врзувајќи ги за приватната сфера на домот доминантно перцепиран како најбезбеден простор, иако податоците за состојбата со семејно насилство во нашата држава ја проблематизираат оваа перцепција. Ова нè води до уште една клучна тема на ова истражување, родовите аспекти на перцепциите за безбедност. Препознавањето на родово заснованото насилство од страна на жените го испитавме преку прашањето за тоа кои фактори жените сметаат дека придонесуваат за нивната безбедност. Трите најчесто избрани одговори за тоа кои атрибути ги прават поранливи на насилство се „да се биде женско“ (малку се плашат 39.7%, а многу 42.7%), „да се биде сама (без придружник)“ (малку се плашат 40.2%, а многу 46.7%) и изборот на облека (малку се плашат 26.1%, а многу 55.3%). Токму овие три атрибути го опишуваат патријархалниот став во однос на пристапот на жените до јавната сфера, односно јавниот простор. Овие перцепции резултираат со ставот дека жените се ранливи на насилство во јавниот простор, а нивната безбедност зависи од тоа да бидат секогаш придружувани од некого и да се облекуваат „пристојно“ за да не провоцираат. Овие реторики го поместуваат тежиштето од потенцијалните насилници кон потенцијалните жртви правејќи ги токму жртвите одговорни за нивната безбедност. Во интервјуата и фокус групите, факторот облека беше многу често споменуван. Значителен дел од испитаниците сметаат дека изборот на облека влијае врз можноста да се биде жртва на насилство, а еден дел сметаат дека жените кои се облекуваат „провокативно“ се самите виновни што искусуваат форми на насилство.

“ Поштени девојчиња што се, примерни, нема никаков проблем со нив, ама ако се по тој пат (провокативни) ќе оди по неа, ќе ја закача, може и ќе ја нападне, а ако е мирно девојчето нема проблем.”

Фокус група со таксисти/ приватни превозници

“ Јас имам случај кај мене дома. Татко ми знае како се облекувам за на свадба, на забава и немам проблем со тоа. Еднаш кога се облеков за излегување, мојот помал брат ми рече каде ќе одиш ти така облечена во краток фустан, јас го прашав татко ми што се случува со брат ми, него му беше непријатно, но ми објасни дека некое момче од соседството му префрлил на брат ми околу моето облекување, а тој се почувствувал непријатно. Затоа и моите се грижат што ќе речат другите, па морам да внимавам.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

Во поглед на доминантните наративи кои ја одржуваат перцепцијата дека жените се ранливи на насилство на јавен простор, истражувањето покажа дека сознанието за претходни напади врз жени, но и други криминални однесувања, кои се случиле на конкретни локации, го зголемуваат чувството на несигурност и ја намалуваат употребата на овие простори од страна на жените. Оваа рестрикција на мобилноста е уште поголема доколку искуството на насилство е лично.

“ Немало досега во моето поблиско опкружување такви страшни работи, но со самото тоа што ќе прочитам по портали, во весник или на телевизија, ме прави претпазлива да не се однесувам слободно при прошетки, излегувања навечер и да правам работи што се нормални за нас.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

Урбана средина е уште еден значаен фактор во креирањето на перцепции за безбедноста на жените. Анкетата, фокус групите, интервјуата, но и прошетките за оценка на безбедноста покажаа дека жените своето лично чувство на сигурност значително го засноваат на неколку клучни аспекти како одржување, присуство на улични кучиња, осветлување, изолација, линија на видливост и слично. Постојат неколку карактеристики кои јавниот простор го прават квалитетен (Gomes, 2018):

- **Пристап.** Овој технички предуслов се однесува на пристапноста и достапноста на јавните простори за сите луѓе. Тоа вклучува пристап на пешаци па сè до достапност на места условена од физички, но и визуелни и симболички аспекти. За жените со попреченост овој базичен предуслов е доведен под прашање;
- **Мотивација.** Јавните простори треба да мотивираат различни можности за употреба на истите. Јавните простори треба да се така уредени за да ги мотивираат (урбанистички, преку политики и слично) жените да ги користат;
- **Можност.** Јавниот простор не е условен само од површинскиот аспект, туку и од интерконекцијата на различни места, постоењето на алтернативни патеки кои иницираат непланирано и спонтано користење на јавниот простор. Жените ретко употребуваат алтернативни рути и со

тоа се ускратуваат од користењето на отворените можности на јавниот простор;

- **Комфор.** Физичкиот и психолошки комфор е силен предулсов за користење на јавниот простор. Безбедноста е еден од клучните аспекти на психолошкиот комфор во јавните места. Имајќи предвид дека жените се чувствуваат поранливи на насилство, тие се ускратени делумно и од оваа карактеристика на јавниот простор.

Перцепцијата за безбедност и стравот од насилство го афектираат нашиот квалитет на живот во сите сегменти. Луѓето, особено жените, се лишуваат себеси од бројните можности на урбаната средина и јавниот простор, заради лична безбедност и страв од насилство. Истовремено, стравот од насилство ја намалува раздвиженоста и употребливоста на јавните простори. Оваа двонасочна релација укажува на фактот дека влогот во креирање на политики за јавните простори кои ќе го адресираат овој проблем ќе има двојна придобивка, и за жените и девојките и за јавните простори и урбаната средина.

IV.1.2. Ранливост на жените

Истражувањето покажа дека жените се свесни дека се поранливи на насилство во јавниот простор од мажите. Сепак, низ интервјуата и фокус групите забележавме дека жените и девојките од Тетово имаат тенденција да ги нормализираат некои од формите на родово заснованото насилство. Дел од испитаничките ни кажаа дека честата изложеност на микро агресии во јавниот простор, како дофрлување, свиркање, зјапање, прави тие да ги доживуваат повеќе како норма, секојдневие, отколку како форми на насилство. Сепак, и покрај изложеноста на овие форми на насилство, на жените им пречат овие однесување и заради тоа свесно ја намалуваат својата мобилност и сопственото користење на јавниот простор.

“ Без разлика дали е ден или е навечер постојано има свиркање, дофрлување, и ние сме веќе навикнати како да е тоа нешто нормално, а да ме следи некој или да се обиде да ме зграпчи, такво искуство досега немам доживеано.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

“ На јавен простор еве се случи 28 годишна девојка да биде нападната од манијак кој секојдневно е тука, пред некој ден соседката кажува, поминува по улица, децко проаѓа ја удира по задник, има сè и сешто, па не може да се каже на овој реон сум безбедна, на оној не сум. Јас сум на 50 годишна возраст, одам пешки дома, дете 13 годишно со кола ме следи, се свртев, се насмеав, додека стигнам до дома ме следеше. Толку се чувствува мизерно и понижено, ама тоа се случува не само во Тетово туку сегде. Овде може и физички да те нападнат, а довикување, свиркање тоа е као нормално .”

Фокус група со социјално загорени жени

Низ процесот на истражување, жените споделија со нас и лични искуства на насилство во јавен простор. Голем дел од споделените искуства вклучуваат две точки кои ја утврдуваат ранливоста на жените: 1) жените чувствуваат срам и вина после овие искуства 2) жените ретко ги пријавуваат овие случаи во надлежните институции. Себеобвинувањето е често кај жените кои доживеале некаква форма на насилство на јавен простор. Тенденциите на себеобвинување се исчитуваат низ реторики на барање вина во сопствените постапки како излегување сама навечер, одење по скратени и неосветлени патеки, љубезно однесување со мажи и слично. Овие тенденции може да се сметаат за резултат токму на наративите за виктимизација на жените жртви на насилство, особено сексуално насилство. Чувството на срам во некои случаи е и последица на чувството на вина. Жените се сметаат себеси за виновни доколку се жртви на насилство, и поради тоа чувствуваат срам од околината дека доволно не се заштитиле себеси или дека самите го испровоцирале насилството. Некои од раскажаните искуства зборуваат за чувство на срам кое е особено нагласено во случаи на сексуално насилство во различни форми. Доминантните наративи за женската сексуална чистота како врвен женски императив прават жените да се чувствуваат засрамено и да изградат лоша и омаловажувачка слика за себеси. Чувството на срам и вина често води до скривање на овие искуства дури и од најблиските. Токму затоа, родово заснованото насилство на јавен простор толку ретко се пријавува и се адресира од надлежните институции.

” Работев на јавен простор, продавачка, и доаѓаше еден господин на околу 45 години, и постојано прашуваше за некои услуги. Тука јас сама себе се обвинувам (иако не треба) затоа што сум многу пристојна кон купувачите па така и кон него, многу културно се однесував што можеби он го сметал за повод, секогаш го услужував како што треба. Како го приметив дека ме следи и дека сака нешто повеќе од вообичаени услуги, пошто само прашуваше а ништо не купуваше, нешто што ми остави лош впечаток е кога еднаш ми побара да се послужи со мојот телефон за да ја побарал ќерка му за да дојде тука. Јас за да останам љубезна, а сепак и да се заштитам, му реков дајте ми го бројот јас ќе ја барам, свртев на тој број ама како приватен, никој не се јави. Утредента дојде и ми кажа дека ќерка му не се јавувала на приватен број, и дека е непристојно од моја страна што се јавувам од приватен број, ако може да се јави повторно, јас го одбив и оттогаш кога ќе дојдеше за да се заштитам ќе се заменив со колегата за да он го услужува, јас да немам никаков контакт со него. Нему не дека не му беше јасно дека сум мажена, зашто ја носев понекогаш ќерка ми на работа, па сопругот ќе ме чекаше после работа, јасно му беше. Јас живеам блиску до работното место па кога одев на работа или се враќав го гледав како се вртка по улицките кај што поминувам, не ми беше страв кога одам кон дома ама се плашев дека накај работа одејќи може да ми направи некој скандал, на сопругот не му кажував за да не се доведам во ситуација на конфликтност што може лошо да влијае на мојот углед.”

Фокус група со социјално загрозуени жени

Покрај споделените лични искуства, во процесот на истражување, добивме и многу посведочени примери и споделени ставови за родово заснованото насилство на јавен простор. Еден дел од испитаниците и испитаничките покажуваат

тенденција на обвинување на жртвите, особено истакнувајќи го изборот на облека. Загрижува овој споделен став според кој жените доколку се „пристојни“ нема да бидат жртви на насилство, а доколку се жртви тогаш тие „самите си го бараат“ или заслужуваат. Овие реторики, поеднакво како и погореспоменатите, придонесуваат за нормализирање на насилство, непријавување на овие случаи до надлежни институции на системот, но и непостапување на институциите по оние случаи кои се пријавени.

“ За сексуалното насилство мое лично мислење е дека тоа зависи од мажот каков е, тој не бира дали е млада или возрасна, облечена вака или онака. Тука сакам да кажам дека има провокација и од жената. Кога ќе примети дека ја следи, се интересира за неа, нејзе и се допаѓа, таа повеќе провоцира.”

Фокус група со социјално загрозени жени

Ранливоста на жените е наратив чија циркулација во јавноста доведува до рестрикција на мобилноста и намалено и ограничено користење на јавниот простор. Стравот кај жените неретко зависи од специфичните наративи за тоа „кој е застрашувачки?“ и „кој е во ризик?“, односно кој е насилен, а кој подложен на насилство. Овие наративи ги обликуваат начините на користење на јавниот простор, но и ја ограничуваат мобилноста на жените. Поради тоа, сметаме дека овие специфики мора да се земат предвид при носењето одлуки поврзани со уредување и одржување на јавните простори.

IV.2. Форми на насилство

Жените во јавниот простор во Тетово се соочуваат со секакви форми на насилство, од визуелните облици на насилство, како зјапање, покажување на среден прст или слични гестикулации, преку вербалните облици на насилство како довикикување, дофрлање и коментирање, физички облици како попречување пат, демнење, насилно влечење, допири, сè до најдрастични форми на сексуално и физичко насилство.

Според испитаничките, најчести форми на насилство се свиркањата, дофрлувањето, коментарите со сексуална конотација и зјапањето. Овие форми на насилство жените ги опишуваат како секојдневие на јавниот простор во Тетово, насилство кое сметаат дека е неизбежно, па поради тоа велат дека го игнорираат и не му придаваат значење. 46.7% од испитаничките сметаат дека е мошне веројатно да искусат свиркање или дофрлување, а 47.2% сметаат дека е мошне веројатно да искусат зјапање. Следни по веројатност да се искусат се коментарите со сексуална конотација (35.2%), а понатаму се навредливите сексистички коментари, коментари на етничка или верска основа и намерното попречување на патот. Загрижува фактот што 24.6% од испитаничките сметаат дека следењето е мошне веројатно да се случи, со оглед на тоа што станува збор за позастрашувачка форма на насилство при која безбедноста на жените е сериозно нарушена.

Иако силувањето, обидот за силување и физичкото насилство се перцепирани како поретки форми на насилство, сепак бројката од 12.6% за веројатност за силување како форма на сексуално насилство, не е воопшто занемарлива. Допирањето и грабањето на сексуален начин е перцепирано од испитаничките како малку веројатно да се случи. И покрај тоа, во фокус групите истото се оцени како средно веројатно и испитаничките споделија многу искуства на допирање и грабање на јавен простор.

Табела бр.5: Колку е веројатно на жена во градот да и се случат некои од наведените работи?

	Малку веројатно 1	2	3	4	Мошне веројатно 5
Да свиркаат по неа (од возило или со уста), или да ѝ дофрлаат со „маче“, „срцка“, „женска“ или сл.	1.5	7.5	22.6	21.6	46.7
Да коментираат како изгледа или да коментираат во сексуална конотација	4.0	12.6	28.1	19.6	35.2
Да ја гледаат или да зјапаат во неа	3.0	8.0	19.6	20.1	47.2
Да ѝ се обраќаат со коментари во негативна смисла, навредливи за жените	10.1	16.6	31.7	19.1	20.6
Да ѝ се обраќаат со коментари кои се етнички, расни или верски навредливи	11.6	25.6	23.1	15.1	23.6
Да пцужат по неа или да ѝ покажуваат вулгарни гестови (пр. среден прст)	17.6	28.6	23.6	13.6	15.6
Да ја следат	16.6	20.1	24.6	14.1	24.6
Намерно да ѝ го попречуваат патот	15.1	17.1	28.6	15.1	21.6
Да ѝ покажуваат гениталии или да мастурбираат пред неа	44.2	20.6	13.6	8.0	8.5
Да ја допираат и/ или да ја грабаат на сексуален начин	40.2	22.6	16.6	10.1	8.0
Да ѝ се закануваат дека ќе ја повредат	29.1	22.6	21.6	10.1	16.1
Физички да ја напаѓаат (со удирање, туркање, скубење, шамари и сл.)	37.2	25.1	17.1	6.5	12.1
Сексуално да ја нападат (силување, обид за силување)	41.7	24.6	15.6	3.0	12.6

Дел од жените сè уште не го препознаваат зјапањето, дофрлувањето и коментарите како форма на насилство, па ќе речат дека и жените провоцирале, особено помладите кои се облекувале похрабро. Сепак, најголем дел од жените учеснички во фокус групи на млади жени и жени кои преживеале семејно насилство се свесни за овие форми на насилство, истото го препознаваат како такво и знаат дека овие форми на насилство ја ограничуваат нивната слобода на движење и рамноправното користење на јавниот простор. Спротивно на популарните верувања дека коментарите, довикувањата и допирите на јавен простор од трети луѓе им ласкаат на жените и дека истите се само безопасен начин на додворување, резултатите од истражувањето потврдија дека жените истите ги доживуваат како насилство, пријавувајќи чувства на нервоза и страв. Кога станува збор за вербалните и визуелните облици на насилство жените најмногу чувствуваат лутина и нервоза. Очекувано, чувството на страв е зголемено кај физичкото и сексуалното насилство. Иако чувството на засраменост кое произлегува од себе-обвинување како резултат на патријархалните норми е типично при случаите на насилство над жени, сепак многу мал број испитанички во анкетата го идентификувале ова чувство. Истото може да се должи на поголем степен на еманципација, но може да се должи и на непризнавање на чувството на срам, наспроти очекувањето да се биде храбра и одлучна во вакви ситуации. Во фокус групите, чувството на срам беше почесто споменувано како емоција која се доживува како резултат на искуство на различни форми на насилство, па истото може да се смета за една од основните причини за непријавување на насилство во институциите..

Табела бр.6: Како би се чувствувале ако ви се случи некоја од наведените работи?

	Почестено/ поласкано	Неутрално/ нормално	Нелагодно/ непријатно	Изнервирано/ налуѓено	Засрамено	Исплашено	Друго или не знам
Да зјапааат, сиркаат, покажуваат среден прст, гестикулираат со сексуална конотација (визуелни облици на насилство)	0	4.0	22.1	42.2	5.5	26.1	0
Да коментираат како изгледате/ш или да даваат сексуални коментари, да довикуваат, пцујат, да се дерат, свиркаат (вербални облици)	0.5	2.0	12.1	49.2	9.5	26.1	0.5
Да ве туркаат, грабаат, попречуваат движење, удираат (физички облици)	0	0.5	3.0	27.1	4.5	64.3	0.5
Да ве пипкаат на сексуален начин, да манијачат, да прават обид за сексуален напад, или да ве нападнат сексуално	0.5	0	0.5	20.1	4.0	73.4	1.5

IV.2.1. Институционално и структурно насилство

Институционалното насилство како форма на насилство со која се соочуваат жените само по себе може да се јави во повеќе облици, од несоодветно постапување во случаите на насилство кон жени, преземање соодветни мерки за спречување на насилството, нормализирање на дадени облици на насилство преку образованието и медиумите, несоодветна законска рамка која не го препознава родово заснованото насилство, до директно насилство на вработените во институциите кон жените кои им се обраќаат за најразлични услуги или со цел остварување на права од различни области. Недоволно зајакнатите капацитети на институциите да се справат со овој проблем, несоодветната законска рамка и нискиот степен на имплементација на стратешките документи кои треба да го превенираат насилството и да ја унапредат родовата еднаквост, сами по себе претставуваат структурно насилство кон жените на национално ниво.

Освен на национално ниво, согласно Законот за еднакви можности на жените и мажите, политики и мерки за унапредување на родовата еднаквост треба да се донесуваат и спроведуваат и на локално ниво, преку локалните механизми како координаторот за еднакви можности и Комисијата за еднакви можности. Од интервјуто со претставници на овие механизми, можеме да заклучиме дека Законот за еднакви можности се спроведува недоволно од страна на Општина Тетово. И покрај законската обврска, Општина Тетово нема важечка стратегија или акциски план за родова еднаквост, а претходната стратегија е изработена благодарение на граѓанската организација Женски Форум Тетово. Општината не одвоила буџет за спроведување на акцискиот план и не постојат податоци за степенот на имплементација.⁹⁶ Со недоволно преземените мерки од страна на Општина Тетово за унапредување на родовата еднаквост, заштита од и спречување на родово насилство и покрај законската обврска, може да се каже дека општината не е доволно родово сензитивна. Токму затоа, низ интервјуата, активистиките за женски права укажаа на потребата општината да ги зајакне своите капацитети за делување во насока на спречување на родово заснованото насилство и активно да презема мерки за унапредување на родовата рамноправност.

Здравството е важна алка од системот за превенција и заштита од насилство. Медицинскиот персонал има законска обврска да ги почитува правата на сите пациенти, помеѓу кои забраната за дискриминација врз основа на род или понижувачки и деградирачки третман. Лошите услови во здравствените институции кои се карактеризираат со несоодветно опремените простори, недостаток на ресурси за работа и медицински персонал, повеќе ги погодуваат жените. Ова особено влијае врз жените кои се соочуваат со насилство и заради тоа стапуваат во контакт со медицинскиот персонал. Дополнителен проблем е пристапот до гинеколог и здравствени услуги во родилиштето. Од фокус групата со Ромки, само една жена пријави дека била на гинеколог, додека жените со попреченост истакнаа дека за нив, во Тетово, гинеколошките услуги не се пристапни, па докторите ги препраќаат во Скопје дури и кога станува збор за жени кои започнале да се пораѓаат.

“...треба да има гинеколог што мене пред време ќе ме припреми кај треба да одам, а не во моментот кога сум со породилни болки да ме праќа во Скопје.”

Фокус група со жени со попреченост

Патронажната сестра со која направивме интервју истакна дека повеќето од клиничките гинеколози не се многу сензитивни и не се заинтересирани да помогнат во случаите на родово засновано насилство. Сепак, вреди да се спомене дека во Клиничката болница во Тетово од неодамна постои Центар за упатување на

⁹⁶ Во шестиот периодичен извештај за Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жени, државата пријавила дека само Општина Велес има алоцирано буџет од 330 000 денари за имплементација на општинскиот оперативен план за еднакви можности.

жртвите на сексуално насилство⁹⁷ кој е отворен по ратификацијата на Истанбулската конвенција⁹⁸ и функционира и според стандардни оперативни процедури.

Од фокус групата со социјално загрозуени жени и млади жени добивме информации и за изолирани случаи на дискриминација, непрофесионално постапување или вознемирување од страна на полициските службеници во Тетово. Младите девојки освен што немаат доволно доверба дека полицијата ќе застане на нивна страна и ќе преземе мерки против сторителите во случаи на родово засновано насилство на јавен простор, пријавуваат и случаи на непрофесионално постапување од страна на полициските службеници. Социјално загрозените жени, од кои повеќето и сами биле жртви на семејно насилство, раскажаа случаи на непрофесионално постапување на полицијата при пријавување на семејно насилство.

ДД: Да се случи некој ме удри по задник, одам во полиција пријавувам, што ќе се случи?

ЖЗ: Ништо, ништо не превземаат.

Ж2: Уште ќе рече дека сама си провоцирала, само си го губиш времето.

Ж1: Ќе речат дека не може да преземат ништо, нема докази, не преземаат ништо само со кажување, бараат докази.”

Фокус група со жени со попреченост

Загрижува фактот што голем дел од испитаничките сметаат дека е многу веројатно полицијата нив да ги осуди и обвини за претрпеното родово засновано насилство на јавен простор. Во дискусијата учесничките објаснија дека насилството кон жените на јавните простори најчесто се случува од непознати сторители, а дополнително сметаат дека не можат да обезбедат докази против сторителите и истото го гледаат како причина зошто полицијата не би можела да преземе ништо.

ЖР1: Кога одев во продавница еден човек ме следеше до дома и после не одев во продавница, се плашев...

ДД: И ти пријави негде, кажа?

ЖР1: Да, бевме во полиција јас и золва ми.

ДД: И после?

ЖР1: И го земале после таму на испрашување ама негирал и го пуштиле.”

Фокус група со Ромки

Овие перцепции на испитаничките нè водат до заклучок дека Полицијата треба да ги зајакне своите капацитети за препознавање на родовата димензија на на-

97 За повеќе види: <https://bit.ly/2tqhtqm> (<https://mk.unfpa.org>)

98 Истанбулската конвенција претставува регионален правен инструмент којшто дава основа за сеопфатна заштита на правата на жените. Конвенцијата е усвоена од страна на Комитетот на министри на Совет на Европа на 7 април 2011 година, а се отвори за потписи на 11 мај 2011 година во рамки на 121 сесија на Комитетот на министрите при Советот на Европа, одржана во Истанбул, поради што истата го добила и називот „Истанбулска конвенција“. Северна Македонија ја потпиша Истанбулската конвенција на 8 јули 2011, а ја ратификува со депонирање на инструментот за ратификација на 23 март 2018 година. Конвенцијата стапи на сила на 1 јули 2018 година.

силството, како и да вложи поголеми напори за идентификување на сторителите, спроведување на истрага и наоѓање соодветни докази со цел санкционирање на сторителите.

Од фокус групата со полициски службеници можеме да заклучиме дека истите не се доволно сензибилизирани, немаат изградено доволно соодветни капацитети за справување со овој проблем и во некои случаи не постапуваат со должно внимание кон жртвите на сите форми на родово засновано насилство. Прашани дали поминале обука за родово засновано насилство, само двајца полициски службеници одговорија дека еднократно присуствувале на обуки и слични настани организирани од граѓански и меѓународни организации, што укажува на непостоење на систем за континуирано зајакнување на капацитетите на полициските службеници за справување со родово засновано насилство.

Во интервјуата со активистките за женски права, особено оние кои работат директно со жртви на семејно насилство, споделија дека центарот за социјална работа е најпозитивна и најсилна алка во системот на заштита на локално ниво. Очекувано, пристапот до и квалитетот на услугите од системот на социјална заштита беше оценет ниско од страна на испитаничките кои се дел од маргинализираните групи на жени. Жените со попреченост, Ромките и сексуалните работнички изразија незадоволство од начинот на постапување на Центарот за социјална работа. Сексуална работничка изјави дека се обидела да добие парична помош од центарот, но се соочила со вербално насилство, навреди и одбивање на услугата. Жените со попреченост сметаат дека системот на социјална заштита е несоодветен за нивните потреби, а дел од нив кога пробале да остварат некое право од социјална заштита биле одбиени.

Ромките, учеснички на фокус групата, живеат во сегрегирани дел од Тетово, каде живее ромско население, а условите во кои живеат сами по себе претставуваат институционално насилство. Сегрегацијата на ромско население, односно физичкото одделување на дискриминаторска основа, само по себе е облик на институционално и структурно насилство. Маалото во кое живеат нема основни услови за достоинствен живот, како канализација и основна инфраструктура, а куќите се импровизирани живеалишта. Само една жена изјави дека зема социјална помош, додека друга жена- бездомничка со две деца не може да го оствари ова право бидејќи нема лична карта, а нема пари да оди да извади во Скопје. Дел од нив изјавија дека искусиле понижувачки третман од страна на Центарот за социјална работа.

ЖР: Поплава ме фати оштета не ми даваат, одам во социјално ме бркаат.

ДД: Зошто те бркаат?

ЖР: Ме бркаат не знам што е работата. Не сакаат да ми помогнат.

ДД: Други имаат вакво искуство да ве бркаат од социјално?

ЖР1: Ја до сега не сум била во социјално, ама исто немаме канализација, купатило немаме. Нема топла вода, не може да се бањаме, за алишта, за садеви.

Цела улица во исти услови живееме, нема никој со кујна или купатило.

ЖР: Катастрофа сме ние таму кај реката. Имаме излезено на телевизија да кажеме, џабе, никој не помага.

ЖР: Доаѓаат демек од социјално ќе направеле нешто ама лажат.

ЖР1: Мене ме излажаа дека дрва ќе ми донесат, ништо, а сама живеам.”

Фокус група со Ромки

Иако родово заснованото институционално насилство ги засега сите жени, особено кога ќе се најдат во состојба на жртви на насилство, сепак од истото повеќе се погодени маргинализираните жени. Социјално загрозените жени, Ромките, сексуалните работнички и жените со попреченост се соочуваат со различни облици на институционално насилство, од преземање мерки за помош и поддршка до дискриминација во пристапот до институциите и вербално насилство. Стереотипите и предрасудите кон овие жени придонесуваат за нивна понатамошна маргинализација.

IV.2.2. Насилство на пазарот на труд

Многу испитанички споделија искуства на родово засновано насилство на работно место или на пат кон работно место. Испитаничките сметаат дека присутни се предрасуди кон жени кои возат такси или се келнерки.

Процесот на истражување вклучи и фокус група со возачи на такси, од кои една беше жена.. Таксистката раскажа дека досега не се соочила со насилство или коментари од страна на нејзините клиенти, но се соочила со навредливи коментари од страна на колеги, најблиското семејство и познаници кои не ја одобрувале нејзината професија. Коментарите и „шегите“ почесто се насочени кон нејзиниот сопруг, исто така таксист, кој од колегите добива замерки за изборот на професија на неговата сопруга, поради кои и самиот е обележан како помалку маж.

Жените кои работеле како продавачки раскажаа повеќе случаи на демнење и вознемирување на работно место од страна на лица кои првично се претставувале како муштерии. Една девојка раскажа искуство на демнење и вознемирување од страна на муштерија. Стравот дека може да ја следи на патот кон дома ја натерало да го пријави кај обезбедувањето кое во прв момент не презело никакви мерки на заштита под изговор од немање конкретен акт на загрозување на безбедноста. Друга жена пак, се справила со демначот на начин што престанала да го услужува, замолувајќи машкиот колега да ја замени во работата. Овие искуства укажуваат на тоа дека жените не се безбедни на работните места, а во овие ситуации немаат кому да се обратат, па најчесто го трпат насилството се додека не ескалира или применуваат мерки за самозаштита. Работодавачите се должни да гарантираат безбедност на своите вработени на работното место и да обезбедат заштита на вработените жени од родово засновано насилство на работното

место, вклучително и доверливост која е многу важна за жените кои пријавуваат насилство.

“ Кога пријавив кај сопственикот на маркетот, почнаа оговарања ама јас само се срамевам, не ми беше страв од него, само сакам да си го чувам достоинството.”

Фокус група со социјално загорени жени

Една жена раскажа искуство на вознемирување додека работела во трафика. Полицијата стоела непосредно до трафиката, па жената се обратила до нив за помош. Наместо да ѝ пружат заштита, полицајците ѝ кажале дека „нема што да му прават“. Ваквото однесување е прекршок против јавниот ред и мир, а полицијата има на располагање низа мерки кои може и е должна да ги преземе.

Многу жени раскажаа случки на демнење, довикување, свиркање на пат до работа и назад, особено жените кои работат втора смена, па се враќаат навечер по темни и непроменти улици. Поради ова, дел од нив се приморани да користат такси, бидејќи друг јавен превоз во Тетово не е достапен. Па така, од една страна работодавачите не обезбедуваат дополнителни додатоци за превоз, а од друга страна, општината не презема мерки за воведување јавен превоз.

Разведените жени и жените со попреченост се пожалија на дискриминација во пристапот до пазарот на труд. Разведените жени, и покрај тоа што разводот е последица на семејно насилство, чувствуваат дека се стигматизирани и етикетирани од околината што е особено проблематично кога се одвива на интервјуа за работа. На интервјуата за работа, неретко се случува работодавачот да поставува прашања за нивниот личен живот меѓу кои и прашања за брачниот статус. На вакв начин, се ограничува пристапот до работно место, се врши дискриминација врз основа на род и брачен статус и се нарушува приватноста. Имајќи ја предвид актуелната состојба, сметаме дека е потребно да се унапредат политиките и мерките за економско зајакнување на жените жртви на родово засновано насилство.

Жените со попреченост, мерките за вработување на лица со попреченост сами по себе ги оценија како можност за дискриминација односно експлоатација на оваа маргинализирана група. Сметаат дека даночните ослободувања за вработување на лица со попреченост се злоупотребуваат од работодавачите, кои им нудат работни места несоодветни за нивната попреченост пропратени со ниски плати и прекувремена работа која не им се плаќа.

Забележливо е дека во Тетово професијата келнер сè уште е резервирана за машкиот пол, особено доколку се работи за кафулиња, наспроти ресторани и слаткарници. Дел од сексуалните работнички работат и како келнерки во кафеани и тука се соочуваат со сексуално вознемирување и насилство од страна на муштериите, но и од страна на газдите. Сексуалните работнички мигрантки од околните земји, се уште поранливи на насилство од страна на сопствениците на кафеаните. Поради тоа што немаат регулиран престој во Северна Македонија, а

полицијата ги третира како жртви на трговија со луѓе, и им се заканува со присилно враќање во земјата каде се државјанки, овие жени многу ретко го пријавуваат насилството во полиција. Сознанието дека насилството ќе остане далеку од очите на институциите, сопствениците на кафеаните го злоупотребуваат овозможувајќи си непречено малтретирање и насилство врз своите вработени.

” **ДД:** Какви проблеми прават газдите?

СР4: Па ќе ги платат за еден месец како плата и ќе ги заклучат.

СР: Ги тепаат, тоа што сум слушнала што сум имала другарка една Бугарка што работеше у Струга у Велешта, знаеш кај тој ХХХ, тој е познат по телевизији ваму таму. Она, у среде лето носеше ролка, панталона, значи со долги ракави. И викам што е работава со тебе? Ја глеаш све модра и ко ќе се соблече со опасач ја тепал ја млател, ја горел со пегла, значи ја горел со пегла.”

Фокус група со сексуални работнички

IV.2.3. Насилство кај млади

Поголем број од испитаничките изјавија дека веројатноста да се биде жртва на родово засновано насилство на јавен простор не зависи од возраста на жените, па така дури и жени пензионерки раскажаа случаи на довикување и грабање на јавен простор. Она што е карактеристично кај помладите жени е поголемата изложеност на стигма и осуди откако ќе се случи насилството, особено преку коментари за изборот на облека или излегување од дома во ноќните часови. Дел од девојките се облекуваат на начин кој е најприфатлив за околината, но дел од нив тоа го прават поради стравот дека ќе бидат обвинети, иако се свесни дека истото претставува форма на насилство и контрола врз нив. Обвинувањето на жртвите на насилство поради изборот на облеката, доведува до амнестирање и толерирање на насилниците. Сето ова ни укажува дека патријархалните норми сè уште ја уредуваат положбата на жените во Тетово, а овие наративи се исчитуваат и во системот преку недоволно ефикасна институционална заштита, родово несензитивни политики или слаба имплементација на законите и мерките кои треба да ја стимулираат родовата еднаквост.

” Многу тешко, за тоа со забраните јас мака мачам за привремени мерки за домашно насилство со законот што го донесоа во 2015, а за ова по улица ќе и речат да се облече попристојно (на полиција мисли). Наместо да се воспостави систем на заштита, систем на осуда. И дупла виктимизација и затоа процентот на пријавување е мал.”

Интервју со адвокатка од Женски Форум Тетово

Зачестена форма на родово засновано насилство помеѓу младите е кибер вознемирувањето. Социјалните мрежи во дадени случаи се користат за сексистички коментари, озборување, вознемирување, па дури и споделување на приватни фотографии од страна на поранешни партнери. Полициските службеници изјавија дека често добиваат пријави во кои сторителите ги изнудуваат и уценуваат

жените дека ќе објават нивни фотографии со цел да сторат нешто против нивна волја. Полициските службеници истакнаа дека секторот за компјутерски криминал навремено реагира по ваквите пријави. Сепак, во интервјуата една девојка посведочи на поинакво искуство со полицијата каде по пријавата и рекле дека ништо не можат да преземат за решавање на случајот. Наставничка во средно училиште исто така посочи дека сајбер⁹⁹ насилството е нова и многу честа форма на насилство кон младите девојки, објаснувајќи дека наставниците и стручните служби немаат потребни капацитети ниту поддршка од другите институции за да се справат со овој проблем.

“Имало случаи и демек на зафрканција сликаат девојки додека седат на час, ги снимаат, не мора ни да се ни дечко и девојка, едноставно така. Последно ни се има случено девојче да пријави дека соученикот и смета и дека спрема неа се однесува недолично. Па ајде родителите, ајде службата да се види проблемот каде е. Родителите од дечкото што се тоа го правеше не знаеа, дома друга приказна кажал, ги избришал сликите и искрено јас да ви кажам јас од неговата мајка добив таков напад... На крај јас испаднав крива што сум ги повикала да се смири ситуацијата.”

Интервју со професорка од средно училиште во Тетово

Средните училиштата се означени како ризични места за насилство и од страна на полицијата. Полицијците кои беа дел од истражувањето истакнаа дека редовно преземаат мерки за превенција преку често патролирање во училиштата и соработка со наставниците и директорите, користејќи ги и постоечките планови за превенција на насилство во училишта. Етничкото насилство во училиштата, повеќето испитаници рекоа дека повеќе го отсликува минатото, па тепачките на етничка основа се сè поретки.

Во однос на родово заснованото насилство во училиштата, освен сајбер насилството се случуваат и дофрлања, грабања и допири, закани кои резултираат со ограничување на движењето на девојките. Насилството во интимните/ партнерските врски на младите е присутно, најчесто изразено како постојана контрола, ограничување на движењето или облекувањето. Овие однесувања не секогаш се препознава како форма на насилство од страна на девојките. Полициските службеници раскажаа дека често се случуваат тепачки кога момче од друго училиште доаѓа во школскиот двор за да се види со девојка која учи таму, па физички се пресметува со момчињата од училиштето кои сметаат дека треба да ги бранат своите соученички како да се нивна сопственост. Иако училиштата и полицијата реагираат во ваквите случаи, сепак истото не се препознава како родово засновано насилство, туку како физичка пресметка. Ненасилна средина не смее да се дефинира исклучиво како средина во која отсутува само физичко насилство.

⁹⁹ Иако точниот назив според стандардите на македонскиот јазик е кибер, во оваа студија се користи распространетата форма „сајбер“ заради поголема разбирливост.

Ваквиот облик на манифестирање на токсична машкост помеѓу младите треба соодветно да се адресира, особено преку образованието и педагошката служба.

Училиштата немаат конкретни интерни механизми за справување со родово засновано насилство, а вработените немаат доволно развиени капацитети да препознаат и соодветно да реагираат. Училиштата, преку класните раководители или наставниците, реагираат на пријава од страна на ученички, но во голем број случаи промената во однесувањето на возменирувачот зависи од родителите. На ваков начин, одговорноста за справување со момче кое вознемирува соученичка е оставена на родителите кои не секогаш се мотивирани или немаат соодветни капацитети и вештини. Останатите мерки кои училиштето може да ги преземе и се применуваат во подрастични случаи се укорот или намалување на поведение, но ваквите мерки на казнување се нецелисходни доколку се користат како единствена форма на заштита. Казната како инструмент за решавање на насилство е недоволна поради возраста на учениците, но и поради тоа што се работи за научно однесување. Корените на овој тип на однесувања треба да се бараат во нееднаквите односи на моќ меѓу родовите, наместо препишување на проблемот на карактерот на детето или недостатокот од домашно воспитување. Училиштата треба да работат на развој на позитивни ставови и вредности кај учениците во однос на родовата еднаквост и ненасилството преку презентирање на содржини на оваа тема како дел од курикулумот, проектни активности и соработка со останатите надлежни институции и здруженија на граѓани. Во училиштата во Тетово само локалниот огранок на Младинскиот образовен форум работел на темата родово засновано насилство во училиштата и преку едукативни активности ги гради капацитетите на средношколците за човекови права, родово еднаквост и развој на демократски вредности.

Како студентки, младите девојки се соочуваат со форми на родово засновано насилство на универзитетите.

” Има потрагични работи од самото довикување, да кажам за случајот со студентка која завршила со учење во библиотека околу 11, кога се враќала накај дома била прегазена со кола, полицијата не реагирала, никој не пријавил, па коментарите беа каде била во 11 навечер а не зошто полицијата не направила увид, а студентката сè уште не е опоравена од повредите.”

Фокус група со социјално загорени жени

Постои раширено мислење дека студентките се соочуваат со сексуално вознемирување на универзитетот од страна на професори, кои од позиција на моќ ги вознемируваат и изнудуваат. Според испитаничките, во ваквите ситуации студентките се чувствуваат уценети и заплашени, бидејќи се плашат за своите оценки и не веруваат дека универзитетот би преземал нешто по нивната пријава.

“ На факултет мислам дека нема кој не слушнал, не само во Тетово туку во цела држава дека кај некои професори оценката треба да се плати со некаков друг вид услуга.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

Едно од барањата на тетовските студенти при студентските протести во декември 2018 година беше да се стави крај на уцените врз студентките „зашто некои професори ги тераат преку сексуални односи да дојдат до оценка“¹⁰⁰. Доколку овие тврдења се вистинити, студентките не само што се ставаат во позиција на жртви на сексуално вознемирување, туку на ваков начин се ограничува и нивното право на образование, односно можноста непречено и на еднаков начин да го уживаат истото. Универзитетот треба да развие механизми за преземање итни мерки за заштита во случаите на сексуално вознемирување од страна на професори и истите соодветно да ги казни.

IV.2.4. Силување

Силувањето како една од најекстремните форми на сексуално насилство кон жени е исто така застапено во Тетово. Голем дел од испитаничките имаа чуено за случаи на силување, додека една соговорничка и самата посведочи дека била жртва на обид за силување. Оваа испитаничка кажа дека го казните сторителот, но за разбојништво, а не за обид за силување и покрај тоа што жртвата имала и медицински белешки од физичкото насилство при обидот. Сите соговорници беа едногласни во ставот дека силувањето не се пријавува доволно, споредено со други кривични дела. Статистичките податоци кои ги добивме од СВР Тетово го потврдуваат ова, па така за периодот од 2015 година до 30.9.2018 година се пријавени само 11 случаи на силување, а во сите случаи жртви се женски лица. Стигмата и срамот со кој се соочуваат жртвите, пропратено со недовербата во институциите и страв од насилникот, се причини зошто ова дело сè уште не се пријавува.

100 СТУДЕНТСКИ ПРОТЕСТ ВО ТЕТОВО, БАРААТ ПРОФЕСОРИТЕ ДА НЕ ГИ ТЕРААТ СТУДЕНТКИТЕ НА СЕКС ЗА ОЦЕНКИ, изјави Фестим Реџеми од „Албанската младинска платформа“. Сакам да кажам, 18.12.2018

Табела бр.7: Податоци добиени од одговор на барање за пристап до информации од јавен карактер од Сектор за внатршни работи Тетово

“Полов напад врз дете кое не наполнило 14 год” Чл.188 од КЗ	“Обљуба врз немојно лице”Чл.187 од КЗ на РМ	“Силување” Чл.186 од КЗ на РМ	СВР ТЕТОВО	
4	/	3	Број на кривични дела	2015 год
/	/	/	Број на оштетени машки лица	
4	/	3	Број на оштетени женски лица	
2	/	3	Број на кривични дела	2016 год
/	/	/	Број на оштетени машки лица	
2	/	3	Број на оштетени женски лица	
1	/	2	Број на кривични дела	2017 год
2	/	/	Број на оштетени машки лица	
2	/	2	Број на оштетени женски лица	
2	1	3	Број на кривични дела	До 30.09.2018 год
/	/	/	Број на оштетени машки лица	
2	1	3	Број на оштетени женски лица	

Проблематичен е и ставот на институциите по ова прашање кои не постапуваат со должно внимание кон и доверба во исказите на жртвите, па и самите испитаници од полицијата и од обвинителството споделија случаи во кои жртвата лажела дека е силувана. Проблемот потекнува и од самата дефиниција во Кривичниот законик за делото силување кое го содржи елементот на употреба на сила или закана за употреба на сила¹⁰¹ како задолжителен. Така, доколку кај жртвата не се пронајдат знаци на физичко насилство, постои веројатност да не се отпочне постапка за гонење на сторителот. Несоодветната законска рамка, пропратена со несензитивноста и недоволните капацитети на институциите, се причина за

¹⁰¹ Тој што друг со употреба на сила или закана дека непосредно ќе нападне врз неговиот живот или тело или врз животот или телото на нему блиско лице, ќе го присили на обљуба, ќе се казни со затвор од една до десет години. – став 1 чл 186, Кривичен Законик

несоодветно постапување во случаите на силување. Ова доведува до амнестирање на сторителите и маргинализација на жртвите кои наместо поддршка се соочуваат со осуда и виктимизација.

Активистките на Женски Форум Тетово истакнаа дека силувањето во брак се случува, а жртвите на семејно насилство споделуваат и вакви искуства, но ретко ги кажуваат пред надлежните институции во постапките против сторителите на семејно насилство. Патронажната сестра исто така сподели неколку случаи на силување во брак, а во еден од нив таа скришно и купувала орална контрацепција на жената која континуирано била силувана од сопругот.

Реакциите на околината, кои содржат елементи на осуда, обележување, озборување и обвинување оневозможуваат пријавување на ова дело. Постои перцепција, но и пракса дека дури и жртвата да пријави, а насилникот соодветно да се осуди, жртвата ќе се соочи со судот на околината. Во текот на истражувањето испитаничките споделија неколку исклучително проблематични примери. Една соговорничка сподели случај на силување во кој насилникот ја земал жртвата за жена, а друга сподели случај во кој жртвата на силување била протерана од селото во кое живеела. Овие искази ги надминуваат вообичаените стигма и предрасуди кон жртвите, одат чекор понатаму кон прогон на жртвите и уништување на нивните животи отсликувајќи ги патријархалните правила на „прогон на вештерки“ кои се уште сè живи, особено кога жртвите потекнуваат од рурални средини, општествено и финансиски се немоќни во споредба со сторителите и немаат никаква поддршка од семејството.

IV.3. Маргинализирани жени

Различните групи маргинализирани жени се дополнително ранливи на родово засновано насилство. Поради основите на маргинализација како сиромаштија, етникум, попречност, здравствен статус, низок степен на образование и сексуална работа истите се неретко изложени на различни форми на насилство од страна на околината и институциите. Овие групи жени често се соочуваат со повеќекратна и повторена дискриминација која го оневозможува пристапот до остварување на права и услуги од институциите, како и пристап до вработување.

IV.3.1. Жени со попречност

Попреченоста (физичка, ментална и сензорна) сама по себе претставува основа за социјално исклучување, а како основни проблеми на луѓето со попречност се истакнуваат пристапот до здравствени услуги, правата од социјална заштита и вработувањето. Младите жени со попречност се соочуваат со дискриминација и вознемирување во образованието, но и со сегрегација преку нивно изолирање

во специјализирани училишта во кои не се стекнуваат со истото знаење и вештини, споредбено со останатите. Користењето на јавниот простор за овие жени е дополнително отежнато бидејќи не постои соодветна инфраструктура која овозможува движење без придружба. Програмите за овозможување на лични асистенти се нови и со нив не се опфатени сите лица со попреченост¹⁰². Испитаничките со физичка и сензорна попреченост истакнаа дека многу малку го користат јавниот простор и излегуваат само по потреба, а не и за социјализација. Дури и тогаш тие зависат од роднини кои треба да ги однесат и вратат до определено место. Инфраструктурата во Тетово која се одликува со тешко пристапни пешачки зони може да се каже дека е недоволно безбедана, а тоа доведува до социјално исклучување на жените со попреченост. Родителите на помладите жени со попреченост, плашејќи се за нивната безбедност, се поставуваат презаштитнички кон нив и го контролираат нивното движење и социјализација, дури и откако ќе наполнат 18 години.

Жените со попреченост се соочуваат со дофрлања, свиркања и коменари на јавен простор. Глобалната студија¹⁰³ на UNFPA¹⁰⁴ покажа дека девојките и младите жени со попреченост се изложени десекратно повеќе на родово засновано насилство од жените без попреченост. Сепак, жените со попреченост кои беа дел од фокус групата во ова истражување сметаат дека тие повеќе се соочуваат со сожалување и несоодветни коментари и прашања поврзани со нивната попреченост. Овој тип на коментари и прашања жените ги доживуваат како насилство од средината.

“Директни навреди немам доживеано ама прашања секаде кај што ќе се појавам ми поставуваат. Кога ќе ме видат со бел стап, било на улица или во комбе ме прашуваат, абе девојче нема ли некое царче за тебе.”

Фокус група со жени со попреченост

“Мене ми се случи група деца да ми се смеат, се вратам назад, тие ме имитираат како одам јас. Им реков вие сте сега мали, ама може и вас да ви се случи да бидете како мене, дојдете да ви кажам како бидна јас да одам вака. Девојчињата се разбеггаа, само едно ми пријде, го гушнав, му објаснив и се разделивме. Во моментот не толку, ама кога стигнав дома бев многу тажна, си поплакав малку, се одморив и помина.”

Фокус група со жени со попреченост

“Еве јас знам за слепите на пример, кога имаш средба со маж кој не те познава те избегнува, тој во тебе не гледа жена, туку повеќе со сожалување. Бидејќи секој ден патувам во Скопје, пред некој ден патував со кола со луѓе што тогаш ги

102 Програмата за персонална асистенција прв пат се усвои во 2018 година и со неа беше предвидено да се овозможат асистенти за 100 луѓе со потешка и најтешка физичка попреченост и целосно оштетен вид. МТСП

103 За повеќе види: <https://www.unfpa.org/publications/young-persons-disabilities>

104 UNFPA е агенција на Обединети Нации која се занимава со сексуално и репродуктивно здравје

запознав, во тој поглед јас се чувствувам побезбедна од жена без попреченост, ме гледа дека јас не гледам и тука завршува приказната.”

Фокус група со жени со попреченост

Стигмата и дискриминацијата од околината многу често се манифестира и преку зјапање и коментирање за попреченоста, што претставува форма на визуелно и вербално насилство. Жените со попреченост сметаат дека мажите почесто ги избегнуваат или исмејуваат отколку сексуално да ги вознемируваат. Сепак, и овие жени споделија приказни на сексуално вознемирување, демнење, коментирање, допири и грабање. Жените со физичка попреченост се соочуваат и со осуди кога се дотеруваат поради тоа што попреченоста е видлива. Сите овие фактори ни дозволуваат да кажеме дека жените со попреченост се жртви на институционално и структурно насилство како последица од попреченоста, но и од родот.

IV.3.2. Ромки

Тетово е мултиетничка средина. Напорите за справување со меѓуетничките тензии и конфликти се сконцентрирани помеѓу двете доминатни етнички групи, Македонците и Албанците. Ромското наследство е ретко вклучено во стратегиите за меѓуетнички соживот, па поради тоа оваа група често подлежи на дискриминација и стигма во средината.

Женски Форум Тетово работи со Ромки и им помага во вклучување на нивните деца во образованиот процес, а повремено овозожува и социјални пакети во форма на храна и облека. Карактеристики на оваа група жени се сиромаштијата, функционалната неписменост, невработеност, бездомништвото или живеење во импровизирани живеалишта, но и уште повидливите патријархални норми кои и самите ги имаат прифатено и ги одобруваат. Високиот степен на маргинализација, социјално исклучување, како и нискиот степен на еманципација се одразува и преку малолетничката бременост, живеењето во вонбрачна заедница до полнолетство, бегалките и целосна зависност од сопрузите и нивните семејства кои апсолутно го контролираат нивниот живот. Помеѓу групата Ромки со кои разговаравме имаше и жена која нема лични документи, а се соочува со финансиска неможност за да ги извади бидејќи е бездомничка заедно со своите три деца. Само една жена од групата со која разговаравме зема социјална помош, иако оддалеку е видно дека Центарот за социјална работа освен парична помош треба да овозможи и пристап до други права во доменот на домување, како социјални станови. Поради сите овие причини, овие жени ретко го препознаваат родово засновано насилство, особено кога се случува во домот.

” ДД: Ако сакаш да одиш негде во град, мораш да му кажеш на маж ти каде си?

ЖР: Мора, па како.

ЖР1: Без прашање не можеш да излагаш, кога ќе дојдеш ќе вика.

ДД: Кого прашуваш, само маж ти?

ЖР1: Да, само со маж ми сум. Со невестата, еве ја до мене.

ДД: Значи кога излагувате сите ги прашувате мажите за дозвола?

ЖР: Па нормално. Маж е.”

Фокус група со Ромки

Жените сепак споделија и по некое искуство на демнење и следење од страна на трети лица, но повеќето изјавија и дека најголем дел од времето го поминуваат дома, грижејќи се за децата и домаќинството и воопшто не излегуваат без мажите, свекрвите или други жени во семејството. Во маалото каде што живеат, сите семејства се роднински поврзани, така што и членовите на поширокото семејство, особено мажи и постари жени имаат улога во контролирање на нивното движење.

“ДД: А на која возраст сте стапиле во брак?

ЖР: Јас на 13.

ЖР1: На 14.

ДД: Дали сами си ги одбравте мажите?

ЖР1: Не јас, татко ми тука ме мажеше.

ЖР: Јас побегнав.”

Фокус група со Ромки

Активистките на Женски Форум Тетово изјавја дека продавањето невести и присилни и рани бракови сè уште е пракса во оваа заедница, а најчесто се продаваат малолетни девојчиња кои не навршиле 14 години. Голем дел од жените се присилени од своите партнери да питачат заедно со децата, а потоа парите им ги даваат ним. Додека питачат, Ромките се изложени на секакви форми на насилство, како навреди, пцуење, туркање и физичко насилство. Активистките истакнаа и дека имаат забележано семејно насилство во оваа заедница, па поради тоа повремено се обидуваат да им ги објаснат можностите и услугите кои им стојат на располагање. Сепак, исто како и на фокус групата, овие жени не го препознаваат насилството, па се случува да реагираат негативно сметајќи дека тоа е нивна приватна работа.

“ Да поминеш на улица ќе видиш како проси и некој ќе ја турне или ќе и удри клоца. Ја сама сум видела. Ги бркаат бремени со деца мали. Денес си ја видела бремена 9ти месец утре ќе ја видиш пак на улица проси. Тоа ги тераат мажите од дома. Само жени и деца просат, мажи Роми многу ретко можеш да видиш дека просат.”

Интервју со активистка на Женски Форум Тетово

Маалото во кое живеат овие жени се вика 29 Ноември, а Ромите се сегрегирани во еден квартал каде нема асфалт, канализација и осветлување, а повеќето живеалишта се импровизирани бараки опколени со ѓубре. Секој пат кога врне, живеалиштата се поплавуваат, но досега, иако побарале, не добиле никаква помош ниту обештетување од општината и од Центарот за социјална работа. Напротив, една жена кажа дека била грубо избркана од Центарот за социјална работа.

IV.3.3. Жени жртви на семејно насилство

Жените жртви на семејно насилство потврдија дека семејното насилство често се случува и на јавен постор, бидејќи насилниците не се плашат од прогон нити од осуда од околината. Овие жени едногласно го оценија градот како небезбеден и споделија повеќе искуства на демнење, дофрлување и грабање, објаснувајќи дека не можат слободно да се движат секаде и во секое време, па преземаат различни мерки на самозаштита.

Повеќето од жените кои преживеале семејно насилство, веќе имаат искуство со пријавување на насилството и барање на заштита од институциите и повеќето споделуваат негативни искуства со полицијата кога постапувала во нивните случаи. Испитаничките изјавија дека честопати полицијата им барала материјални докази за насилството, како медицински белешки и видливи повреди. Постојат случаи кога дури и при докази и видливи повреди, полицијата не постапувала соодветно.

“ Сите институции треба да бидат отворени за граѓаните за да можеме да им се обратиме за помош, а не ти бараат докази, скршени прсти имав од сопругот и пак не ми веруваа, не преземаа ништо.”

Фокус група со социјално загроени жени од Тетово

И покрај тоа што пријавиле семејно насилство и се развеле од насилните сопрузи, дел од испитаничките раскажаа дека насилството тука не завршило. Напротив, тие сметаат дека често се случува насилниците да продолжат да ги следат, вознемируваат и да се закануваат на поранешните сопруги. Овие случаи зборуваат за недоволната ефикасност на системот на заштита од насилство, кој и покрај пријавите и разводот не успеал жената да ја заштити од насилство и соодветно да го казни насилникот. Раскажувајќи ја својата приказна, една жена објасни дека поранешниот сопруг постојано ја следел, па не можела да излегува од дома без придружба на нејзиниот татко. Жената раскажа и случка кога својата ќерка ја однела на лекар, кој одбил да ја прегледа бидејќи сопругот претходно го побарал тоа од него.

Жените сметаат дека поради статусот на разведена жена дополнително се соочуваат со стигма и предрасуди од околината, дури и во случаите кога се знаело дека насилството било причина за разводот. Како што споменавме во делот „Насилство на пазар на труд“, овие жени се соочуваат со дискриминација при вработувањето, па често работодавачите бараат приватни информации од нив поврзани со причините за развод.

“ Додека си со мажот си викаат леле за греота жената, а откако ќе се разведеш викаат па сигурно и таа имала грешка, а не знаат што сè си претрпела. Тој што не го преживеал тоа, не може да знае како е.”

Фокус група со социјално загроени жени

IV.3.4. Сексуални работнички

Сексуалната работа во Тетово се одвива на отворена сцена (кај автобуската станица), но и во кафаните и клубовите каде сексуалните работнички работат и како келнерки или танчерки. Иако вообичаено затворената сцена е побезбедна за овие маргинализирани работници, истото не е случај со работата во кафеана или клуб. На овие работни места тие неретко се соочуваат со насилни газди кои од една страна не ги плаќаат доволно, а од друга страна не се воздржуваат да применат физичко, вербално или сексуално насилство. Сексуалните работнички – мигрантки од околните земји во Тетово се соочуваат и со неовластено лишување од слобода од страна на газдите на локалите, одземање на патните исправи, присилување на сексуална работа и поголем ризик од сите форми на родово засновано насилство. Како што споменавме во делот „Институционално и структурно насилство“ овие работнички немаат регулиран престој во Северна Македонија, се плашат дека ќе бидат вратени во матичната земја и никогаш не би пријавиле насилство во полицијата. Институциите не прават разлика помеѓу жени кои се жртви на трговија со луѓе и присилени да се занимаваат со сексуална работа и сексуални работнички - мигрантки кои самоволно дошле во Северна Македонија да работат. Наместо да се овозможи регулирање на престојот и да се наметне обврска на сопствениците на клубовите да ги пријават овие работнички, бидејќи работењето како келнерка или танчерка не е спротивно на закон, полицијата спроведува спектакуларни апсења при кои работничките дополнително се виктимизираат, а полицијата често применува и насилство кон нив. На пример, во 2018 година во НВО Коалицијата Маргини беше документиран случај во Гостивар каде при спроведување на рација во кафеана, сексуална работничка била силувана од полицаец позади клубот.

Сексуалните работнички кои работат на отворена сцена во Тетово се соочуваат со сите форми на насилство и тоа од повеќе страни. Од страна на клиенти се случува сексуално и физичко насилство, но и економско преку неплаќање за сексуалната услуга. Од страна на полицијата се случува вербално и физичко насилство, но и непостапување по нивните пријави на насилство и одобрување на насилството врз нив. Имајќи предвид дека во конзервативни општества носење на кратко здолниште сè уште се смета за провоцирање и одобрување на насилството, околината овие жени ги портретира како неморални, жени кои заслужуваат насилство. Сексуалните работнички пријавија и дека се случува полициски службеници да им ги одземаат парите, но и да вршат „рекет“ на нивни клиенти заканувајќи им се дека ќе ги издадат дека користат сексуални услуги.

Тетово е помал град, во кој населението често ги познава повеќето сексуални работнички, па вербалното насилство од случајни минувачи и дискриминацијата во институциите е честа пракса. Низ фокус групите и интервјуата со претставници на институциите, истите искажаа негативни ставови и недоверба кон сексуалните работнички кои пријавуваат насилство. Ова покажува дека институциите наместо да постапуваат и да ги заштитуваат сексуалните работнички,

морализираат, осудуваат и го релативизираат насилството обвинувајќи ги за изборот на работата.

IV.4. Насилство со фокус на Град Тетово

IV.4.1. Перцепции за безбедноста во Тетово

Безбедноста на маршрутата за време на дневната, но значително повеќе и за време на ноќната прошетка е оценета генерално како небезбедна. Заклучоците од прошетките ни укажуваат дека пешачките зони и во двата случаи во голем дел се непристапни. Главните причини поради кои пешачките зони се окупирани се: паркирани возила, неисчистени контејнери со отпад на тротоарите, големиот број улични тезги кои го оневозможуваат целосно протокот на пешаци, во зона одвоена од сообраќајниците со жардиниери која би требало да претставува главна пешачка зона. Сите учеснички оценија дека овие пешачки зони се најопасни за повозрасни лица, лица со ограничена мобилност и лица во придружба со деца.

Иако поголемиот дел од учесничките живеат и работат во Тетово и ги поминуваат овие делови од градот секојдневно, тие оценија дека доколку некои не се од Тетово и не го познаваат местото, би можеле лесно да се снајдат, но сепак сметаат дека движењето е опасно, генерално поради големата фреквентност на возила, неисчистен отпад, улични кучиња, дупки во улиците и непоплочени тротоари како и недостаток на пешачки зони. Дополнителна пречка во ноќната прошетка е недостатокот од осветлување во некои делови од маршрутата.

Една од учесничките на дневната прошетка во придружба на своето бебе во количка имаше потреба од помош од останатите на многу места каде е потребно да се заобиколи дел од тротоарот полн со контејнери пришто пешаците, во овој случај мајка со дете во количка, е принудена да се движи на прометна улица, со што се изложува на висок ризик и себеси и детето.

Местата во рамките на маршрутата кои според учесничките беа означени како опасни беа детектирани уште од самиот почеток. Во случајот со ноќната прошетка, повеќе од половина од прошетката беше перцепирана како небезбедна заради недоволната осветленост. Пределот помеѓу главната Пошта и Домот на култура е слабо осветлен, тротоарот избилува со дупки и непоплочени делови, додека пак од страната на Домот на културата се наоѓа градилиште затворено со метални тараби кои придонесуваат кон намалување на видливоста, и попречување на градскиот сообраќај. Следната точка, населбата Цетинска повторно е небезбедна за пешаците со тоа што не постои никаква мрежа на тротоари. При поминувањето на еден од главните коловози, забележано е отстранување на сите сообраќајни знаци и сигнализација. Пешачките премини се избледени од асфал-

тот и не постојат знаци за предност на пешаци. Делот кај Спортскиот центар, до кој се доаѓа преку неасфалтирана патека се користи како скратен пат за побрзо доаѓање до центарот на Тетово и до пазарот. Во текот на ноќната прошетка овој дел беше изоставен како точка низ која треба да се помине заради присуство на улични кучиња кои се вознемирија од доаѓањето на учесничките на групата. Алтернативната патека која беше избрана наместо патеката низ Спортскиот центар, беше исто така недоволно осветлена. Една половина од учесничките детектираа навредливи графити и натписи во еден предел со гаражи кои исто така освен неосветленоста, беше карактеристичен по разните инфраструктурни препреки и намалената видливост.

Една од најнебезбедните избрани точки во маршрутата на прошетката, која скоро без исклучок се повторуваше во изјавите на сите учеснички и на фокус групите и на прошетките, е тетовскиот „Жена парк“ кој се наоѓа веднаш до Спортскиот центар. Учесничките од фокус групите изјавија дека го избегнуваат ова место заради тоа што тука стоеле жените кои нудат сексуални услуги. Учесничките на фокус групата со сексуални работнички ја потврдија таа информација:

“ДД: Дали има сексуална работа на отворено, на улица?

СР: Да, да има.

ДД: Каде?

СР: Кај спортски таму.

...

СР: Обавезно, ја сум видела лично. Доаѓа женска за да иде автобус да чека и људите се пуштаат по неа мислат дека и она е исто као нас и се пуштаат по неа муштериите, а таа сирота си иде автобус да чека, овие лудите по неа идат. Или пешки ќе иде позади неа или со кола ќе и свирка, ќе застанува.”

Фокус група со сексуални работнички од Тетово

Сите учеснички го перцепираат ова место за небезбедно поради стравот да бидат идентификувани како сексуални работнички и со тоа малтретирани од страна на мажи.

“Ж2: Кај Тетовчанка и јас имам искуства кога студирав (физичка култура) често пати мораше да одам во Спортски центар, зашто имавме активности од факултетот. Познато е дека во тој крај има жени што се проституираат, па често пати кога одев таму, попатно ќе застанеше кола и ќе ме прашува за цена, а гледа дека сум студентка, со ташна, со спортска опрема, со обврски, ама тоа не им прави разлика ним.”

...

Ж3: Кај Спортски центар улицата едно време имаше проституција, ама сега е веќе сред ено има детски забави, осветлено е, не е како порано.”

Фокус група со социјално загроени жени

Ваквата перцепција дополнително ги стигматизира сексуалните работнички. Истражувањето покажа дека неретко нивната работа се смета за извор на опасност наместо криминалните однесувања на нивните клиенти, некои полициски службеници и останати насилници. „Жена паркот“ во Тетово останува да биде

перцепиран како небезбеден дел од Тетово и поради тоа што на ова место многу често се случувале напади врз жени. Иако во периодот од последните две години имало обид овој парк да се обнови и осветли, истиот не се одржува¹⁰⁵. Повеќето лоши искуства на испитаничките поврзани со ова место, заради страв од идни потенцијални напади не го користат овој јавен простор за рекреација. Во Тетово постојат само два парка кои би можеле да се користат за таа цел.

ДД: Дали има некои места во градот кај што се чувствуваат небезбедно?

ЖЗ: Кај Спортски центар.

Ж2: Јас со мало дете и со мажот ми, кај спортски поминувавме со комбе, одевме накај село, додека тој да заврши некои обврски јас да го причекам со детето кај Спортски, двајца мажи – седни јас ваму тие по мене, на друга страна пак по мене, ме следеше цело време. Тоа беше пред 6-7 години, а лани кога бев на истото место веќе беше поинаку, не видов нешто слично. Сопругот ми вика сакаш ли да те носам кај Спортски, да прошеташ, да јадеш сладолед, му викам не, не сакам таму да одам. Да не има нешто, ме прашува, јас викам не нема ништо, кај смеам да му кажам, беља работа.”

Фокус група со жени со попреченост

За време на дневната прошетка, во делот каде што се наоѓа главниот пазар, движењето е оневозможено поради големиот број на тезги поставени во пешачката зона. Безбедноста овде најмногу се однесува на повозрасните луѓе и лицата со попреченост кои не би можеле лесно да се движат без придружба, бидејќи фреквентноста во просторот е огромна. Исто така, пешачките премини кои водат од пазарите до другата страна на коловозот претставуваат опасност поради големиот број на комбиња кои вршат дотур на роба или го претставуваат јавниот превоз во градот. Видливоста во сообраќајот е намалена со тоа што една цела лента од коловозот е исполнета со високи комбиња кои им оневозможуваат на пешаците прегледност при преминување на улицата. Ова е случај со повеќето улици во Тетово.

IV.4.2. Општа оценка од прошетките за оценување на безбедноста

Жените во Тетово јасно идентификуваат небезбедни точки во градот и истите ги избегнуваат. Многу од тие места се наоѓаат во строгиот центар и во зависност од сезоната или од тоа за кој дел од денот станува збор, причините за нивно избегнување се слабото осветлување, големото количество на гудуре, присуството на улични кучиња, присуство на казина и изолирани делови кои во јавноста се перцепираат за места каде се практикува сексуална работа на отворено. Често жените избираат подолга патека која ја сметаат за побезбедна со цел да избегнат потенцијален напад.

105 Телевизија Кисс <https://www.youtube.com/watch?v=HRC4EmwPF4k>

“ДД: Што би ве охрабрило или би ве спречило да користите одреден јавен простор, освен што мора да е светло, да има луѓе?

Ж23: ..Тоа повеќе зависи од ситуацијата, ама подобро е да има помалку казина, повеќе училишта, летни школи, културни активности, спортски настани, луѓето да се цивилизираат малку да се анимираат младите со некакви активности.”

Фокус група со социјално загрозени жени

Сите учеснички во прошетката оценија дека местата за движење на пешаци се опасни за повозрасни лица, лица со попреченост и движење во придружба со дете, без разлика дали станува збор за движење во текот на денот или навечер.

Во населбата Цетинска каде претежно се населени граѓани од албанската етничка заедница во локалните кафулиња се среќаваат само мажи, што е причина за непријатно чувство доколку поминува девојка. Од улицата директно се издигнуваат високи нетранспарентни огради, а поради кривините чувството е како да се движиш во лавиринт, каде нема прегледност во 5 метри пред и позади пешакот. Иако осветлени, овие улочки во текот на ноќта беа посетени претежно од мажи кои седеа во двете чајцилници кои се наоѓаат на улиците Никола Тесла и Јордан Златановски.

Забелешките на учесничките за безбедноста на маршрутата на прошетката се однесуваат претежно на осветлувањето, паркираните возила на тротоарите за пешаци, неисчистените контејнери, дупките и непоплочените места за пешаци како и стравот од улични кучиња.

Постојат разлики во перцепцијата за тоа колку е безбеден делот кај Спортскиот центар. Според учесничките и останатите испитанички од фокус групите и интервјуата, овој дел во лето го посетуваат многу млади кои доаѓаат тука за рекреација. Сепак, Спортскиот центар не работи со истиот интензитет преку целата година и е урбанизиран неодамна, опремен со луна парк и кафуле. Во зимскиот период овие места се затворени и френквентноста на луѓе е значително намалена. Пред да се случи оваа обнова, Спортскиот центар бел еден од најопасните делови во централното подрачје на Тетово.

Дел од предлозите за подобрување на јавниот простор се обезбедување паркинг места за возилата за истите да не паркираат на тротоарите за пешаци, подобрување на осветлувањето на повеќе места низ Тетово, поголемо присуство на полицијата по улиците и креирање на содржини од културен и рекреативен карактер.

IV.5. Места и простори

Прашањето број 4 од анкетата која се одвиваше во центарот на Тетово имаше за цел да ни покаже кои делови од јавниот простор во Тетово се сметаат за опасни, а кои за безбедни. Прашањето бараше од учесничките да ја оценат веројатноста од

тоа да бидат нападнати во различни јавни простори кои беа наведени како опции и тоа: улица, паркинг, автобуски станици, чекање јавен превоз, пазар, плоштад, парк, природа или покрај река (кеј), во своите возила, на работно место, факултет или училиште и влез во зграда или пак лифт. Истражувањето покажа дека жените сметаат дека е најмалку веројатно да бидат нападнати на следниве места: работното место 42.7 %, потоа училиште или факултет 40.2 % и плоштадот во Тетово 35.2 %. Сите овие јавни простори се места на кои има голема фреквенција или пак секојдневно се среќаваме со луѓе кои ни се познати. Согласно на тоа, испитаничките се чувствуваат најбезбедни на овие јавни простори. Спротивно на овие три, местата кои беа идентификувани како најопасни за потенцијален напад беа: градската автобуска станица со највисок процент од 34.7 %, потоа влез од зграда или лифт со исто така висок процент од 30.2 % и кафуле, бар или ресторан со 18.1 %. Високиот процент на веројатност од напад на градската автобуска станица, најверојатно се должи на блискоста на станицата до Спортскиот центар и Жена парк, места кои веќе претхоно беа идентификувани како места во кои имало многу напади врз жени каде жените ретко се движат без придружник. Овој висок процент добиен од анкетата ја потврдува укажаната перцепција на учесничките на фокус групите и интервјуата за безбедноста на ова место во Тетово. Покрај градската автобуска станица, кафулињата и изолираните и тесни места како влезови во згради и лифтови, парковите во природа, кејот и улиците и паркинзите се исто така следни места во јавниот простор со висок процент на веројатност од напад и тоа со 17.6 % и 15.1 % за патишта, улици и паркинзи.

Табела бр.8: Оцена на веројатноста од напад на некое од јавните места подолу на скала од 1-5.

	Воопшто не е веројатно			Мошне веројатно	
	1	2	3	4	5
Пат, улица, паркинг	17.1 %	20.6 %	24.1 %	21.6 %	15.1 %
Чекање на јавен превоз	21.1 %	22.6 %	33.7 %	12.6 %	9.5 %
На пазар	24.6 %	28.1 %	28.6 %	11.1 %	7.5 %
На плоштад	35.2 %	27.1 %	20.1 %	10.1 %	7 %
Во парк, во природа, покрај река	12.6 %	20.1 %	23.1 %	25.1 %	17.6 %
Во возило	26.1 %	24.1 %	24.6 %	10.6 %	12.6 %
На работа	42.7 %	25.6 %	12.6 %	10.1 %	6.5 %
Во бар, ресторан, кафуле	20.6 %	25.6 %	19.6 %	14.6 %	18.1 %
На училиште/факултет	40.2 %	25.1 %	17.6 %	8.5 %	6.5 %
Градска автобуска станица	10.1 %	13.6 %	25.1 %	16.6 %	34.7 %
Во влез од зграда, лифт	10.6 %	13.6 %	21.6 %	22.1 %	30.2 %

Уште едно прашање од анкетата се однесуваше на тоа кои фактори од урбаното однесување на граѓаните и уредувањето на просторот поврзани со инфраструктурата која треба да ја обезбеди и одржува градот, придонесува жените да се чувствуваат безбедно во јавниот простор. Најмногу одговори го покажаа високиот процент од 26.3 % кај слабото осветлување како причина број еден која придонесува жените во јавниот простор да не се чувствуваат безбедно. Вториот фактор со процент од скоро 20 % е опасноста од напад на улични кучиња, додека со 11.6 % луѓето кои продаваат или пак користат дрога на јавниот простор се исто така причина за чувство на безбедност во јавниот простор. Останатите фактори кои вреди да се споменат се отсуството на луѓе во подрачјето во кое се движат и немањето на ефективна и видлива полиција низ Тетово.

Табела бр.9: Кои фактори придонесуваат да не се чувствувате безбедно на овој јавен простор?

	Фреквенција	Процент
Слабо осветлување	144	26.1 %
Немање доволно знаци или информации	26	4.7 %
Лошо одржување на јавните места	31	5.6 %
Големи количини отпад	25	4.5 %
Пречки на патот (возила, жардинерии, други објекти)	24	4.3 %
Отсуство на луѓе во подрачјето	54	9.8 %
Немање ефективна/видлива полиција	46	8.3 %
Луѓе кои дилаат или користат дрога/ пијат алкохол	64	11.6 %
Групи млади луѓе кои се „акаат“ наоколу	27	4.9 %
Улични кучиња	110	19.9 %

IV.5.1. Жена парк / Спортскиот центар / Градска автобуска станица

Овие три различни места се поврзани и се наоѓаат во близина на центарот на Тетово. Како што објаснивме погоре, за овој простор во градот се менува перцепцијата за тоа колку е безбеден. За степенот на безбедност голема улога игра одржувањето на урбаниот простор од страна на општината. И покрај неодамнешното обновување на просторот, ова место во јавното мислење на тетовчани останува да биде перцепирано како небезбедно.

“ Кога имаше Жена парк беше подобро. Инаку Жена паркот го добил името затоа што се собирале во паркот жени кои се бореле за родова еднаквост. Тука кај Монополот и меѓуградската автобуска и паркот тој дел е запустен. Во тој дел се движела позната проститутка што ја викале Мамути, па затоа и улицата е популарна како “Мамути штресе”. Затоа има коментари, колку се продаваш, дури и кога седиш и чекаш автобус.”

Фокус група со социјално загрозени жени

IV.5.2. Паркинг

Тетово е град во кој нема доволен број паркинг места. Паркираните автомобили на тротоарите и останатите пешачки зони се јасен индикатор за недостигот на урбан план во однос на градски паркиралишта. Некои делови од градот се претворени во паркинг места кои претходно не биле дел од јасен урбан план за таа цел. Станува збор за коловозите од булеварите на кои едната лента најблиска до тротоарите најчесто претставува паркинг зона со обележани паркинг места и табли на кои се испишани упатства и тарифи за наплата. Во Тетово има многу мал дел на катни гаражи. Опасноста од недостигот на соодветен број на паркинг места е единствено во узурпацијата на пешачките зони и тротоарите од страна на возилата, што го отежнува движењето во јавниот простор.

IV.5.3. Кафулиња

Скоро сите испитаници споделија информација дека Тетово е град во кој многу ретко, скоро никогаш не може да се сретне девојка да работи во кафе како келнерка. Според методот на набљудување во централното подрачје на Тетово, во кафеулицата во Тетово беше забележана само една девојка која работеше како келнерка во кафе кое претежно се користи во полудневните часови, а не како место за ноќна забава. Праксата на вработување на младите девојки како келнерки е започната од неодамна, иако местата во кои работат се претежно ресторани или слаткарници.

Во фокус групата со млади девојки и жени од Тетово, тие споделија дека немаат ограничувања од родителите за излегување навечер. Сепак, според изборот на места во кои излегуваат, девојките прават селекција и излегуваат на тоа место каде се чувствуваат најбезбедно.

“ДД: Дали се чувствувате безбедно да влезете во кафеулица, кај што седат многу мажи?

Ж2: Дури и да е кафеулица кај што често излегуваме со друштво, кога сум со другарка ако се само машки во кафеулицата, нема да влеземе, затоа што не можеш на раат да правиш муабет, ќе ти дофрлаат и слично, а ако има повеќе жени тогаш влегуваме без проблем. Локалите за излегување се по наш избор, ќе влеземе кај што ни одговара додека движење надвор, улиците се тие, немаш избор.”

Фокус група со млади жени и девојки

IV.5.4. Јавен транспорт – комбиња и такси

Јавниот превоз во Тетово го претставуваат приватни такси компании, приватни такси возила и комбињата кои најчесто вршат превоз на патници во релација со околните села на Тетово. Според испитаничките од фокус групите, се забележува дека голем дел младите девојки и жените користат такси со цел заштита од

насилство. На тој начин тие се изложуваат на финансиски трошок дури и кога треба да поминат куса релација.

“ Често пати до дома си одам со такси и покрај тоа што ми е блиску, а се изложувам и на дополнителни трошоци само за да ги избегнам дофрлувањата. Има приватни таксисти кои се однесуваат непристојно, па затоа користам возила од такси компании. Иако сум на штикли, блиску ми е и пешки да си одам до дома, ама поради моето фустанче, штиклички, кои ми доликуваат на возраста, јас сум изложена на непријатни дофрлувања.”

Фокус група со млади жени и девојки

Такси возачите од спроведената фокус група исто така изјавија дека жените почесто го користат таксито како опција за превоз, најмногу заради нивната безбедност. Иако Тетово не е голем град, жените тие релациите преферираат да ги поминат со такси, особено навечер. Со оглед на тоа што учесниците на фокус групата беа од македонска етничка припадност, уште на самиот почеток тие јасно направија поделба на таксисти од албанска и македонска етничка припадност, потенцирајќи дека возачите дојденци од Косово претежно биле понепристојни од староседелците и возеле такси на диво. Жената која работи како таксистка изјави дека има листа на броеви од жени од околните села кои само неа ја ангажираат за превоз, затоа што е жена. Оваа пракса јасно укажува на тоа дека најверојатно голем дел од жените имале негативно искуство со мажи возачи на такси. Во светот се повеќе се практикува компании да вработуваат жени возачи, токму заради безбедносни причини на патниците.

“ Мене ми се случи пред 3 години, на автобуска кога сакав да си одам да ми побегне автобусот, а беше касно навечер. Повикав такси, мажот беше на околу 60 години, му викам може ли до Милетино, може, влегувам и тој ме вози, вози кон Гостивар, му викам не е ова патот за Милетино, он се правда дека е нов и не го знае добро патот, јас му кажав дека знам дека не е нов, сум го гледала од порано дека работи како таксист, дека бил поднапиен, што и тоа не му држеше, па му реков дека ќе го пријавам (за среќа позади имаше полициска кола), тој тогаш се врати, се исплаши, ме молеше да не го пријавувам, и ме однесе кај што треба, јас го прочитав дека има други намери. Од тогаш сама не влегувам во такси.”

фокус група со жени со попреченост

V. Реакции на насилството

Во интервјуата и фокус групите речиси сите испитанички споделија сопствени искуства на родово засновано насилство на јавен простор, искуства на нивни пријателки, но и искуства на жени со кои се сретнале во работата, притоа споделувајќи ги различните реакции на насилството. Барањето на институционална заштита во сите овие случаи е ретко, а зависи од типот на насилството и од резултатот кој го дале обидите за самозаштита или заштита со помош на семејството или пријателите. Повеќето испитанички кажаа дека пријавувањето во полиција го сметаат како крајна истанца и би пријавиле само кога повеќе нема други опции. Перцепцијата за недоволната ефикасност на полицијата, стравот од осуди и понатамошна виктимизација жените го гледаат како главна пречка за непријавување на насилството.

Податоците од анкетите ни говорат дека жените различно би реагирале зависно од тоа дали станува збор за вербално насилство или физичко и сексуално насилство, иако може да се каже дека разликите би се очекувало да бидат поголеми, барем во поглед на пријавувањето во полиција. Податоците од анкетите го потврдуваат застрашувачкиот наод дека многу мал број на жени би пријавиле насилство во полиција, па дури и во случаите на физички и сексуален напад, само 24,8% би пријавиле во полиција додека процентот е помал кога станува збор за вербален напад (19,2%). И овие податоци говорат за недовербата во институциите, а доколку се погледнат резултатите и сведоштвата на искуства со полицијата, можеме да заклучиме дека недовербата е оправдана. Кога станува збор за вербален напад, најголем број од соговорничките одговорле дека би избегале (22,3%), би пријавиле во полиција (18,9%) или би побарале помош од случајните минувачи со гласно викање (18,9%).

Кога станува збор за физички или сексуален напад, загрижува резултатот дека еднаков процент одговориле дека ќе пријават во полиција и ќе побараат помош од минувачите (24,8%), 17,9 % од испитаничките би се спротиставиле сами, а 12,9% би се тргнале од местото.

12% од жените одговориле дека нема да изреагираат на вербален напад, а 4,1% нема да реагираат нити на физички и сексуален напад. Учесничките во интервјуата и во фокус групите кога беа запрашани за нивните реакции на микроагресии како вербално и визуелно насилство, беа едногласни во заклучокот дека довикувањата, коментарите и зајапањето се толку чести форми што истите ги

прифаќаат како дел од секојдневиот живот во градот. Жените сметаат дека немаат како да се заштитат од овие форми на насилство, па им останува само да ги игнорираат, иако истите кај нив предизвикуваат непријатни чувства, лутина и/или страв.

**Табела бр.10: Како би реагирале во случај на...?
(можни се повеќе одговори)**

	Вербален напад на улица	Физички или сексуален напад на улица
Не би реагирала	12.0	4.1
Веднаш би се тргнала од местото, би избегала	22.3	12.9
Би му се спротиставила, одбранила, развикала	13.1	17.9
Би побарала помош од минувачите со гласно викање	18.9	24.8
Би пријавила во полиција или кај позорникарот	19.2	24.8
Би пријавила на отворена линија или слично	4.5	3.8
Би го известила семејството и од него би побарала помош	7.6	8.5
Би известила пријател/ка и од него/неа би побарала помош	2.4	2.8
Не знам, не можам да проценам		0.6

Барањето помош од минувачите се појавува како честа реакција на жените во случаите на насилство на јавен простор. Во интервјуата и фокус групите испитаничките изразија скептицизам дека минувачите би помогнале, а уште поскептички се дека истите би дале исказ и пред полиција во случај на евентуална постапка против сторителот.

Ж3: Некој нема ни да сведочи, ќе испаднеш будала(ако пријавиш во полиција)
Ж4: Попрво би рекле дека им е подобро да не се мешаат.”

Фокус група со социјално загроени жени

Најголем дел од учесничките во анкетите сметаат дека случајните минувачи и сведоци ќе го забележат случајот, но нема да реагираат (37,2%), а 17,6% сметаат дека нема да обрнат внимание, наспроти 21,1% кои сметаат дека случајните минувачи ќе помогнат или пак ќе повикаат помош (18.1%).

Табела бр.11: Според вас, која е најчестата реакција на луѓето кои се сведоци на некој од инцидентите наведени погоре?¹⁰⁶

Другите нема да обрнат внимание	17.6
Ќе забележат, но нема да реагираат	37.2
Би помогнале (пр. ќе ја прашаат дали треба и помош, ќе ја однесат подалеку од напаѓачот)	21.1
Ќе повикаат помош (полиција/ други лица, кондуктор, возач на автобус)	18.1
Ќе снимаат со мобилен, па ќе реагираат	1.0
Не знам/ не можам да проценам	2.5
Може да не реагираат поради лична безбедност	1.0
Без одговор	2.0

Дел од учесничките во интервјуата и фокус групите кажаа дека би побарале помош од семејството или од сопругот, но истакнаа дека за тоа е потребна поддржувачка средина, која не сите ја имаат. Тие направија разлика помеѓу жените од Тетово и жените од околните рурални средини за кои сметаат дека осудите и отфрлањето од семејството во вакви случаи се правило, наместо исклучок. Сепак, и дел од жените кои живеат во градот кажаа дека не би побарале помош од сопругот бидејќи очекуваат да бидат обвинети, па наместо поддршка би се соочиле со уште една форма на насилство.

Случаите на насилство, особено на микроагресии во комбињата во Тетово девојките ги пријавуваат кај шоферите кои играат улога и на редари и интервенираат во вакви ситуации. Жените не се чувствуваат безбедни во секое такси возило, па преферираат да се возат во возила кои работат за регистрирани такси компании и во овие случаи инцидентите од страна на таксистите ги пријавуваат во компанијата.

” Сега пред една недела ми се јави клиентка што доаѓаше кај нас за семејно насилство дека влегла во такси во кое што се вози со години и таксистот се обидел да ја пипка по препони, на стомак, и ја подигал сукњата. Тоа е девојка 24 години и ми се јави и ми се пожали. Меѓутоа има некои што не сакаат да го пријават тоа и ќе го изменазираат на начин што ќе се повлечат и нема да користат

106 На ова прашање можни беа повеќе одговори

такси. Такси службата е јавна служба. Рече дека ќе го пријави ама таму не верува дека ќе и веруваат..”

Интервју со адвокатка од Женски Форум Тетово

Жените пак кои се соочиле со демнење, сексуално вознемирување или вербално насилство на работно место од страна на муштериите, споделија дека истото го пријавиле кај работодавачите или кај обезбедувањето. Како што споменавме во делот „Насилство на пазарот на труд“ работодавачите или обезбедувањето не изреагирале најсоодветно, но сепак помогнале да се отстрани насилникот.

V.1. Механизми за самозаштита

Во фокус групите и интервјуата добивме податоци за различните механизми на самозаштита кои ги применуваат жените со цел да превенираат родово засновано насилство. Со секојдневната примена на овие механизми, жените самите си ги организираат личните слободи како начинот на облекување и ограничување на времето и просторот во кој излегуваат, создаваат зависност од машките членови од семејството за гарантирање на нивната безбедност (пречекување, враќање и носење со автомобил во доцните часови), ги зголемуваат трошоците на живот на жените бидејќи се приморани да користат такси и зборуваат за постојано живеење под притисок како форма на психолошко насилство кон жените.

Таксистите, но и самите жени се согласија дека такси услуги користат многу повеќе жени отколку мажи и покрај тоа што бројот на жени возачи се зголемува. Користењето на такси услуги и на мали релации се употребува како механизам за самозаштита особено во вечерните часови. Таксистката раскажа дека постојат жени кои се возат само со неа, па кога она не може да ги земе ја чекаат и со часови или не излегуваат тој ден.

Уште една мерка на самозаштита што ја применуваат жените е изборот на облеката. Од страв дека ќе бидат вознемирувани, но и поради засрамување и осудување од страна на околината, жените често одбираат облека која во поголема мера го покрива телото. На ваков начин жените потклекуваат пред патријархалните норми и со менаџирање на облеката го профаќаат аргументот дека краткото здолниште и длабокото деколте повикуваат на сексуално вознемирување.

” Па секако дека сме претпазливи, кога одиме некаде кога треба да сме подотерани внимаваме како се облекуваме, исто така најчесто нашите ни го организираат транспортот, не испраќаат или причекуваат...Го правиме тоа пред сè како мерка на претпазливост.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

При користење на јавниот простор, жените често ја бираат рутата по која ќе пешачат, зависно од тоа по кои улици се чувствуваат побезбедно. Некои жени изјавија дека често го одбираат и подолгиот пат бидејќи го сметаат за побезбеден.

Она што загрижува е дека многу жени изјавија дека воопшто не користат одредени делови од градот бидејќи таму не се чувствуваат безбедни, а други ќе изјават и дека воопшто не излегуваат навечер од истата причина.

“ Мое лично мислење е дека ако си доволно претпазлив, можеш да се движиш низ градот и да се чувствуваш безбедно, е сега сама да се движиш ноќе нормално дека не се чувствуваш безбедно, и да не си лице со попреченост, па затоа не одам, по онаа народната не влегувај во оган за да не изгориш.”

Фокус група со жени со попреченост

Во моментот кога ќе се почувствуваат загрозени жените применуваат низа мерки на самозаштита, но најчесто се преправаат дека зборуваат на телефон или постојано носат слушалки и слушаат музика, влегуваат во најблиските продавници и купуваат нешто ситно, разгледуваат во продавници за облека сè додека не си заминат лицето кое го перцепираат за опасно.

Спротивставување на насилникот е исто така мерка која ја применуваат жените, но во повеќето случаи на спротивставување што ги раскажаа се работи за сторители кои се малолетни деца. Жените сведочат дека често се случува мали машки деца да ги вознемируваат на улица (довикнување, вербален напад, допири, кревање на здолништа) и тоа не само помладите девојки, туку и постари жени. Во овие случаи жените се осеќаат понижено и навредено, но не се воздржуваат да се спротистават не само вербално туку и физички.

“ Ми се случи поодамна, поминува дете младо со точак и ме плеска по задникот, се вртам се смеам и му викам добро дупе а? Тој вика да супер, добро дупе, кога му врзав еден шамар, да го нема усвет фати детето.”

Фокус групата со жени со попреченост

Резултатите од анкетите потврдуваат дека најзастапени форми на самозаштита кои ги користат жените (често или секогаш) се зборување на мобилен телефон (38,7 %), избегнување на контакт со очи (46,2%), преминување улица или менување правец на движење (42,7%), целосно избегнување на места кои се сметаат за небезбедни (5,3%), избегнување да се излегува сама навечер (34,7%) и не носење на одредена облека (30,7%).

Табела бр.12: Дали сте направиле некоја од работите наведени подолу од страв да не ви се случи нешто од наведеното (зјапање, дофрлање, следење, допирање, заканување, напаѓање, силување...) од непознати мажи на јавни места/ или со цел да го намалите ризикот од тоа да бидете жртва на насилство на јавно место? (можни се повеќе одговори)

	Никогаш	Многу ретко (само неколку пати)	Често (секоја недела, месец)	Секогаш	Без одговор
Вежбате во затворен простор наместо надвор	57.8	22.1	10.1	9.5	0.5
Си носите куче	88.4	10.1	0.5	0.5	0.5
Зборувате на мобилен	19.6	41.2	28.1	10.6	0.5
Се преправате дека сте во врска	42.2	29.1	18.1	9.5	1.0
Одите на курсеви за самоодбрана	89.4	8.0	0.5		2.0
Постојано гледате околу себе и се вртите	32.2	36.7	23.6	7.5	
Избегнувате контакт со очи	16.6	37.2	20.6	25.6	
Преминувате улица или менувате насока на движење	26.1	31.2	27.6	15.1	
Носите работи за самозаштита (спреј и сл.)	74.4	18.6	3.5	3.5	
Одите во друга населба/маало	40.7	40.2	14.6	4.0	0.5
Менувате друго работно место поради тоа што со вас работи насилник	74.4	16.1	4.0	5.0	0.5
Избегнувате јавен превоз (такси/ комбе)	48.7	34.2	12.6	4.0	0.5
Во целост избегнувате одредени јавни места	47.7	30.2	15.1	7.0	
Избегнувате да излегувате сами во кое било време од денот	55.8	33.7	8.0	2.0	0.5
Избегнувате да излегувате сами откако ќе се стемни	22.6	42.7	22.1	12.6	
Избегнувате да одите на несигурни места	9.0	31.7	34.7	24.6	
Не носите одредена облека	49.2	18.6	15.1	15.6	1.5

V.2. Институционална заштита

Институционалната заштита е најретко употребувана форма на заштита од насилство на јавен простор. Овој вид на заштита се користи во порадикални случаи на насилство, најчесто физичко насилство кое има последици по телото на жртвата. Останатите форми на насилство, особено микро агесиите или вербалното и психолошкото насилство се секојдневна појава и истите се нормализирани. Испитаничките споделија дека секојдневните дофрлувања, свиркања, зјапања и слично ги перцепираат како составен дел од урбаната култура и живеењето во градот. Сепак, речиси сите испитанички споделија дека овие однесувања ги доживуваат како непосакувани, непријатни и агресивни. И покрај непријатното чувство, жените многу ретко бараат заштита во институциите на системот. Полицијата беше посочена како прва инстанца на која би се обратиле доколку се соочат со насилство, додека пак другите форми на институционална заштита речиси и да не ги познаваат.

Истражувањето вклучи и полуструктурирани интервјуа со претставници од релевантните институции кои функционираат на територија на Општина Тетово, како локалната координаторка за еднакви можности во Општина Тетово, заменик народен правобранител, претставник од центарот за социјална работа, судот, обвинителството, како и фокус група со претставници на полицијата во Тетово. Интервјуата и дискусиите со претставниците на институциите покажаа дека родово заснованото насилство, особено насилството на јавен простор е многу ниско на нивната агенда, односно не претставува институционален приоритет. Институционалниот фокус во однос на насилството врз жени е лимитиран на семејното насилство, но дури и на ова поле институциите нудат многу слаб одговор. Еден од клучните недостатоци на градот (но и во целиот Полошки регион) во однос на институционалната заштита е немањето на засолниште за згрижување на жени - жртви на насилство. Овој проблем со недостаток на засолниште за згрижување е адресиран во многу наврати, и од страна на институциите на системот, но и од здруженијата на граѓани кои работат на полето на женски права. Сепак, досега државата ги игнорирала апелите. Немањето на ресурс од овој тип ги става жените во Тетово, а и пошироко во Полошкиот регион, во неповолна ситуација и без суштинска поддршка доколку се во ризик на семејно насилство. Моменталната пракса овозможува единствено препраќање на жртвите на семејно насилство во Скопје, но неретко и овие центри се полни, па процесот на евакуација на жртвата е нехумано долг и комплициран. На тој начин, жртвите минуваат низ дополнителна траума не само поради напуштање на својот дом, туку и напуштање на својот град, а со тоа и напуштање и на онаа минимална поддршка која ја имаат од средината која ја познаваат. Дури и кога жртвите се охрабруваат да го пријават насилството и да започнат постапка пред судот, често токму недоволната ефикасност на системот на заштита прави тие да се предомислат и да се откажат од постапката. Неколку испитанички спомнаа дека особено е проблематично непостоењето на одвоени простории во судовите за да

се спречи сретнување на жртвата и насилникот во чекалните надвор од судниците. Сослушувањето на сведоци во обвинителството се одвива во канцелариите на вработените, а не во посебни соби. Сето ова влијае силно врз квалитетот на судските постапки, но и врз психолошката состојба на жртвите.

Загрижувачки беа и некои од одговорите на претставниците од институциите во однос на мерката отстранување на насилникот од домот без оглед на сопственоста, мерка која е предвидена со Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство. Дел од испитаниците кои се вработени во институциите чиј мандат меѓу другото е заштита на жени од насилство, сметаат дека насилникот не смее да се лиши од семејниот дом доколку истиот е негов. Имајќи предвид дека во партијархални култури жените ретко се поседници на имот, односно најчесто нивните сопрузи се сопственици на истиот, некористењето на оваа мерка одново ги виктимизира жртвите на семејно насилство втурнувајќи ги во процеси во кои често го губат својот дом и стравуваат за понатамошната egzистенција. Дополнително, мерката отстранување од домот е само привремена, односно тоа е мерка на заштита, а не решение на проблемот со домување. Ова влијае многу на одлуката семејното насилство да не се пријави, односно да се бараат алтернативни мерки, мерки на самозаштита наместо институционалната заштита.

“ Има пријавување на вакви кривични дела, има и казни за нив, меѓутоа голем дел од жртвите на семејно насилство се откажуваат од гонење во некоја фаза од постапката поради свои причини. А се знае кои се причините, тие нема кај да се сместат ниту се економски моќни да живеат сами, па ќе мора да се вратат во истата куќа каде претходно живееле со насилникот, дали е тоа сопруг или татко, било кој од домашните, а кога ќе се врати се знае што ја чека. Јас преку работата сум видела многу предмети каде ситуацијата беше тешка, просто да се чудеш дека постојат такви луѓе ама за жал тие во последно време се позачестени.”

Интервју со вработена во Основен Суд 1 во Тетово

Немањето доволно ресурси и капацитети за справување со насилство врз жени и девојки беше често спомнувано од страна на институциите на системот. Тие сметаат дека пропишаните мерки, како и постојната легислатива се добри, но е невозможно да се спроведат заради недостаток на ресурси и капацитети. Па така, најмногу недостасува меѓусекторска соработка на релевантните институции во пружање на сеопфатна поддршка и заштита за жените жртви на насилство. Овој начин на сеопфатна заштита е поддржан силно од здруженијата на граѓани, особено Женскиот Форум Тетово кој се застапува за тим во кој се вклучени претставници од здравство, полиција, центри за социјална работа, суд, обвинителство, но и училишни педагози и психолози. Сепак, институциите ретко ја применуваат оваа метода. Низ интервјуата со претставници на институциите, загрижувачка беше тенденцијата на префрлање на одговорноста кај други институции на сметка на заедничка соработка. Па така, се обвинува судот заради изрекување прениски казни за насилниците, се обвинува полицијата за корупција и непостапување, здравствените институции за непријавување на насил-

ство кое го забележуваат кај своите пациентки и слично. Оние институции кои беа самокритични во однос на системската заштита на жени жртви на насилство, сепак вината ја лоцираат во државата која не обезбедува доволно ресурси и не вложува во капацитети на институционалната заштита. Во овие околности, во кои одговорноста за недостатоците на системот се лоцира или „кај другиот“ или „на повисоко ниво“ е исклучително нереално да се очекува ефективно функционирање на системската заштита. Можеби најрадикален и најбанален пример на нефункционирање на системот заради префрлање одговорност беше примерот за постапување во случаи кога заради семејно насилство судот изрекува мерка задолжително лекување доколку насилникот е зависник од алкохол или дроги. Проблемот настанува затоа што институциите не можат да се договорат чија е обврската за носење на насилникот во установа за лекување.

“ Од клиника викаат дека странката сама покренала тоа кој ќе го плател моторното возило, кој ќе плател медицинска или полициска асистенција. А таа пара не е голема. Мене од Бардовци ме известуваа одлуката за лекување дека пациентот не е донесен во здравствената институција. После тоа одам во брза помош и поднесувам барање да се обезбеди возило, вратам на полиција. Тие таму во брза помош во архива не сакаат да го примат барањето. Па јас по пошта го пуштам, така мора да го примат ама го експедираат до клиничка болница, до неуропсихијатрија. Началникот од неуропсихијатрија го испраќа социјалниот работник овде за да ми каже дека ја прекинуваат соработката со Х. А тоа им е законска обврска. Здравството затајува кога е веќе изречена мерката они не сакаат да помогнат за носење на пациентот.”

Интервју со претставничка од центарот за социјални работи во Тетово

Патријархалната култура, како и силно дефинираните традиционални родови улоги на жените и мажите, се честа причина за препознавање на сериозноста на насилството врз жени и девојки, а особено микро агresiите на јавните простори. Голем дел од испитаничките сметаат дека институционалната заштита е неефективна заради тоа што овие форми на насилство можат да бидат перцепирани како 1) помалку опасни и важни од други кривични дела и 2) вина на самите жени кои испровоцирале такво однесување.

“ Знам една девојка подалечна роднина ми е, во нејзиното соседство живее еден насилен тип, криминалец, беше штотуку излезен од затвор и ја нападна. Ја удирал по глава, беа со мисла да го пријават, ја однесоа на лекар, направија рентгенска снимка и тука застана работата. Се јавија во полиција, за да прашаат за процедура за пријавивање, оттаму им рекле дека не е ништо страшно штом нема ништо скршено, да не ја правиме голема. Што значи советуваа да не се пријавува, го терале муабетот на зафранција. Буквално го омаловажиле случувањето. Кога го знам ова како да имам доверба дека за мене ќе превземат нешто.”

Фокус група со млади девојки од Тетово

Перцепцијата на жените дека институциите ќе бидат или недоволно ефективни или осудувачки кон жртвите во справување со проблемот на насилство, дополнето со доминантната култура на префрлање на одговорноста кон жртвата

наместо кон насилникот, ги прават жените да бидат ограничени во поглед на реакциите на насилството. Испитаничките често споменуваа дека во најдобар случај заштита би побарале од своите семејства, особено од машките членови како брат, сопруг, татко. Ова повторно ги прави жртвите зависни од своите машки роднини и ги враќа во приватната сфера на домот и семејството како единствена безбедна сфера за жените.

V.3. Полиција

Како што споменавме и погоре, полицијата беше прва институција на која би се обратиле жените кои бараат институционална заштита од насилство. Сепак, голем дел од испитаничките изразија сериозна недоверба дека полицијата би можела да ги заштити. Перцепциите за функционалноста на одредени институционални механизми често се креираат врз основа на доживеано или слушнато/ посведочено искуство. За да ги разбереме подобро причините за непријавување на насилството, ги запрашавме жените да споделат свои искуства или искуства на некоја жена што ја познаваат, при пријавување на различни форми на насилство во полиција. Безмалку една третина од испитанички (26.6%) изјавиле дека познаваат жена која насилството го пријавила во полиција.

Табела бр.13: Дали знаете жена која пријавила некој од наведените инциденти во полицијата (прочитајте ги доленаведените)?

	Процент
Да	26.6
Не	73.4
Вкупно	100

Истражувањето покажа дека не секоја форма на насилство се смета дека заслужува институционална заштита. Испитаничките низ фокус групите и интервјуата споделија дека физичкото и сексуалното насилство се пријавува во полиција, но останатите форми на насилство се сметаат за секојдневие, се нормализираат и за нив не се бара заштита од институциите, туку од други кругови на поддршка (семејство, пријатели и слично). Кога ги запрашавме оние жени кои познаваат некоја што пријавила насилство, каква била формата на насилството, тие одговорија многу слично како и испитаничките од интервјуата и фокус групите. Па така, најчесто се пријавува насилен физички напад (28.3%), потоа сексуален напад (24.5%) и заканување (20.8%). Инциденти од визуелен карактер, како зјапање, сиркање и слично, воопшто не се пријавуваат, а многу ретко се пријавуваат искуства на сексуално вознемирување без допир (покажување гениталии, мастурбирање и слично) или вербални инциденти (дофрлување, свиркање и

слично). Ова укажува на фактот дека жените бараат институционална заштита во случаи на насилство кое го афектира телото, односно подразбира телесен контакт или закана за истото. Во случаи на насилство кое не го афектира директно телото, односно насилство кое има вербален и визуелен карактер, не се бара институционална заштита. Вредно е да се спомене дека дури и овие нетелесни форми на насилство имаат свои телесни, односно психосоматски реперкусии и се штетни за психолошкото и менталното здравје на жените.

Табела бр.14: За каков инцидент станува збор?

	Процент
Дофрлувања, свиркања, понижување и сл. (вербален)	9.4
Пипкање, грабање и сл. (физички)	11.3
Зјапање, сиркање, пазачи и сл. (визуелен)	0
Манијацење (покажувал гениталии, се пипкал, мастурбирал)	5.7
Туркање, притискање, шамарање, влечење или фрлање предмети врз неа (насилен физички напад)	28.3
Заканување за било што	20.8
Сексуален напад (силување/обид за силување)	24.5
Друго (наведи)	0
Вкупно	100

Веќе споменавме дека степенот на доверба во една институција често се темели на доживеано или слушнато/посведочено искуство. Токму затоа, ги запрашавме испитаничките за тоа каков бил одговорот на полицијата при случаи на пријавување на насилството врз жените. Од одговорите може да се види дека постојат навистина различни начини на кои полицијата одговара во овие случаи, но предничат негативните. Па така, најголем процент од испитаничките (23.1%) слушнале дека полицијата го минимизирала тој инцидент, односно го сметала за вообичаен. Загрижува податокот дека во некои случаи (13.5%) полицијата ја обвинила самата жртва. Осум испитанички (или 15.4%) одговориле дека полицијата го фатила сторителот, а исто толку одговориле дека полицијата не направила ништо во однос на инцидентот. Од овие одговори можеме да заклучиме дека жените сметаат дека полицијата нема да ја разбере нивната претрпена штета

(телесна и/или психолошка) и дека нема да постапува понатаму за да ги заштити и овозможи правда.

Табела бр.15: Кој беше нивниот одговор?

	Фреквенција	Процент
Ја обвинија неа за инцидентот	7	13.5
Го минимизираа настанот/ го направија вообичаен	12	23.1
Не направија ништо	8	15.4
Го евидентираа инцидентот	11	21.2
Го истражија инцидентот	0	0
Го фатија сторителот	8	15.4
Не знам	6	11.4
Вкупно	52	100

Со оглед на претходните одговорите, очекувано беше дека испитаничките во најголем дел се незадоволни од реакцијата на полицијата. Само една испитаничка (или 1.9%) изјавила дека е многу задоволна од реакцијата на полицијата, а 9 испитанички (или 17.3%) изјавиле дека се задоволни. Најголем дел (57.7%) се многу незадоволни или незадоволни.

Табела бр.16: Колку беше таа задоволна со начинот на кој полицијата постапила со нејзиниот случај?

	Фреквенција	Процент
Многу задоволна	1	1.9
Задоволна	9	17.3
Незадоволна	18	34.6
Многу незадоволна	12	23.1
Не знам/ не можам да се сетам	11	21.1
Одби да одговори	1	1.9
Вкупно	52	100

Недовербата во полицијата е само една од можните причини за непријавување на насилството од страна на жените. Постојат и други причини, од кои дел се производи на патријархалната култура, а дел на комплицираниот, бирократски и нефункционален систем. Од таа причина, ги запрашавме жените кои се според нив најчести причини за непријавување. Од одговорите може да се види дека срамот е најголема причина за небарање на институционална заштита. Срамот доаѓа како последица на две состојби: 1) себеобвинување за насилството, чувство на вина дека самите сме го испровоцирале таквото однесување и 2) рушење на идеалот за женската чистота, односно доживување на насилството како валкање на женското тело и душа. Овие доминантни вредносни системи со кои се оптоварени жените во патријархалните култури и средини ги демобилизираат жртвите, оставајќи ги во состојба на повторна траума и после актот на насилство. Освен срамот, недовербата дека полицијата ќе направи нешто за да ја заштити жртвата е следна најчесто одбирана причина (20.4%) за непријавување на насилството.

Табела бр.17: Многу жени не ги пријавуваат случаите на насилство во полиција. Според вас, кои се причините за тоа? Можни се до три одговори (се читаат до 10)

	Процент
Премногу е засрамена или исплашена дека луѓето ќе ѝ извадат муабети неа и на семејството	39.7
Не било толку сериозно за да го пријави	3.9
Исплашена да оди во полиција	12.5
Не мисли дека полицијата ќе направи нешто	20.4
Мисли дека нема да ѝ веруваат/ ќе ја обвинуваат жртвата	11.5
Постапката е премногу комплицирана	6.8
Не сака сторителот да биде уапсен/ да си има проблеми со полицијата	3.1
Пријавила кај некој друг (наведи)	0.8
Друго (наведи)	0
Мислам дека сите инциденти се пријавуваат	0.5
Не знам	0.5
Одби да одговори	0.3
Вкупно	100

Резултатите од анкетата открија сериозни проблеми во однос на институционалната заштита од насилство, особено од страна на полицијата. Токму затоа, низ интервјуата и фокус групите решивме продлабочено да ги испитаме причините, карактеристиките и спецификите на овој проблем. Испитаничките споделија мислење дека во некои случаи полицијата е повеќе заштитник на партијархалниот ред и систем, отколку заштитник на жените или жртвите. Некои од испитаничките тврдеа дека честопати се случува, сообраќајната полиција намерно копира и евидентира помлади девојки искористувајќи ја на тој начин можноста да започнат комуникација со нив. Со други зборови, девојките сметаат дека еднакво треба да се заштитат од потенцијалните насилници надвор, но и во полицијата. Во фокус групата со таксисти, една жена таксист сподели искуство на запирање од страна на полиција, во кое полицаецот веднаш по запирањето ја запрашал „Каде одиш?“ Тој тип на прашање, според неа, никогаш не би било поставено на маж таксист. Колку и да делува банално, мислењето дека мажите, особено мажите со моќ, имаат право да ја прашуваат жената за нејзиното движење е индикатор на шовинистички вредносен систем кој доминира во нашата култура. Фактот што полицаец никогаш не би прашал маж таксист за тоа каде оди укажува на двојните стандарди, но и на верувањето дека мажите можат да го користат јавниот простор слободно и самостојно.

Значителен дел од испитаниците сметаат дека полицијата го релативизира насилството врз жените на јавен простор, особено ако не претставува радикална форма на физично или сексуално насилство. Дури и кога станува збор за семејно насилство, постојат случаи во кој полицијата истото го третира како приватна работа на семејството и одлучува да не презема сериозни мерки. Во некои случаи, полицијата дури бара од жените да не покренуваат постапка објаснувајќи ја оваа позиција со важноста од имање семејството и семеен живот.

“ Јас ви велам дека за семејно насилство што се случило, и то физичко насилство, они викаат да го решат тоа дома, да се разберат меѓу себе или еден полицаец друг “семејството е најважно, ајде сте се скарале, сте се степале, ајде семејството да остане како што треба ” кое семејство е тоа ако ти се караш и се тепаш дома?”

Интервју со претставника на НВО Женски Форум Тетово

Во случаи на насилство на јавен простор, најголем дел од испитаничките не би пријавиле во полиција токму заради тоа што сметаат дека полицијата ќе го минимизира или релативизира нивниот случај, а со тоа и можноста да добијат заштита е драстично намалена. Низ фокус групите со социјално загроени жени и жени со попреченост, голем дел од испитаничките споделија мислење дека семејството, а најмногу машките членови на семејството се прва, а често и единствена инстанца од која очекуваат заштита. Сепак, дел од испитаничките раскажаа и дека своите искуства на насилство на јавен простор ги кријат од семејството, особено од своите сопрузи. Срамот со кој се соочуваат е надополнет со страв дека сопрузите можат нив да ги обвинат за претрпеното насилство. Во спо-

делување на своето искуство една жена објаснувајќи како криела од сопругот ќе рече дека доколку тој дознае дури тогаш ќе стане „беља работата“. Со други зборови, институционална заштита е важна затоа што не секоја жена може да се потпре на своето семејство и да добие посакувана поддршка и заштита. Државата мора да обезбеди ефективен и праведен механизам на поддршка и заштита на жените како гаранција дека секоја жена ќе биде безбедна и заштитена.

Корупцијата во полицијата беше уште еден често споменуван проблем во институционалната заштита на жените од насилство. Значителен дел од испитаниците сметаат дека полицијата ги штити моќниците и доколку насилникот е лице кое ужива моќ во општеството тогаш жената подобро воопшто да не бара заштита. Оваа перцепција, дури и да не е реална, влијае многу силно врз одлуката да не се пријавува случајот во полиција, односно да не се бара никаква заштита во рамки на системот. Во дел од случаите, насилниците се свесни за оваа перцепција и често им се закануваат на своите жртви дека доколку пријават тие ќе им се одмаздат дури и со поддршка на полицијата. Токму затоа, сметаме дека потребен е институционален напор за враќање на довербата на граѓаните во институциите на системот.

Малите средини се дополнително покомплицирани за институционално справување со случаи на насилство. Испитаничките споделија искуства и мислења за тоа дека во град како Тетово каде секој се познава со секого многу е тешко да се очекува објективна и непристрасна истрага и заштита. Имајќи предвид дека мажите доминираат во јавната сфера и полесно создаваат контакти и релации, очекувано е дека испитаници сметаат дека уште една причина за непријавување е можноста насилникот да се извлече „со врски“. Неколку испитанички споделија искуства на жени кои се откажале од постапка на кривично гонење на насилникот заради закани и уцени кои биле толерирани од полицијата. Во еден случај, полицијата дури и учествувала во уцените барајќи од жртвата да се смири со сопругот и да не доаѓа на сослушување во полициската станица. Во тек на судски постапки може да се искористи институтот изземање, но во интервју со адвокатка која работи на случаи на насилство врз жени таа сподели дека е многу тешко да се повика на овој институт доколку не станува збор за лица во роднински релации. Пријателски односи и врски тешко се докажуваат, а според адвокатката, овие се најчести форми на влијание врз полицијата и судот.

” Знам која е врската меѓутоа не можам сега да поднесам барање за изземање само на основа на тоа што знам дека од кумот братучедот му е чичко на тој што е насилникот. Јас треба да го докажам за да можам да поднесам за изземање. А пред судија кога ќе дојдам таков, јас можам да барам изземање пошто имам сомнение дека е пристрасен судијата на основа на тоа и тоа што кажал, што се однесувал да рече ”Абе ајде смирете се” и тогаш си го користам институтот изземање меѓутоа кога знам дека братучед му, тетка му, стрина му... Не можам да докажам дека тој е во некакви посебни врски, едниот албанец а другиот македонец а тие се побратимиле да речеме и сега како ќе докажам? Или па

еднаш татко му имаше проблем па тој таму го заштити и му заврши работа, сега овој му враќа.”

Интервју со адвокатка од Тетово која застапува жени во случаи на насилство

Дел од испитаниците споделија и дека полицијата исто така може да се плаши од насилниците, односно од нивна одмазда и поради тоа да реши да не постапува. Дел од насилниците се насилни и надвор од домот, дел се со криминална позадина и поради тоа тие можат да се одмаздат на конкретни полицајци доколку тие реагираат против нив во случај на насилство.

Низ истражувањето дознавме за повеќе случаи на насилство, но и искуства на справување со истото од различни жени. Иако доминираа негативните искуства, сепак некои од испитаничките ни споделија и позитивни искуства.

“Еднаш кога пријавив во полиција бев пријатно изненадена, брзо после разводот кога си отидов кај татко ми, дојде маж ми со уште четворица мажи, сакаше да ја земе ќерка ми, кога пријавив полицајците брзо реагираа и преземаа мерки да не се случи нешто поголемо. Им кажа дека дошол да остави нешто за ќерка ми и си заминаа. Инспекторот ми рече дека ако повторно има проблем да им се јавам, веднаш ќе дојдат. Јас бев задоволна од нив.”

Фокус група со социјално загорени жени

Дури и овој случај, каде што самата жена е задоволна од постапувањето на полицијата, може да се каже дека е недоволен во однос на решавање на проблемот. Имено, во конкретниот случај полицијата навремено реагира, но го решава единствено моменталниот ризик од насилство. Проблемот се јавува кога овие искуства на насилство треба да се решат комплетно, а жртвата да се ослободи не само од моменталниот, туку и од потенцијалниот ризик во иднина. Во Република Северна Македонија, постои Протокол¹⁰⁷ за меѓусебна соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејно насилство. Овој Протокол ги уредува видовите, начинот и содржината на соработката помеѓу надлежните субјекти при преземањето мерки за превенција, спречување и заштита на жртвите од семејното насилство и преземање на законски мерки против сторителите на семејното насилство.

“Една жена пријавуваше многу пати, па кога однесе доказ дека има скршеница, тогаш и поверуваа ама ништо посебно не преземаат, советуваат да бидеме помирни и такви некои изговори, дај боже да не не викате пак, за доаѓање, тие доаѓаат, имаат коли, веднаш ќе дојдат, ама решение никакво.”

Фокус група со социјално загорени жени

107 Протокол за меѓусебна соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејно насилство, достапен на: <http://mtsp.gov.mk/content/pdf/pravilnicisocijalna/protokol.pdf>

“ Таа вечер кога бев претепана од сопругот, решив дека нема да го трпам тоа и ќе си одам од кај него, отидов во полиција, пријавив но полицијата не презема ништо. Претрпев насилство од двете страни во ист ден. Ме вратија, оди таму од кај што си дошла.”

Фокус група со социјално загроени жени

Вреди да се спомене и дека значителен дел од испитаничките сметаат дека за да пријавиш некого во полиција мора да го знаеш идентитетот на човекот. Загрижува фактот што жените во повеќе случаи не пријавиле насилство на јавен простор заради тоа што сметаат дека нема да имаат одговор на прашањето „Кој ве нападна“? Имајќи предвид дека голем дел од насилството на јавен простор за разлика од семејното насилство се искусува од непознати лица, оваа дезинформација мора во најскор можен рок да се отфрли, а на жените да им се објасни целокупната постапка при пријавување на насилство.

Низ процесот на истражување, слушнавме за исклучително страшни, сериозни и вознемирувачки искуства на барање на правда или заштита. Некои од случаите вклучуваат неколкугодишна агонија до стигнување на правдата, а голем дел од приказните воопшто не завршуваа со разрешница туку со штета по жртвата. Особено искуствата на сексуално насилство или силување беа најрадикални во однос на одново трауматизирање и наштетување на самите жртви. Следниов случај раскажан од патронажна сестра во болницата во Тетово ги содржи сите елементи на тортура и малтретирање на жртва на силување.

“ Имаше случај на групно силување, девојката се охрабри да пријави, ама насилниците беа деца на некои познати или многу богати луѓе, па го поткупија судот. Ги затворија ама одма после тоа ги пуштија, а девојката беше плукана, понижувана, озборувана. Од нејзиното село и праќаа пораки да се исели од селото, дечкото нејзин го претепаа, и тие се иселија. Насилниците после два три месеци беа пуштени, и не беа осудувани од околината, а девојката што се охрабри да ги пријави ја етикетираа како курва, која ги намамила па со пријавувањето сакала да се оправда...”

За девојката што и се случи групно силување, таа имаше поддршка од дома ама пораки и стигнуваа и од девојките од селото, да си замине од селото, дека не им е потребна таква девојка, а беше докажано од гинеколог дека била силувана од тројца, ставена во кола, нејзиниот дечко претепан, и пак излегуваат со такви осуди, тоа е катастрофа. Таа се омажи, ама мажот и е во затвор, пошто никој не сакаше да ја земе неа, медицинска сестра е никој не ја вработува, сега има мало дете, ама готово нема добар живот за неа.”

Интервју со патронажна сестра од Тетово

Во интервјуто со претставничка на обвинителството дознавме повеќе за проблемите со кои се соочуваат жртвите на сексуално насилство при судските постапки. Судовите најчесто носат пресуди врз основа на вештачења на судска медицина, односно врз основа на телесни докази. Сепак, овие докази не можат да се обезбедат кај секоја жртва од различни причини меѓу кои најчесто се: 1) непријавување во истиот ден, односно потреба психолошки да се стабилизира

жртвата пред да бара правда и 2) во дел до случаите жртвата е уплашена и не дава физички и телесен отпор. Немањето телесни докази води кон вештачење на личноста на насилникот и на жртвата. Овие процеси на вештачење на личноста се мачни и трауматични за жртвите затоа што одбраната најчесто ја обвинува жената жртва карактеризирајќи го потенцијалниот насилник како семеен човек, чесен човек, добар човек и слично. Овие мачни и болни процеси на стигнување до правда влијаат жените да се откажат од постапка или воопшто да не го пријават силувањето. Она што сметавме дека е загрижувачко е нереткото фокусирање на изолирани случаи на лажно пријавување на силување и тенденција со нив да се објаснуваат и останатите. Во интервјуата со повеќе претставници на институциите, штом се отвореше темата за сексуално насилство и силување, испитаниците споделуваа случаи во кои мажите се жртви на лажна пријава. Кога ги запрашавме колку чести се овие случаи тие не криеја дека се многу ретки, но не отстапуваа од позицијата дека пострашно е да се биде лажно обвинет за силување отколку жртва на силување. Резултат на ваквото раширено мислење е однапред врамено очекување дека кога жената пријавува силување честопати се случува тоа да се земе со огромна резерва и од неа да се бараат докази кои често е невозможно да се обезбедат.

VI. Главни наоди и препораки

Безбедноста на жените на јавниот простор, односно отсуството на страв да се излегува надвор, да се учествува на пазарот на труд, да се користи јавниот превоз или јавните услуги има огромен удел во квалитетот на животот на жените во едно општество. Чувството на небезбедност, можноста од закани или доживевани искуства на насилство ги афектираат жените, обликувајќи ги и ограничувајќи ги нивните социјални активности, вклучувајќи го тука и образовниот процес, вработувањето и напредувањето во приватниот и професионалниот живот. Оваа студија имаше за цел да ги испита степенот и различните димензии на насилството врз жените и девојките на јавниот простор во Тетово. Се обидовме да ги разбереме перцепциите за безбедност на жените и начините на кои тие влијаат врз користењето на јавниот простор, мобилноста, но и квалитетот на живот на жените во Тетово. Ги испитувавме формите на насилство со кои се соочуваат жените, како и местата и просторите кои тие ги сметаат за небезбедни. Конечно, се обидовме да ги испитаме реакциите на жените во случаи на насилство, нивните најкористени механизми на заштита, како и причините за (не)користење на институционална заштита од насилство.

VI.1. Главни наоди

- Перцепциите за безбедност на жените се исклучително важен фактор во користењето на јавните простори. Истражувањето покажа дека жените се плашат да го користат јавниот простор ноќе и сами. Ова влијае врз мобилноста на жените правејќи ги зависни од придружба при излегување надвор и временски ограничувајќи ги во рамки на денот наспроти ноќта.
- Чувството на небезбедност влијае и врз отежнување на условите за користење на јавниот простор. Па така, жените во ноќните часови се приморани да користат такси и да издвојуваат финансиски средства дури и за кратки релации кои, доколку би се чувствувале безбедно, без потешкотија би ги поминувале пешки.
- Жените често, заради чувство на небезбедност, избираат подолги рути за движење од една до друга точка што резултира со потреба од повеќе време за пристигнување на посакуваната дестинација.

- Жените го препознаваат родово заснованото насилство со кое се соочуваат на јавните простори. Трите најчесто избрани одговора на жените за тоа кои атрибути ги прават поранливи на насилство се „да се биде женско“ (малку се плашат 39.7%, а многу 42.7%), „да се биде сама (без придружник)“ (малку се плашат 40.2%, а многу 46.7%) и изборот на облека (малку се плашат 26.1%, а многу 55.3%). Токму овие три атрибути го опишуваат патријархалниот став во однос на пристапот на жените до јавната сфера, односно јавниот простор. Овие перцепции резултираат со ставот дека жените се ранливи на насилство во јавниот простор, а нивната безбедност зависи од тоа да бидат секогаш придружувани од некој и да се облекуваат „пристојно“ за да не провоцираат.
- Во поглед на доминантните наративи кои ја одржуваат перцепцијата дека жените се ранливи на насилство на јавен простор, истражувањето покажа дека сознанието за претходни напади врз жени, но и други криминални однесувања, кои се случиле на конкретни локации, го зголемуваат чувството на несигурност и ја намалуваат употребата на овие простори од страна на жените. Оваа рестрикција на мобилноста е уште поголема доколку искуството на насилство е лично.
- Преку споделените приказни и лични искуства на насилство во јавен простор низ процесот на истражување можевме да ги детектираме главните карактеристики на ефектите од ваквите искуства. Голем дел од споделените приказни или сведоштва вклучуваат две точки кои ја утврдуваат ранливоста на жените: 1) жените чувствуваат срам и вина после овие искуства 2) жените ретко ги пријавуваат овие случаи во надлежните институции.
- Жените во јавниот простор во Тетово се соочуваат со различни форми на насилство. Според испитаничките, најчести форми на насилство се свиркањата, дофрлувањето, коментарите со сексуална конотација и зјапањето. 46.7% од испитаничките сметаат дека е мношне веројатно да искушат свиркање или дофрлување, а 47.2% сметаат дека е мошне веројатно да бидат зјапани. Следни по веројатност се коментарите во сексуална конотација (35.2%), а понатаму се навредливите сексистички коментари, коментари на етничка или верска основа и намерното попречување на патот.
- Спротивно на популарните верувања дека коментарите, довикувањата и допирите на јавен простор од трети луѓе им ласкаат на жените и дека истите се само безопасен начин на додворување, резултатите од истражувањето потврдија дека жените истите ги доживуваат како насилство, пријавувајќи чувства на нервоза и страв. Кога станува збор за вербалните и визуелните облици на насилство, жените најмногу чувствуваат лутина и нервоза со 42.2% и 49.2%, додека чувството на страв е поголемо со 64.3% кај

физичкото насилство и 73.4% кај сексуалното насилство, односно допири, обид за силување и силување.

- Законот за еднакви можности недоволно се спроведува од страна на Општина Тетово. И покрај законската обврска, Општина Тетово нема важечка стратегија или акциски план за родова еднаквост. Општината не одвоила буџет за спроведување на претходниот акциски план и не постојат податоци за степенот на имплементација. Со недоволното преземање мерки од страна на Општина Тетово за унапредување на родовата еднаквост, заштита од и спречување на родово зановано насилство, и покрај законската обврска, може да се каже дека општината не е доволно родово сензитивна.
- Здравството е важна алка од системот за превенција и заштита од насилство. Лошата состојба во здравството која се карактеризира со несоодветно опремените здравствени институции кои се соочуваат со недостаток на ресурси за работа и недостаток од медицински персонал ги погодуваат жените, а особено жените кои се соочуваат со насилство и заради тоа стапуваат во контакт со медицинскиот персонал.
- Иако родово заснованото институционално насилство ги засега сите жени, особено кога ќе се најдат во состојба на жртви на насилство, сепак од истото повеќе се погодени маргинализираните жени. Социјално загрозените жени, Ромките, сексуалните работнички и жените со попреченост се соочуваат со различни облици на институционално насилство, од преземање мерки за помош и поддршка, до дискриминација во пристапот до институциите и вербално насилство. Стереотипите и предрасудите кон овие жени придонесуваат за нивна понатамошна маргинализација.
- Дел од испитаничките споделија искуства на родово засновано насилство на работно место или на пат кон работно место. Испитаничките сметаат дека присутни се предрасуди кон жени кои возат такси или се келнерки. Тие раскажаа случки на демнење, довикување, свиркање на пат до работа и назад, особено жените кои работат втора смена, па се враќаат навечер по темни и непромети улици. Поради ова, дел од нив се приморани да користат такси за да се вратат дома, бидејќи друг јавен превоз во Тетово не е достапен. Потребата да се плати такси е условена и од стравот да се користи јавниот простор ноќе. Па така, од една страна работодавачите не обезбедуваат дополнителни додатоци за превоз, а од друга страна општината не презема мерки за воведување на јавен превоз.
- Повеќето испитанички изјавија дека веројатноста да се биде жртва на родово засновано насилство на јавен простор не зависи од возраста на жените, па така дури и жени пензионерки раскажаа случаи на довикување и

грабање на јавен простор. Она што е карактеристично кај помладите жени е поголемата изложеност на стигма и осуди откако ќе се случи насилството, особено преку коментари за изборот на облека или излегување од дома во ноќните часови. Дел од девојките внимаваат како се облекуваат подлегнувајќи под притисокот од околината, но дел од нив тоа го прават поради стравот дека ќе бидат обвинети, иако се свесни дека истото претставува форма на насилство и контрола над нивните тела.

- Зачестена форма на родово засновано насилство помеѓу младите е сајбер вознемирувањето. Социјалните мрежи во дадени случаи се користат за сексистички коментари, озборување, вознемирување, па дури и споделување на приватни фотографии од страна на поранешни партнери. Полициските службеници изјавија дека добиваат вакви пријави, а сторителите често ги изнудиваат и уценуваат жените дека ќе објават нивни фотографии со цел да сторат нешто против нивна волја.
- Средните училиштата беа означени како ризични места за насилство и од страна на полицијата. Полицајците кои беа дел од истражувањето истакнаа дека редовно преземаат мерки за превенција преку често патролирање во училиштата и соработка со наставниците и директорите, користејќи ги и постоечките планови за превенција на насилство во училишта. За етничкото насилство во училиштата, повеќето испитаници рекоа дека повеќе го отсликува минатото, па тепачките на етничка основа се сè поретки. Затоа пак насилството во интимните/партнерските врски на младите е присутно и најчесто изразено како постојана контрола, ограничување на движењето или облекувањето. Сепак, овој тип на однесување не секогаш се препознава како форма на насилство од страна на девојките.
- Силувањето како една од најекстремните форми на сексуално насилство кон жени е исто така застапено во Тетово. Сите соговорници беа едногласни во ставот дека силувањето не се пријавува доволно, споредено со други кривични дела. Статистичките податоци кои ги добивме од СВР Тетово го потврдуваат ова, па така за периодот од 2015 година до 30.9.2018 година се пријавени само 11 случаи на силување, а во сите случаи жртви се женски лица. Стигмата и срамот со кој се соочуваат жртвите, пропратено со недовербата во институциите и страв од насилникот се причини зошто ова дело се уште не се пријавува.
- Различните групи маргинализирани жени се дополнително ранливи на родово засновано насилство. Поради основите на маргинализација како сиромаштија, етникум, попречност, здравствен статус, низок степен на образование и сексуална работа, истите се изложени на различни форми на насилство од страна на околината и институциите. Овие групи жени често се соочуваат со повеќекратна и повторена дискриминација која го оне-

возможува пристапот до остварување на права и услуги од институциите, како и пристап до вработување.

- Попреченоста (физичка, ментална и сензорна) сама по себе претставува основа за социјално исклучување, а како основни проблеми на луѓето со попреченост се истакнуваат пристапот до здравствени услуги, правата од социјална заштита и вработувањето. Користењето на јавниот простор за овие жени е дополнително отежнато бидејќи не постои соодветна инфраструктура која овозможува движење без придружба. Програмите за овозможување на лични асистенти се нови и со нив не се опфатени сите луѓе со попреченост. Испитаничките со физичка и сензорна попреченост истакнаа дека многу малку го користат јавниот простор и излегуваат само по потреба, не и за социјализација.
- Ромките се уште една маргинализирана група на жени кои живеат во Тетово. Карактеристики на оваа група жени се сиромаштијата, функционалната неписменост, невработеност, бездомнштвото или живеење во импровизирани живеалишта, но и уште повидливите патријархални норми кои и самите ги имаат прифатено и ги одобруваат. Високиот степен на маргинализација, социјално исклучување, како и нискиот степен на еманципација, се одразува и преку малолетничката бременост, живеењето во вонбрачна заедница до полнолетство, бегалките и целосна зависност од сопрузите и нивните семејства кои апсолутно го контролираат нивниот живот.
- Повеќето од жените кои преживеале семејно насилство, веќе имаат искуство со пријавување на насилството и барање на заштита од институциите и повеќето споделуваат негативни искуства со полицијата кога постапувала во нивните случаи. Испитаничките изјавуваа дека честопати полицијата им барала материјални докази за насилството, како медицински белешки и видливи повреди. Постојат случаи кога дури и при докази и видливи повреди, полицијата не постапувала соодветно.
- Сексуалната работа во Тетово се одвива на отворена сцена (кај автобуската станица), но и во кафаните и клубовите каде сексуалните работнички работат и како келнерки или танчерки. Иако вообичаено, затворената сцена е побезбедна за овие маргинализирани работници, истото не е случај со работата во кафеана или клуб. На овие работни места тие неретко се соочуваат со насилни газди кои од една страна не ги плаќаат доволно, а од друга страна не се воздржуваат да применат физичко, вербално или сексуално насилство. Сексуалните работнички – мигрантки од околните земји во Тетово се соочуваат и со неовластено лишување од слобода од страна на газдите на локалите, одземање на патните исправи, присилување на сексуална работа и поголем ризик од сите форми на родово засновано насилство.

- Жените во Тетово јасно идентификуваат небезбедни точки во градот и истите ги избегнуваат. Многу од тие места се наоѓаат во строгиот центар и во зависност од сезоната или од тоа за кој дел од денот станува збор, причините за нивно избегнување се слабото осветлување, големото количество на ѓубре, присуството на улични кучиња, присуство на казина и изолирани делови кои во јавноста се перцепираат за места каде се практикува сексуална работа на отворено.
- Истражувањето покажа дека места на кои е најмалку веројатно жените да доживеат напад се: работното место со 42.7 %, потоа училиште или факултет со 40.2 % и плоштадот во Тетово со 35.2 %. Сите овие јавни простори се места на кои има голема фреквенција или пак секојдневно се среќаваме со луѓе кои ни се познати. Спротивно на овие три, местата кои беа идентификувани како најопасни за потенцијален напад беа: градската автобуска станица со највисок процент од 34.7 %, потоа влез од зграда или лифт со исто така висок процент од 30.2 % и кафуле, бар или ресторан со 18.1 %.
- Во интервјуата и фокус групите речиси сите испитанички споделија сопствени искуства на родово засновано насилство на јавен простор, искуства на нивни пријателки, но и искуства на жени со кои се сретнале во работата, притоа споделувајќи ги различните реакции на насилството. Барањето на институционална заштита во сите овие случаи е ретко, а зависи од типот на насилството и од резултатот кој го дале обидите за самозаштита или заштита со помош на семејството или пријателите. Повеќето испитанички кажаа дека пријавувањето во полиција го сметаат како крајна инстанца и би пријавиле само кога повеќе нема други опции. Перцепцијата за недоволната ефикасност на полицијата, стравот од осуди и понатамошна виктимизација, жените го гледаат како главна пречка за непријавување на насилството.
- Во фокус групите и интервјуата добивме податоци за различните механизми за самозаштита кои ги применуваат жените со цел да превенираат родово засновано насилство. Со секојдневната примена на овие механизми жените самите си ги органичуваат личните слободи како начинот на облекување и ограничување на времето и просторот во кој излегуваат, создаваат зависност од машките членови од семејството за гарантирање на нивната безбедност (пречекување, враќање и носење со автомобил во доцните часови), ги зголемуваат трошоците на живот на жените бидејќи се приморани да користат такси и зборуваат за постојано живеење под притисок како форма на психолошко насилство кон жените.
- Институционалната заштита е најретко употребувана форма на заштита од насилство на јавен простор. Овој вид заштита се користи во порадикални случаи на насилство, најчесто физичко насилство кое има последици

по телото на жртвата. Останатите форми на насилство, особено микро агресивните или вербалното и психолошкото насилство, се секојдневна појава и истите се нормализирани. Испитаничките споделија дека секојдневните дофрлувања, свиркања, зјапања и слично ги перцепираат како составен дел од урбаната култура и живеењето во градот. Полицијата беше посочена како прва инстанца на која би се обратиле доколку се соочат со насилство, додека пак другите форми на институционална заштита речиси и да не ги познаваат.

VI.2. Препораки

Препораки за унапредување на правна рамка за превенција и заштита од родово засновано насилство на јавен простор

- Целосно преточување на Истанбулската конвенција во националното законодавство согласно Акцискиот план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство на Република Македонија 2018-2023;
- Донесување на нов закон за родово засновано насилство кој на сеопфатен начин ќе ги уреди сите аспекти од постапувањето при заштита на жртвите, превенцијата и прибирањето на статистички податоци;
- Препознавање на сите форми на родово засновано насилство и препознавање на потребите на маргинализираните групи жени во законот за родово засновано насилство;
- Измени во Законот за еднакви можности на мажите и жените со фокус на усогласување на терминологијата, препознавање на сите облици на дискриминација заснована на род, унапредување на регулацијата на афирмативните мерки и креирање на контролни механизми за спроведување на законот;
- Измени во Кривичниот закон со фокус на препознавање на сите форми на родово засновано насилство, како сексуално вознемирување, силување во брак/вонбрачна заедница, присилни бракови и слично;
- Измени во Кривичниот закон во насока на редефинирање на кривичното дело силување со отстаранување на употребата на сила како суштествено обележје на делото, дефинирање на силувањето според меѓународните стандарди со вклучување на силувањето во брак/вонбрачна заедница

- Овозможување на обештетување на жртвите на родово засновано насилство преку обезбедување на фондови за таа намена и законски измени во Законот за кривичната постапка и Законот за обештетување на жртвите на кривичните дела;
- Измени во законите и подзаконските акти кои ја уредуваат социјалната заштита со цел воведување сервиси, услуги и социјални права согласно потребите на жртвите на родово засновано насилство;
- Гарантирање на родовата еднаквост во работните односи преку јакнење на механизмите за контрола и отстранување на проблематичните одредби од законот кои го уредуваат родителското отсуство и работата навечер. Гарантирање на правото на паричен надомест во случај на невработеност поради преживеано родово засновано насилство или сексуално вознемирување на работното место.

Препораки за унапредување на институционална заштита од родово засновано насилство на јавен простор

- Отворање на засолниште за згрижување на жени - жртви на насилство во град Тетово и програма за работа со сторители на насилство;
- Унапредување на меѓу-институционална соработка на полицијата и другите релевантни институции во справување со случаи на родово засновано насилство;
- Зајакнување на капацитетите на давателите на услуги за родово сензитивно постапување со жртви на сите форми на насилство, како и примена на стандардите на Истанбулската конвенција.
- Развивање на локални протоколи за соработка во справување со случаи на родово засновано насилство меѓу полицијата, центарот за социјални работи, здравствените институции, локалните здруженија на граѓани и други релевантни институции;
- Зајакнување на Секторот за внатрешна контрола на полицијата во насока на ефективно следење и санкционирање на непочитување на професионалните стандарди во случаи на насилство врз жени;
- Полицијата во Тетово во соработка со Општина Тетово редовно да спроведуваат активности за подигање на свеста и знаењето на граѓанките за постапката на пријавување на случаи на насилство врз жени на јавен простор;

- Унапредување на системот за евиденција на кривични пријави, со задолжително вклучување на полот/ родот на жртвата и осомничениот како главни категории, за истите да можат да служат како извори на информации за опсегот на родово заснованото насилство;
- Унапредување на квалитетот и проширување на видовите на специјализираните услуги за жени жртви на родово засновано насилство
- Унапредување на соработката меѓу Центарот за социјална работа, полицијата и Судот во постапување со жени - жртви на насилство;
- Обезбедување на одвоени простории во чекалните во Судот заради оневозможување на контакти на осомничениот и жртвата, а со тоа и гарантирање на безбедност на жртвата во текот на судските постапки;
- Обезбедување на посебни соби за сослушување во Обвинителството во Тетово заради гарантирање на безбеден простор и дискреција;
- Обезбедување на финансиска поддршка на специјализирани граѓански организации кои нудат услуги за жените - жртви на насилство;

Препораки за унапредување на локални механизми за превенција и заштита од родово засновано насилство на јавен простор

- Општина Тетово да изготви и имплементира Стратегија за родово засновано насилство и локален акциски план во кои ќе се опфатат сите форми на насилство.
- Општина Тетово доследно да го спроведува Законот за еднакви можности, да изготви локални стратешки документи за унапредување на родовата еднаквост и да обезбеди соодветен буџет за имплементација, да назначи заменик-координатор за еднакви можности, да ги унапреди капацитетите на координаторот и заменик координаторот со цел имплементација на мерки за унапредување на родовата еднаквост.
- Комисијата за еднакви можности на жените и мажите да работи во рамки на својот мандат, редовно да заседава, да ги разгледува сите планови за работа и буџетите на општината и јавните претпријатија, со цел да се осигура вклучување на принципот на родова еднаквост и родово буџетирање;

- Унапредување на безбедноста на граѓаните на Тетово преку решавање на проблемите како недоволно осветлување, недоволен паркинг простор, неисчистен отпад, улични кучиња, недостаток на пешачки зони и слично;
- Општина Тетово да овозможи подеднакво вклучување и на жените при развивање на локалните политики и буџети, со цел идентификување на нивните потреби и интегрирање во локалните стратешки документи.
- Вклучување на потребите на жените, а со тоа и нивната безбедност, како важен дел од процесите на донесување на урбанистичките планови.

VII. Библиографија

Gomes, Pedro S. Factors of good public space use.

<https://core.ac.uk/download/pdf/15569318.pdf>

Jane Pilcher & Imelda Whelehan, 50 key concepts in gender studies, SAGE, London, 2004 (p. 124)

<http://admin.umt.edu.pk/Media/Site/SSH/SubSites/cp/FileManager/Ebooks/DCPe-33.pdf>

Кокалевски, Мирче. Јавни простори во урбана средина, Порта 3

<https://www.porta3.mk/javni-prostori-vo-urbana-sredina/>

Унковска, Лина. Колку се еднакви и безбедни младите во Македонија во нивниот сексуален развој и сексуални искуства? Коалиција Маргини, 2016.

http://coalition.org.mk/wp-content/uploads/2017/01/kszpmz_kolku-se-ednakvi-i-bezbedni-mladite_176mm-x-250mm_3mm-obrez.pdf

Worpole, Ken. The social value of public spaces. Joseph Rowntree Foundation

<https://www.jrf.org.uk/sites/default/files/jrf/migrated/files/2050-public-space-community.pdf>

Графичко обликување: Студио Игор Делов 2019
Лектура: Ана Димовска

